

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy

Ústav etnologie

Diplomová práce

Mgr. Jana Svobodová

Etnografika v Zápiscích Marie Červinkové-Riegrové

**Ethnographic entities in Notes of Marie Červinková-
Riegrová**

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Irena Štěpánová, CSc.

Praha 2011

Na tomto místě bych chtěla poděkovat paní docentce Štěpánové, za její velice podnětné a podrobné připomínky a za její přívětivý přístup. A také svému manželovi.

„Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.“

Abstrakt

Studie se zabývá analýzou vnímání a popisu etnografik Marií Červinkovou-Riegrovou tak, jak se odrážejí v jejích Zápiscích. Tento základní pramen je doplněn o další prameny, především o Pamětní knihu Malče a rodinnou korespondenci. První část studie je věnována životopisu Marie Červinkové-Riegrové, který je nutným rámcem pro zkoumání jejího vztahu k etnografickým tématům. V další části jsou analyzovány Zápisky a možnost jejich využití pro etnografii. Následující kapitola se věnuje pojetí vlastenectví tak, jak je autorka Zápisků chápala. Vlastenectví je zde představeno jako jedno z východisek jejího zájmu o etnografika. Další kapitola se věnuje konkrétním projevům lidové kultury, lidovým zvykům apod. a jejich reflexi Marií Červinkovou-Riegrovou. Hlavní důraz Marie kladla na deskripci kroje. Následuje část týkající se náboženských poutí a posvátných míst. Poslední kapitola analyzuje konkrétní lidové zvyky a tradice dodržované v Riegrově rodině a na statku na Malči.

Klíčová slova: Marie Červinková-Riegrová, deník, dějiny žen, 19. století, lidová kultura, kroj

Abstract

The study deals with analysis of perception and description of ethnographic entities by Marie Červinková-Riegrová, as reflected in her Notes. The basic source is completed by other sources, mainly Memorial book of Maleč and family correspondence. The first part is paid to the study of biography of Marie Červinková-Riegrová, which is a necessary framework for exploring her relation to ethnographic issues. In another part are analyzed the Notes and their potential use for the Ethnography. The next chapter deals with the concept of patriotism as the author of Notes understood. Patriotism is introduced as one of the starting points of Marie's interest of ethnographic entities. The next chapter deals with specific manifestations of folk culture, folk customs, etc., and their reflections by Marie Červinková-Riegrová. The main emphasis is placed on the folk costume description. The following part is relating to religious pilgrimages and sacred places. The last chapter analyzes folk customs and traditions followed in the Rieger family and on the farm of Maleč.

Keywords: Marie Červinková-Riegrová, diary, history of women, 19 century, folk culture, folk costume.

Obsah

1. Úvod	6
2. Rozbor literatury a pramenů	8
3. Životopis Marie Červinkové-Riegrové (1854–1895).....	13
<i>Rodinné poměry u Riegrů</i>	13
<i>Dětství</i>	14
<i>Dospívání a sňatek</i>	17
<i>Manželství</i>	20
<i>Veřejná činnost</i>	23
<i>Tragický rok 1891 a filantropie</i>	27
<i>Závěr života</i>	30
4. Zápisky	31
<i>Proč a o čem psala Marie Červinková-Riegrová své Zápisky?</i>	31
<i>Co nabízejí Zápisky zájemci o etnografii a jaký měla Marie Červinková-Riegrová vztah k národopisným tématům?</i>	33
5. Vlastenectví	38
<i>Slovanství versus němectví</i>	39
<i>Krajané</i>	42
<i>Spolky</i>	43
<i>Vlastenecké akce</i>	44
<i>Národní divadlo</i>	46
6. Lidová kultura a lidové zvyky	50
7. Poutě a posvátná místa	61
8. Lidové zvyky dodržované na Malči a v Riegrově rodině.....	64
9. Závěr	69
Literatura a prameny.....	71

Obrazová příloha 77

1. Úvod

Zkoumání Zápisků Marie Červinkové-Riegrové z etnografického hlediska jsem si jako téma své diplomové práce vybrala, protože mě tento pramen nečekaně zaujal a protože jsem si právě na něm uvědomila, že se i dějiny a postavy z 19. století mohou prolínat do našich časů a mohou být důležité a motivující pro naše současníky.

Když se skupina lidí na konferenci v Semilech¹ vyjádřila o potřebě přepsat Zápisky, které jsou napsány tužkou a jejichž „trvanlivost“ tudíž není neomezená, souhlasila jsem. Vůbec jsem si nedovedla představit, jakou sisyfovskou práci máme jako kolektiv autorů před sebou. Po několika letech ediční práce vyšel v roce 2009 první díl Zápisků Marie Červinkové-Riegrové z let 1880-1884 v knižní podobě.² Během přepisu textu jsem si začala uvědomovat, že Zápisky obsahují také hodně informací týkajících se etnografie. Vzhledem k ojedinělosti takto rozsáhlého a pestrého pramene se domnívám, že je užitečné pokusit se o analýzu Zápisků z tohoto úhlu pohledu. Všichni dosavadní badatelé, kteří využívali Zápisky, byli především historiky a zajímali se o popis historických a politických událostí. Výjimkou jsou v poslední době práce zaměřené na dějiny žen. Z etnografického hlediska se jedná o první pokus naznačit možnosti využití tohoto pramene.

Ze Zápisků jsem se zaměřila na pasáže týkající se lidové kultury a etnografik v širším smyslu slova. Vzhledem k typu pramene jsem použila heuristickou metodu a pokusila jsem se o analýzu shromážděných dokladů, které jsem vedle Zápisků hledala i v dalším archivním materiálu - jako jsou korespondence nebo články v novinách a časopisech. Protože jsem měla možnost opakovaně navštívit Maleč a dům Palackých v Praze a být tak v kontaktu se členy rodiny, mohla jsem provést i malý terénní výzkum přímo na místě, kde Zápisky vznikaly a které se od té doby příliš nezměnilo.

Zápisky oslovují i dnes pro mě neočekávaně velký okruh čtenářů. V první řadě jsou to historici zabývající se 19. stoletím, pro které představují Zápisky pramen, který se týká celé řady důležitých postav a pojednává velké množství politických událostí. S ohledem na Mariin široký kulturní a společenský záběr využívají Zápisky také literární vědci, muzikologové či

---

¹ Konference *František Ladislav Rieger a česká společnost 2. polovina 19. století* proběhla v Semilech ve dnech 25. a 26. dubna 2003.

² ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ Marie, *Zápisky I. (1880–1884)*, Praha 2009. (Dále bude tato edice citována zkráceně jako *Zápisky I.*) V úvodu k edici je popsána takřka stoletá snaha o vydání Zápisků.

kunsthistorici, zajímavé jsou také pro kulturní historii, politologii, dějiny divadla, slavistiku a genderová studia. Vzhledem k Mariinu nespornému literárnímu nadání osloví i širší veřejnost. V neposlední řadě je to také rodina Palackých-Riegrových, která stále velice ctí rodinnou tradici a zajímá se o život svých předků. Tak jsem se měla možnost seznámit s Marií Follprachtovou, potomkem E. L. Měchury a dobrou duší rodinné historie, která se zajímala o všechno, co bylo byť jen vzdáleně spojeno s Měchurovými, Palackými a Riegrovými. Fungovala jako prostředník mezi celou rodinou, Národním muzeem (bydlela hned vedle expozice Palackého bytu, který tato instituce spravuje) a nejširší badatelskou obcí. Na rodinnou tradici v mnohém navázala také paní docentka Věra Macháčková-Riegrová, Riegrova praprapravnučka, která restituovala Maleč, kterou teď spravuje s obrovským nadšením její syn Václav Macháček. Právě když mluvím s těmito lidmi, když procházím pokoji na Malči, uvědomuji si, že prostředí a doba, kterou Marie ve svých Zápiscích tak věrohodně zachytila, nejsou mrtvé. Právě zde je dobře vidět, jak se stále dodržuje řada rodinných rituálů - ať už je to život na Malči nebo setkávání celé rodiny v Lobkovicích. Právě pro pana Macháčka, který se v případě malečského zámku snaží navázat na uměle přerušenu tradici, představují Zápisky, vedle Pamětní knihy Malče sepsané Mariiným manželem Václavem Červinkou, klíčový pramen pro poznání života jeho předků na tomto místě.

2. Rozbor literatury a pramenů

Prameny a literaturu využitě v této práci lze rámcově rozdělit do dvou okruhů. V první řadě je to literatura a prameny vztahující se k Marii Červinkové-Riegrové. Vedle toho je, spíše pro navození určitého kontextu, výběrově využita obecnější literatura týkající se české společnosti té doby.³

K uvedení do historického kontextu doby lze využít zatím nepřekonanou syntézu Otto Urbana,⁴ pro pochopení dobových politických, společenských a kulturních poměrů je vhodná syntéza Jiřího Kořalky.⁵ Pro pochopení principů moderního nacionalismu a jeho dobových předpokladů byla využita práce Miroslava Hrocha.⁶

Fenoménem ženského deníku se systematicky a v širším kontextu zabývala Milena Lenderová, která samozřejmě neopomenula ani Zápisky Marie Červinkové-Riegrové.⁷ Lenderová analyzuje tento typ pramene a ukazuje možnosti a limity jeho využití. Lenderové zájem o ženské deníky je jedním z aspektů jejího několikaletého bádání na poli dějin o ženách a jejich postavení ve společnosti. Mezi už téměř klasické studie patří její kniha *K hříchu i modlitbě*.⁸

Ženskými dějinami v 19. století se dlouhodobě zabývají také Milena Secká, Ludmila Sochorová a Irena Štěpánová, které publikovaly řadu studií, jež se mj. také dotkly rodiny Palackých-Riegrů a zachycují osudy řady postav vystupujících v Zápiscích.⁹ Milena Secká se

---

³ KLIMEŠ Vladimír, *Česká vesnice v roce 1848*, Praha 1949; PINKAS Jaroslav, *Mentalita české vesnice v 19. století. Sociálně-psychologická analýza*, diplomová práce, UK FF, Ústav hospodářských a sociálních dějin, Praha 1999; SAK Robert, *Salon dvou století – Anna Lauermannová-Mikschová a její hosté*, Praha 2003; SKLENÁŘ Karel, *Obraz vlasti. Příběh Národního muzea*, Praha 2001; VOLF Josef, *Z paměti starého českého sedláka. Kus selské historie z druhé poloviny 19. století*, Hradec Králové 1932.

⁴ URBAN Otto, *Česká společnost 1848–1918*, Praha 1982.

⁵ KOŘALKA Jiří, *Češi v Habsburské říši a Evropě 1815–1914*, Praha 1996.

⁶ HROCH Miroslav, *Národy nejsou dílem náhody. Příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*, Praha 2009.

⁷ LENDEROVÁ Milena, „A ptáš se, knížko má...“. *Ženské deníky 19. století*, Praha 2008; táž, *Dívčí a ženské deníky 19. století*, in: Eva nejen v Ráji. *Žena v Čechách od středověku do 19. století*, Praha 2002.

⁸ LENDEROVÁ Milena, *K hříchu i modlitbě*, Praha 1999.

⁹ ŠTĚPÁNOVÁ Irena – SOCHOROVÁ Ludmila – SECKÁ Milena, *Ženy rodiny Náprstkovy*, Praha 2001; ŠTĚPÁNOVÁ Irena, Renáta Tyršová, *Praha-Litomyšl 2005*; ŠTĚPÁNOVÁ Irena, *Salon a jídelna – centrum společenského života v prvním českém pensionátu pro dívky v Praze*, in: *Salony v české kultuře 19. století*, Praha 1999, s. 187–195; ŠTĚPÁNOVÁ Irena, *Zařizování prvního českého penzionátu pro dívky v Praze 1898*, in: *Paginae Historiae 9*, Praha 1999, s. 112–125.

dále zabývá Americkým klubem dam, ve kterém jak Marie Riegrová tak její dcera Marie Červinková-Riegrová aktivně působily.¹⁰

Krátce po smrti Marie Červinkové-Riegrové vznikl její první životopis z pera Boženy Augustinové.¹¹ Augustinová vylíčila velmi podrobně Mariinu biografii na 112 stranách. Měla k tomu nejlepší předpoklady – Marie už byla po smrti, ale ona ji znala osobně, dlouho a dobře. Navíc měla k dispozici i Mariiny deníky, které nám již dnes v tomto rozsahu nejsou přístupné a které jí zapůjčila Anna Lauermannová. Důležitým zdrojem byly samozřejmě Zápisky, pak Mariina osobní korespondence a v neposlední řadě Mariiny biografie členů rodiny.¹² Augustinové pohled na Marii a její rodinu je velmi detailní a co do množství faktografických údajů dosud nepřekonaný. Augustinová též, zcela v intencích Mariiných biografických prací týkajících se její vlastní rodiny, dotváří stylizovaný obraz Marie Červinkové-Riegrové, který se vlastně stane předobrazem všech dalších pokusů o její životopis. *„Ačkoli vylíčena jest tuto vlastními slovy dle deníků a korespondencí, ačkoli vše spočívá na nezvratném základě pravdy historické, přece všichni, kdož jí blízcí byli, pohřeší v tom mnohé, hlavně pak kouzlo té neocenitelné, vše oživující dobroty, kterouž slovo moje vystihnouti nedovede.“*¹³

Mariin život nebyl po dalších sto let v centru pozornosti historické vědy. Pokud se Marie dostala do zorného pole historiků, tak jako autorka Zápisků, které přinášely řadu informací zajímavých především pro životopis jejího otce a pro pochopení české politiky, kterou F. L. Rieger vedl. Žádný další pohled na Mariin životopis ovšem výrazněji nevybočil ze schématu kanonizovaného Boženou Augustinovou. Z významnějších historiků, kteří by jistě Marii věnovali patřičný prostor, pokud by splnili to, co si předsevzali - tedy pokud by napsali Riegrovu biografii, je nutné jmenovat Jana Heidlera (1883–1923) a Karla Stloukala (1887–1957). Heidler se studiem Riegrový osobnosti a rodiny intenzivně zabýval. Výsledkem jeho systematického bádání jsou výpisky z Riegrový korespondence a vybrané pasáže ze Zápisků

---

¹⁰ Mj. SECKÁ Milena, Americký klub dam a jeho charitativní činnost, in: Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. pol. 19. st., Praha 2007.

¹¹ AUGUSTINOVÁ Božena, Marie Červinková-Riegrová, Životopisný nástin, Praha 1897.

¹² ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ Marie, Marie Riegrová rodem Palacká, její život a skutky, nákladem obce pražské, národní tiskárna a nakladatelstvo v Praze (1892); ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ Marie, Terezie Riegrová. Obrázek z Podkrkonoší, Praha 1897; ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ Marie, Vzpomínky z mladých let dr. F. L. Riegra, Osvěta 33, 1903; JAHN Jiljí V., F. L. Rieger. Obraz životopisný, Praha 1889.

¹³ AUGUSTINOVÁ Božena, Marie Červinková-Riegrová. Životopisný nástin, Praha 1897, s. 4.

Marie Červinkové-Riegrové, které po Heidlerově smrti vydal Josef Šusta.¹⁴ Ostatně byl to Heidler, který na význam Zápisků po letech upozornil.¹⁵

Jiným historikem, který se seriózně zajímal o Riegra a jeho rodinu, byl Karel Stloukal. S ohledem na Marii je zásadní jeho studie *Tři ženy z rodiny Palackého-Riegrový*.¹⁶ Stloukal zde sice největší prostor dává Marii Palacké, provdané Riegrové, tedy Mariině matce, ale na těch několika stránkách (devíti), které věnuje Marii, dokazuje, že je velmi dobře obeznámen s osobností Marie Červinkové-Riegrové. Nechybí zde žádná z podstatných informací o Mariině životě, přičemž Stloukal nezavaluje čtenáře podrobnostmi. Velký prostor je samozřejmě věnován Zápiskům.

Je zajímavé, že po Augustinové se výhradně Marii věnovala ve své diplomové práci další žena - Naděžda Brousilová, která ovšem v zásadě pouze oprášila obvyklý příběh a přidala další kusé informace z Mariiných deníkových záznamů.¹⁷

Dalším významným počinem v riegrovských bádáních, který přináší i informace o Marii, je poslední Riegrova monografie vzniklá v dílně jihočeského historika Roberta Saka.¹⁸ Sak vytvořil velmi čtivý portrét F. L. Riegra, Marie je zde samozřejmě přítomna také, ale spíše na okraji. Zajímavá je práce Sakovy diplomantky Zlatuše Neradové, která mimo jiné představuje první a dosud jediný pokus o podrobný životopis Mariina manžela Václava Červinky (1844–1929).¹⁹ Stejná autorka ještě napsala kratší studii o poměrech na Malči,²⁰ o což se pokusil též v krátké studii Tomáš Dvořák.²¹ Dvořák podobně jako Neradová vycházel ze spisku Libuše Bráfové-Riegrové, která se odhodlala popsat Maleč tak, jak ji zažila.²² Oba autoři využili informace o soukromém životě Marie Červinkové-Riegrové především ze vzpomínek Anny Lauermannové-Mikschové.²³ Salonem u Palackých-Riegrů se také zabýval Lubomír Sršeň.²⁴

---

¹⁴ Příspěvky k listáři Dra. Františka Ladislava Riegra, sebral Heidler Jan, sv. 1 Praha 1924, 2. sv. ed. ŠUSTA Josef Praha 1926

¹⁵ HEIDLER Jan, *Zápisky Marie Červinkové-Riegrové*, in: Sborník filosofické fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě III, č. 27, s. 3–13, Bratislava 1924.

¹⁶ STLOUKAL Karel, *Tři ženy z rodiny Palackého-Riegrový*, naposledy in: *Velké ženy české*, Praha 1997.

¹⁷ BROUSILOVÁ Naděžda, *Marie Červinková-Riegrová*, dipl. práce FF UK, Praha 1993.

¹⁸ SAK Robert, *Rieger: Příběh Čecha devatenáctého věku*, Semily 1993.

¹⁹ NERADOVÁ Zlatuše, *Václav Červinka. Ze života rodiny českého vzdělance ve druhé polovině 19. století*, dipl. práce PF JU, 1994.

²⁰ HOUDKOVÁ Zlatuše, *Všední život Františka Ladislava Riegra a jeho rodiny na letním bytě v Malči v letech 1862–1903*. *Opera historica* 4, 1995.

²¹ DVOŘÁK Tomáš, *Každodennost na Riegrově statku v Malči*, *Historický obzor* 1997, č. 9–10, s. 224–226.

²² BRÁFOVÁ Libuše, *Maleč za Františka Palackého a dr. Františka Ladislava Riegra*, Chrudim 1929.

²³ LAUERMANNOVÁ-MIKSCHOVÁ Anna, *Lidé minulých dob. Knihy lidských a básnických osudů*. Praha 1940, ed. RUTTE Miroslav. *Studie s názvem Duše pomocná*, s. 61–75.

Dalším historikem, který se problematice systematicky věnuje, je Jiří Štaif. Vedle Palackého životopisu publikoval několik studií, které se snažily uchopit a zařadit rodinu Palackých-Riegrů-Bráfů do kontextu české společnosti 2. poloviny 19. století.²⁵

Sté výročí Riegrova úmrtí v roce 2003 nakrátko oživilo zájem širší historické obce o tuto významnou osobnost české společnosti 19. století a potažmo i o Marii Červinkovou-Riegrovou. V Semilech se při té příležitosti konala konference, z níž vzešel sborník *František Ladislav Rieger a česká společnost 2. poloviny 19. století*. V tomto sborníku nalezneme několik studií týkajících se Marie Červinkové-Riegrové.²⁶ Semilské jednání též podnítilo dosud probíhající ediční projekt vydání Mariiných Zápisek. V rámci tohoto edičního projektu vedeného Milanem Vojáčkem proběhla konference a byl vydán sborník, který se též v některých příspěvcích dotýkal Marie Červinkové-Riegrové.²⁷ Dosud posledním, kdo se zabýval touto problematikou, byl právě hlavní editor Zápisků Milan Vojáček, který napsal několik dílčích studií věnujících se tomuto tématu a disertační práci na Riegrův statek na Malči.²⁸

Vedle literatury je možno k tématu využít prameny. Především se jedná o konglomerát osobních fondů členů rodiny Palackých, Riegrů a Bráfů, jež je uložen v Archivu Národního muzea. Pro mou práci je nejdůležitější fond Marie Červinková roz. Riegrová,²⁹ v němž se nacházejí také archiválie dokumentující život jejího manžela Václava. Ostatní fondy členů rodiny obsahují pro toto téma relevantní korespondenci, jež s nimi Marie vedla.

---

²⁴ SRŠEŇ Lubomír, Pražský salon u Palackých a Riegrových, in: *Salony v české kultuře 19. století*, Praha 1999, s. 93–107.

²⁵ ŠTAIF Jiří, Palacký, Rieger, Bráf: vůdčí rodina v české národní elitě 19. století. *Kuděj* 4, 2002, č. 1, s. 34–46; týž, František Ladislav Rieger a česká národní elita 19. století, in: *František Ladislav Rieger a česká společnost 2. poloviny 19. století*, Semily 2003, s. 7–21.

²⁶ NEUDORFLOVÁ Marie L., Ženy rodiny F. L. Riegra a jejich účast ve veřejné sféře, in: *F. L. Rieger a česká společnost 2. pol. 19. století*, Semily 2003; RYANTOVÁ Marie, Marie Červinková-Riegrová jako spolupracovnice svého otce, *ibidem*.

²⁷ KOKEŠOVÁ Helena, Tereza Svatová a Marie Červinková-Riegrová, in: *Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. pol. 19. st.*, Praha 2007; táž, Vztahy Eduarda Alberta a Marie Červinkové-Riegrové, *ibidem*; MAŘÍKOVÁ Martina, Cesta Marie Červinkové-Riegrové do Itálie v roce 1888, *ibidem*.

²⁸ VOJÁČEK Milan, Literární mystifikace aneb jak také může vznikat životopis, in: *Časopis národního muzea, řada historická*, 2002/1–2, s. 98–102; Týž, Odkaz budoucím generacím. Literární obraz vlastní rodiny vytvořený Marií Červinkovou-Riegrovou a jejím chotěm Václavem Červinkou, in: *Žena umělkyně na přelomu 19. a 20. století*, Roztoky 2005, Týž, Velkostatek Maleč v riegrovské éře, disertační práce, Ústav hospodářských a sociálních dějin FF UK, Praha 2006; Týž, Vhodná partie pro syna vůdce národa. Nežádoucí sňatek Bohuše Riegra a Marie Červinkové aneb „rodinná tragédie“, in: *Kuděj* 4, 2002/1, s. 47–56; Týž, V zájmu národa? Rodinný život vnuček otce národa, Marie a Libuše Riegrových, in: „Oznamuje se láskám našim...“ aneb svatby a svatební zvyky v českých zemích v průběhu staletí, Pardubice 2007, s. 141–149.

²⁹ Další menší část fondu Marie Červinkové-Riegrové se nachází v LA PNP.

Základním pramenem této práce jsou deníkové *Zápisky* Marie Červinkové-Riegrové, přičemž hlavní pozornost byla věnována vydané části *Zápisků*, která byla doplněna o určité jiné pasáže z dosud edičně nevydaných částí (např. Mariina cesta do Rožnova 1879, pobyt amerických krajanů v Praze v roce 1885 a na Malči v roce 1887 apod.) Podrobnější analýza tohoto pramene je obsahem samostatné kapitoly.

3. Životopis Marie Červinkové-Riegrové (1854–1895).

Ačkoli Marie Červinková-Riegrová byla během svého života velmi pilnou pisatelkou deníků, zápisků, životopisných knih a v neposlední řadě plodnou korespondentkou, není jednoduché napsat její biografii. Marie si byla velmi dobře vědoma významného postavení své rodiny a jedním z jejích životních posláních se stala podpora a budování rodinného mýtu. Byla to ona, kdo se staral o rodinný archiv, kdo připravil k vydání řadu životopisných monografií, kdo výrazně přispěl k vydání Riegrových projevů, Palackého vlastního životopisu, Riegrových vzpomínek apod.³⁰ S trochou nadsázky ji lze označit za v jistém smyslu pokračovatelku Palackého, za první českou historičku, která cílevědomě shromažďovala dokumenty, novinové zprávy a informace k dějinným událostem, které se přímo či nepřímo týkaly její rodiny. Její případný životopisec, ale i životopisec F. L. Riegra, si rozhodně nemůže stěžovat na nedostatek pramenů, musí mít ovšem na mysli, že Marie, přes stále zdůrazňovanou snahu být objektivní, objektivní být nemůže, zvláště co se týče milovaného tatínka. Ten je skutečně v popředí, zatímco Marie se staví do role objektivního zapisovatele a sama sebe se snaží upozadit.³¹ Její skutečně soukromý život se objevuje spíše výjimečně, tak říká mimo chodem, v denících, a pak v korespondenci s nejbližšími.³²

Rodinné poměry u Riegrů

Chceme-li pochopit situaci, do které se Marie narodila, nemůžeme se vyhnout rodinnému zázemí v době jejího dětství a dospívání. Marie se narodila do rodiny, která byla v mnohém významnou pro soudobé české kulturní a politické prostředí.³³ Jak její dědeček tak otec byli významnými představiteli revolučních let 1848–1849. Palacký byl vedle toho uznávaným

---

³⁰ ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ Marie, Marie Riegrová rodem Palacká, její život a skutky, nákladem obce pražské, národní tiskárna a nakladatelstvo v Praze (1892); ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ Marie, Terezie Riegrová. Obrázek z Podkrkonoší, Praha 1897; ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ Marie, Vzpomínky z mladých let dr. F. L. Riegra, Osvěta 33, 1903; JAHN Jiljí V., F. L. Rieger. Obraz životopisný, Praha 1889; Řeči dra. F. L. Riegra a jeho jednání v zákonodárných sborech I–IV., ed. KALOUSEK Josef, Praha 1883–1887.

³¹ Podrobněji viz VOJÁČEK Milan, Literární mystifikace aneb jak také může vznikat životopis, in: Časopis národního muzea, řada historická, 2002/1–2, s. 98–102; týž, Odkaz budoucím generacím. Literární obraz vlastní rodiny vytvořený Marií Červinkovou-Riegrovou a jejím chotěm Václavem Červinkou, in: Žena umělkyně na přelomu 19. a 20. století, Roztoky 2005.

³² Toto platí až o době, kdy Marie ve svých denících resp. Zápiscích vědomě odděluje soukromé od společenského, tedy od počátku 80. let.

³³ Viz též ŠTAIF Jiří, Palacký, Rieger, Bráf: vůdčí rodina v české národní elitě 19. století. Kuděj 4, 2002, č. 1, s. 34–46.

vědcem. Na druhou stranu se narodila v ne příliš příznivé době, někdy označované za dobu Bachova absolutismu, kdy nebyla možná plná svoboda projevu a angažovanosti.

Kdo tvořil Mariinu nejbližší rodinu? V první řadě to byla matka Marie Riegrová rozená Palacká (1833–1891), dcera Františka Palackého (1798–1876) a Terezie Palacké rozené Měchurové (1807–1860). Zatímco dědeček se stal pro Marii velkým vzorem, babičku Terezii, si vzhledem k věku nestihla ani zafixovat ve vzpomínkách. Z této matčiny strany pak tvořili nejužší rodinu strýc Jan Palacký (1830–1908), jeho žena Adelina (1841–1903) a Mariiny sestřenice Olga (1860–1881), Adelina (1861–1944) a Eugenie (1869–1876) Palacké.

Na druhé straně to byl Mariin otec František Ladislav Rieger (1818–1903), který pocházel ze Semilské mlynářské rodiny.³⁴ Marie už zažila jen jeho matku Terezii Riegrovou (1795–1869). Vedle toho se rodina občasně stýkala s dalšími příbuznými z této strany, a to především s Riegrovou sestrou Terezií provdanou Machačkovou (1816–1881)³⁵ a jejími dětmi, Mariinými sestřenicemi Albínkou, Bohumilou (provdanou Vávrovou) a Bohuslavou (provdanou Hančovou) a bratrancem Jaroslavem. Samozřejmě nesmíme zapomenout na Mariiny mladší sourozence Bohuslava (1857–1907) a Libuši (1860–1930).

Původ Měchurovy rodiny, kam se Palacký a po něm Rieger přišli, je vázán na Lobkovice, kde se nachází rodinná hrobka a kde se rodina do dneška schází na konci května ke vzpomínkovému setkání k výročí smrti Františka Palackého, který zemřel 26. května 1876.³⁶ Na dědečka Marie pravidelně vzpomínala v jeho výroční dny. Rodina se těžko vyrovnávala se ztrátou tohoto pro ni tak důležitého místa, přesto musel Jan Palacký Lobkovice na konci roku 1883 prodat.

Dětství

F. L. Rieger se oženil s Marií Palackou 15. srpna 1853 na Malči. O rok později, 9. srpna 1854, se Riegrovým narodila dcera Marie.³⁷ Přišla na svět v pražském domě v Pasířské, dnešní Palackého ulici na Novém Městě. Pokřtěna byla páterem Františkem Schneidrem, rodinným přítelem a významným Bolzanovým žákem. O Márinčině dětství se můžeme řadu věcí spíše

---

³⁴ Podrobný životopis viz SAK Robert, Rieger: Příběh Čecha devatenáctého věku, Semily 1993.

³⁵ Strýce Václava Machačku si Marie též nemohla pamatovat, zemřel v roce 1856.

³⁶ Např. v roce 1883 zpívali zpěváci z Národního divadla, konala se mše, po ní následoval rodinný oběd na zámku. Zápisky I, s. 402.

³⁷ Na tuto tradici navázal i současný majitel Malče, Riegrův prapraprapravnuke Václav Macháček, který se oženil v zámecké kapli také 15. srpna 2003, přesně v den 150. výročí sňatku jeho slavného předka. Asi už nikoho nepřekvapí, že dcera narozená z tohoto svazku se jmenuje Marie.

dohadovat. Většinu času prožila s rodiči v pražském bytě, zřejmě pobývala i na Suchdolském zámečku a v Lobkovicích u strýce. V říjnu roku 1857 se narodil její bratr Bohuš a v červnu roku 1860 sestra Libuše. Více zpráv máme jen o jejím pobytu v Nizze na přelomu let 1859/1860. Do Nizzi jezdila rodina Palackých trávit zimní měsíce, což velmi pomáhalo Mariině babičce Terezii Palacké, jejíž zdravotní stav si vyžadoval letní návštěvy v lázních a na zimu (v padesátých letech pravidelně) odjížděla paní Terezie Palacké do Nizzi. Pobyt v roce 1859 byl jejím posledním. Sem za ní 24. listopadu přijela dcera Marie s tehdy pětiletou vnučkou Márinkou.³⁸ Márinčin bratr Bohuš zůstal v Praze. V únoru přijel do Nizzi F. L. Rieger a po pětítýdenním pobytu si odvezl v té době potřetí těhotnou manželku domů. Libuše se narodila 21. června 1860 v Praze. Márinka zůstala s prarodiči a na cestu domů se měla vydat na konci dubna. Její zatím nejdelší cesta začala dle původního plánu 29. dubna 1860, ale babiččin zdravotní stav se výrazně zhoršil, a tak museli udělat v Marseille mezi 2. květnem a 2. červnem měsíční přestávku. Další zastávku pak v Ženevě od 4. června do 3. července, kdy Márinka pokračovala s dědečkem přes Basilej, Karlsruhe, Frankfurt, Lipsko a Drážďany do Prahy. Mariina babička se domů už nevrátila, zemřela po cestě (snad až v Děčíně) 18. srpna 1860. Pro Marii musel být tento pobyt i zpáteční cesta velkým zážitkem, mj. se během těchto měsíců naučila francouzsky.

Pro Marii další vývoj byl zcela jistě zásadní fakt, že její výchova a vzdělání se odehrávalo v rámci domácího vyučování, což bylo v těchto společenských kruzích obvyklé, nicméně Marie pod dohledem své matky jej skutečně plně využila. Marie trávila většinu času se svojí často vážně churavějící matkou, která jí zpočátku byla jedinou učitelkou. Později, když se musela věnovat Mariiným mladším sourozencům, přenechala výuku domácím učitelům, přičemž si nadále vyhradila vyučování francouzštiny. Prvním Mariiným učitelem byl gymnaziální profesor Krupka, který s Marií doprobral látku obecné školy, následoval pan učitel Ronek, univerzitní profesor Josef Kalousek, náboženství vyučoval Marii rodinný přítel páter Václav Nykles. Mimo domov se Marie dostala při výuce hudby u Petra Maydla, v jehož ústavu se učila hře na klavír, a při výuce kresby a malby v ateliéru Amálie Mánesové.

Už v této době se Marie začala zajímat o práci svého otce tj. o politické dění. Pomáhala matce zajišťovat pohoštění a obsluhu při setkáních důvěrníků v Riegrově bytě, naslouchala tajně, o

---

³⁸ KOŘALKA Jiří, František Palacký, Praha 1998, s. 399–402.

čem se rokuje a do svého dětského deníčku zaznamenávala jména hostů a témata debat.³⁹ Tento zvyk, poslouchat za dveřmi a zapisovat si poznámky, ji pak už neopustil. V tuto dobu se také projevila její další velká budoucí záliba, což bylo navštěvování sněmoven a poslech poslaneckých projevů z galerie⁴⁰. Později k tomu Marie přidala hovory s poslanci a s žurnalisty v kuloárech. Samozřejmě to opět vše sdělovala svému deníčku.

Marie se také chtěla věnovat „společenské činnosti“, a tak s několika děvčaty podobného věku založila spolek Děvín, jehož se stala předsedkyní.⁴¹ Spolek byl sice jen sezónní záležitostí, členky spolku se scházely u Riegrů v neděli odpoledne v zimní sezóně 1867, ale Marie se zde hlouběji seznámila se svojí budoucí celoživotní přítelkyní Annou Mikschovou,⁴² která byla jednatelkou spolku. Marie vytvořila stanovy spolku a také převzala řízení časopisu spolku nazvaného Vlasta, jehož 8 čísel de facto sama napsala. Marie se pak spolek ještě pokusila obnovit v prosinci 1867, ale žádné další zprávy o jeho činnosti nejsou k dispozici.⁴³

---

³⁹ Např. zápis z 3. ledna 1867 „...kvečeru psala slohové úlohy, pak se mi ale udělalo zle, zas mi to ale přestalo, takže jsem mohla vydávat pivo a večer pánům důvěrníkům sněmu, kteří se zde sešli, aby se, co činit mají, uradili, je nalejvat a trochu posluhovat, přičemž jsem také poslouchala, aspoň za dveřmi. Bylo jich 9 cizích a 2 naši, tedy 11, jeden scházel. Zelený, Sladkovský, Škarda, Prácheňský, Zeithammer, Eduard Grégr. Měli koroptve, sýr, chléb a pivo. Tatínek četl dříve německé noviny, pak všelicos mluvili a radili se, konečně četl tatínek výminky, pod kterými bychom tam šli, že to musí být z celé říše, sněmy musejí se samy volit, a že to má být jen sbor mimořádný a poradní, v případě, že by měl se nějak zákonodárným neb ústavodárným zdát, vrátí se deputace česká.“

⁴⁰ Viz např. zápis z 27. února 1867 „Když jsem dostala od tatínka listky, ... šla do sněmu. Bylo mi divně, když jsem tam nejprve vstoupila. Dostali jsme se ještě do 1. lavice. Chvilu jsme čekaly. Nejdříve zahájil sezení Nostic, pak nějaký pán na kraji četl něco, pak zase ten druhý četl interpelaci p. Rothkirchovi o peníze na poškození a Nostic četl, co se rozdá dohromady, 82 tisíc a něco obilí. Pak byl hluk. Přestávka a volba ředitele hypoteční banky, zvolen byl Klauďy 128 proti 80. Pak byla pauza, Rothkirch četl adresu s hroznými tituly na konec, rozpuštění sněmu v tom okamžení.“

⁴¹ Viz zápis z 29. ledna 1867 „...přišla Aninka Mikschová a povídaly jsme si pořád o tom spolku. Ustanovily, že údové do toho spolku jsou děvčata od 12 let. Účel podporovat chudé, vzdělávat ženy proti mužským. Členové: a./ Dokonalí, já a Aninka dávají více než 5 kr. týdně. Znají tajnosti a přísahají si přátelství. b./ Řádní, Božena a Karla, dávají týdně 5 kr. a zúčastňují se ve správě. c./ Vychovanci, čili mimořádní, neplatí nic, jen někdy dar dávají a někdy smějí býti přítomni schůzi. Peníze po týdenních příspěvcích stržené obrátí se z polovice na knihovnu a z polovic se uloží. Knihy se budou kupovat též učené, jež si budou vypůjčovat údové. Můžou je půjčit, komu chtějí, ale musí za ně stát. Druhá polovice se uschová a bude se dávat z toho měsíční příspěvek některým chudým rodinám sv. Ludmily. Při příležitostech, když kupříkladu nový chudšas se najde nebo k sv. Ludmile, budou se dávat mimořádné dary. Údové chodí sami bídu vyšetřovati. Já jsem prezidentkou a sekretárkou, vedu protokol, Anna je jednatelkou, má knihovnu i kasu. Při schůzích přednáší vždy jedno děvče, potom čte se zpráva, příjmy, výdaje, co se učinilo atd. Údové mají se soukromě a společně vzdělávati, mají překládat, možno-li spisovat, které spisy se v schůzi čtou před řádnými, někdy i nepořádnými údy. Když někdo cizí položí nějaký kapitál co základ, stane se zakládajícím a má hlas. Údové řádní mají býti mlčenliví. Večer jsem to mamince vypověděla...“

⁴² Anna Mikschová (1852–1932) se v roce 1875 provdala za Josefa Lauermana. Podrobněji o ní a vztahu s Marií Červinkovou-Riegrovou viz SAK Robert, Salon dvou století – Anna Lauermannová-Mikschová a její hosté, Praha 2003.

⁴³ Viz zápis z 1. prosince 1867 „...pak byla první schůze u nás, přijmuly jsme Novákovou, druhou Pospíšilovou, Srbovou a Schauerovou, schválily stanovy, zvolily za presidentku a sekretárku mne, jednatelku a kasírku Mikšovou, dohlážitelkou Pospíšilovou, písařku a kontrolorku Schmutzerovou. Budoucí schůze bude v neděli.“

Marie svoje formální vzdělání završila absolvováním poslední (třetí) třídy v nové budově vyšší dívčí školy v Praze ve školním roce 1867/68. Riegrovi se sem rozhodli zapsat 13letou Marii v říjnu 1867, přijímací zkoušky byly jen formalitou.⁴⁴ Studium ukončila závěrečnou zkouškou 31. července 1868 a následně odjela do Malče, kde rodina od roku 1863 pravidelně trávila letní sezonu. Právě v relativní idyle malečského zámku si Marie mohla více užívat přítomnost svého dědečka a otce. Na Maleč přijížděli trávit určitý čas rodinní přátelé, mj. univerzitní profesori Jaroslav Gindely, Josef Kalousek a Vincenc Náhlovský, ředitel vyšší dívčí školy v Praze Vilém Gabler a další.

Dospívání a sňatek

Dalším rozhodujícím momentem pro vývoj mladého děvčete bylo rozhodnutí rodičů poslat Marii na studia do zahraničního penzionátu. Volba padla na frankfurtský ústav slečny Krebsové, kam se Marie vydala z Prahy společně s otcem, který jel do Paříže, 3. března 1869.⁴⁵ V penzionátu strávila čtrnáctiletá Marie čtyři měsíce mezi dívkami z různých zemí. Marie se zdokonalovala v němčině, vzdělávala se v oborech vhodných pro mladé dívky z lepších rodin (mj. se učila i angličtinu), seznamovala se s okolím, poznávala místní zvyky a především získávala zkušenosti při soužití s vrstevnicemi v odloučení od domova. To vše v německém protestantském prostředí, které pro ni – emotivní katoličku (silně ovlivněnou četbou Bolzana) a v první řadě hrdou Češku, vlastenku – nebylo prostředím zrovna jednoduchým. Marie se se vším vyrovnala velmi dobře a to především díky své pracovitosti a snaze využít pobyt co nejvíce k sebezdokonalení a sebevzdělání. Z Frankfurtu ji opět do Prahy a dále do Malče doprovázel její otec, který se pro ni zastavil cestou z Paříže.⁴⁶

Na Malči oslavila Marie své patnácté narozeniny, začátek podzimu strávila v Praze a s ohledem na zdravotní stav matky a děda odjela Riegrova rodina i s Palackým 8. listopadu 1869 do Nizzy, kde pobývali až do dubna 1870. Během tohoto pobytu se zdokonalila ve

---

⁴⁴ „Maminka byla se mnou v dívčí škole, koupila mně nové rukavice, však šla tam se mnou ještě jednou a dala mě zapsat a zrovna šla jsem do hodiny chemie. Odpoledne měli jsme úvod k účetnictví a z dějepisu ku úvodu. Jsem začkou vyšší dívčí školy, mám mnoho prací a povinností, abych čestně obstála.“ Deník z 22. října 1867.

⁴⁵ „O, jak bolně mi bylo, když jsem se s drahou matinkou svou v pláči loučila. Cítila jsem tu, že opouštím ty, kteří mne opravdu rádi mají, bych vydala se k lidem cizím, neznámým, jsouc jen předmětem, na němž zvědavost svou si ukojiti chtí, a odkázána úplně k tomu, bych sama snažila se státi se jim milou. Opouštěla jsem své drahé, svou vlast, svou krásnou milou Prahu a city, které mne tu opanovaly, nelze mi vypsati neumělým perem.“ Deník z 3. března 1869.

⁴⁶ Rieger se s dcerou krátce setkal již při cestě do Paříže v sobotu 26. června, do Frankfurtu se pro ni vrátil 6. července, společně odjeli 7. července. Více o Riegrových pobytech ve Francii viz SAK Robert, Rieger: Příběh Čecha devatenáctého věku, Semily 1993, s. 184–187. Též LENDEROVÁ Milena, Mezi Paříží a Moskvou. Riegrovy cesty na jaře roku 1867, in: F. L. Rieger a česká společnost 2. pol. 19. století, Semily 2003, s. 89–90.

francouzštině a získala další možnost rozšířit si obzory při docházení na přednášky a ve styku s cizinci, kteří se v Nizze též zotavovali a vyhledávali jejího otce a děda.⁴⁷

Mladá slečna se pak při letním pobytu na Malči věnovala péči o vesnické děti, pro které založila něco jako opatrovnu. Denně přicházely děti, které Marie vyučovala především v náboženství, dívky pak též ručním pracím. Hodní a pozorní žáci mohli za odměnu přijít na zámek i v neděli, kdy si mohli hrát v zahradě. Vedle toho se Marie zabývala sebevzděláváním, především četbou a opisováním knih, jejichž výběr schvalovala její matka. Byly to opět především spisy Bolzana, Schneidra a samozřejmě Palackého.

Pro sedmnáctiletou dívku z přední české rodiny začalo období hledání jejího místa ve společnosti a hledání možnosti jejího působení. Marie se účastnila společenských akcí, plesů, salonů, setkávala se s potenciálními nápadníky a vše směřovalo k naplnění běžného rodinného modelu. Marie se postupně dostávala do společenského tlaku a škádlení s eventuální svatbou nesla zřejmě velmi nelibě. Do deníku si 29. listopadu 1873 např. poznamenala: *„Ale jinak jsem zažila mnoho nepříjemného. Dotírají na mě neustále lidé, tážící se po mé svatbě. Jste nevěstou, vezmete si toho a toho a ten by se Vám líbil? Ale jest to někdy nedelikátní. ... Musela jsem dnes večer plakat. Zlobila jsem se na lidi, že mluví s takovou nevážností o tom, co pro mne tak úcty hodné se býti zdá. Jací jsou ti lidé! Podle čeho posuzují člověka. Není-li pravda, že jen podle jeho sociálního postavení. Ale takové naráženi má ne mne opačný vliv.“* Marie, které tyto společenské rituály příliš nekonvenovaly, se v této době věnovala prohlubování svých uměleckých zálib, ať šlo o zpěv či malbu, ale i o básnické a prozaické pokusy. Právě Mariino vědomé vzdalování se povrchní společenské konverzaci na straně jedné a umělecké zájmy na straně druhé přispěly k překvapivému vyústění tohoto období ve sňatek s Václavem Červinkou.

Václav Červinka (1844–1929) se narodil v rodině Václava Červinky (1807–1870), právníka, velkostatkáře a českého vlastence a Alžběty (roz. Vojáčkové, 1819–1901). Václav měl jako druhorozený syn čtyři bratry (Vladimíra, Otakara, Jaroslava a Miloše) a sestru Marii. Po otcově smrti převzal rodinné záležitosti, starost o matku a o své mladší sourozence. Červinka vystudoval v letech 1855–1859 pražské akademické gymnázium, v letech 1861–1863 pražskou německou techniku (hospodářství a účetnictví) a v letech 1863–1865 vyšší státní učiliště v Magyaróváru. Jako hospodářský správce krátce působil u hraběte Františka

⁴⁷ Zde jsme odkázáni na tvrzení Boženy Augustinové, protože Mariin deník pro toto období se nezachoval. Viz AUGUSTINOVÁ Božena, Marie Červinková-Riegrová, *Životopisný nástin*, Praha 1897, s. 20–21.

Harracha v Nechanicích a v Sadové, neúspěšně se ucházel o místo asistenta na hospodářské škole v Táboře, působil jako správce u knížete Rudolfa Thurn-Taxisse.⁴⁸ Červinka přijal na jaře roku 1872 místo ředitele na Riegrově velkostatku Maleč a Modletín a v následujících více než 30 letech obětoval správě velkostatku většinu svých fyzických i duševních sil.⁴⁹

Mladý správce, jenž jevil silné literární a umělecké sklony, si velmi rychle získal Mariino srdce. Mladí lidé v sobě našli zalíbení a společně se oddávali umělecké tvorbě. Tento vztah byl s požehnáním Mariiných rodičů i děda Františka Palackého završen 28. září 1874 sňatkem. Marii bylo v té době 20 a Václavovi 29 let. Pro Riegrovu rodinu byl Václav jako syn vlastence přijatelnou volbou, Riegrovi si zároveň pojistili schopného správce rodinného velkostatku. Jistě se domnívali, že tento sňatek vycházející z přání jejich dcery bude šťastný. Situace se ovšem vyvinula jinak a manželství po krátké době ztroskotalo.

O manželství těchto dvou lidí proběhlo v literatuře již mnoho spekulací a dohadů. Je to dáno tím, že nemáme k dispozici prameny, které by nám vztah Marie a Václava lépe přiblížily. Ačkoliv vše nasvědčuje tomu, že si Marie nadále psala deník, ve kterém až téměř do svatby naznačuje sblížování se s Václavem, deníky se nám pro klíčové období po sňatku nedochovaly.⁵⁰ Také v korespondenci lze nalézt spíše nepřímé doklady charakterizující manželství. Není možné zjistit, nakolik sama Marie a nakolik Václav Červinka, jenž její s rozmyslem budovanou archivní pozůstalost procházel, cenzurovali svůj vztah.⁵¹ Každopádně se vždy vyhýbali jakýmkoli vyjádřením ohledně svého vztahu. Také Mariina nejbližší důvěrnice Anna Lauermannová-Mikschová se vyjadřuje tajemně a spíše v náznacích.⁵² Václav uvádí v literárních vzpomínkách jako osudný okamžik jejich první setkání při pálení ohňů o filipojakubské noci. Pak celkem věrně popisuje činnosti, při kterých mohl Marii na Malči vídat, a konstatuje, že: „*Vyměňivše názory své, sblížili jsme se duševně. Po dvouleté známosti a po mnohých překonaných překážkách dosáhl jsem 28. září 1874 její*

⁴⁸ Biografický slovník českých zemí, sv. 11, heslo Červinka Václav (s. 69–70).

⁴⁹ Červinkovy vzpomínky popisující podrobně jeho nástup na Maleč a léta tam strávená viz ČERVINKA Václav, *Vzpomínky na dr. F. L. Riegra*, Osvěta 35, 1905. Marii ovšem není věnován téměř žádný prostor.

⁵⁰ Jeden z posledních zápisů z 21. 9. 1874 začíná slovy: „*Dnes jsme počaly šít svatební šaty...*“ Prvním dochovaným deníkem po svatbě je sešit z března 1876. Božena Augustinová cituje v roce 1897 deníkový zápis snad z listopadu 1874.

⁵¹ Červinka ve svých literárních vzpomínkách konstatoval: „*Vývoj poměru mého k dceři Riegrově a k jejím rodičům poskytnul by mi dosti látky vypravování hodné...*“ ale zároveň konstatuje, že všechny tyto „zповědi“ uložila Marie do svých deníků, „*ale právě proto tajila se s nimi tak pečlivě, že nikdo vůbec za jejího života nesměl znáti jejich obsahu. Proto nemohu se ani nyní věci těch dotýkati!*“ Červinka Václav, *Vzpomínky na dr. F. L. Riegra*, Osvěta 1905, s. 302.

⁵² LAUERMANNOVÁ-MIKSCHOVÁ Anna, *Lidé minulých dob. Knihy lidských a básnických osudů*. Praha 1940, ed. Miroslav RUTTE. Studie s názvem *Duše pomocná*, s. 61–75.

*ruky v zámecké kapli malečské, čímž navždy byl jsem připoután k rodině Riegrově.*⁵³ Velmi stylizovaně a na základě četby Mariina deníku popisuje počátky vztahu Božena Augustinová: *„Neobyčejný, ideální zjev Mariin vzbudil v mladém muži dojem hluboký, dojem, jenž sympatickou ozvěnu i v jejím srdci našel... V tiché Malči, ve styku s nadšeným ctitelem všech uměn, které ji pojily, hluboká láska v ní procitla.*⁵⁴ A podobně dále: *„Něžná dívka šla pevně za hlasem svého srdce. Pro ni skvělý život společenský neměl významu ani půvabu. Dovedla si jen mysliti život vzájemné obětavosti, společný život bytostí duševně sprízněných...“*⁵⁵

Zdá se, že Marie byla Václavem okouzlena a její pobyt na Malči získal Václavovou přítomností zcela nový rozměr. Červinka se jí jistě dvořil, ale těžko říci, jakou roli v tom hrál fakt, že se jednalo o dceru majitele panství F. L. Riegra, kterého si velmi vážil, a vnučku otce národa Františka Palackého. Červinka nastupoval na Maleč s velkými rozpaky ohledně rentability statku a jeho provázání s cukrovarem v Malči. Domnívám se, že by podobnou nabídku místa nepřijal, kdyby se nejednalo právě o nabídku F. L. Riegra. Bylo by pak logické, kdyby Červinka využil náklonnosti Marie a sňatkem se více přiblížil k Riegrově rodině a zároveň dostal společenským požadavkům, aby se po získání dobrého postavení oženil a založil rodinu. Klíčovou roli tu jistě sehráli Mariini rodiče, bez jejichž souhlasu si nelze sňatek představit. Nabízí se opět určitá paralela s jejich osudy před sňatkem. Červinkovým příchodem na Maleč a jeho reformou správy statku se velmi ulehčilo jak Riegrovi tak jeho manželce, která nadále nemusela dohlížet na chod statku. Marie Riegrová se brzy přesvědčila o schopnostech a poctivosti nového správce a to jí jistě imponovalo. Rieger také neměl důvod bránit své dceři ve výběru partnera, protože hlavní rodinné ambice spojoval logicky se synem Bohušem. Jestliže se jeho dcera rozhodla pro správce statku, mělo to nakonec i svá pozitiva, Rieger se nemusel obávat, že by mu tento z Malče odešel, a Červinka zároveň získal větší motivaci při správě „rodinného“ majetku.

Manželství

Vraťme se ovšem do idyly malečského zámku v letech 1874/1875, kdy Marie zřizovala svoji domácnost na Malči. Vedle toho společně s Václavem četli, básnili, věnovali se hudbě a Marie malovala. Z této doby pochází sbírky veřejně nepublikovaných písní *Blaník* a *Cyklus slovanských zpěvů*, též tiskem vydaný a následně zkonfiskovaný *Pochod na Balkán*. Václav

---

⁵³ ČERVINKA Václav, *Vzpomínky na dr. F. L. Riegra*, Osvěta 1905, s. 302.

⁵⁴ AUGUSTINOVÁ Božena, *Marie Červinková-Riegrová, životopisný nástin*, Praha 1897, s. 27.

⁵⁵ *Ibidem*.

Červinka se odhodlal i ke složení malé opery *Dal si hádat*, což byla pro Marii možnost vyzkoušet si nový literární žánr – libreto. Marie se tak dostala k žánru, ve kterém zanechala ve své umělecké tvorbě nejvýraznější stopu.

Václav se samozřejmě prioritně věnoval správě statku, která nebyla jednoduchá, a Marie s ním jeho pracovní úspěchy i neúspěchy spoluprožívala. Velkou Václavovou láskou vedle hudby a literatury byly lovy a hony. Velmi ilustrativní je úryvek z Mariina dopisu Libuši z 6. prosince 1874: „*A kdybys viděla, milá Libuško, jak já nešťastná nepřítelkyně flinty jsem se spřátelit musela s tou osudnou veličinou! Nabírala, měřila a nasypávala jsem statně prach do patron a zakružovala patrony. Kam se u nás člověk podívá samé myslivecké werkzeugy. Ubíhá nám zde čas velmi rychle, přála bych Ti, bys byla vždy též tak spokojená.*“⁵⁶

Marie se samozřejmě musela zapojit do venkovského způsobu života, dohlížet na některé práce, jako byla např. zabijačka či pečení chleba pro sezónní dělníky. Sama sebe určitým způsobem i přesvědčovala, že to je právě to pravé. Opět velmi ilustrativní je úryvek z dopisu Libuši ze 14. listopadu 1875:

„*Hospodářské starosti mne skoro stále zaměstnávaly, měla jsem práci s pečením chleba pro celou masu pracujícího lidu na bramborách, což dělalo až ke 3 centům, k 40 bočnickům denně.*“ „*Život na venkově se mně nyní velmi líbí, příroda je přece vždy nová a vždy velebná. Bývala jsem jindy ctitelkou městského života, ale později jsem dostala teprve více smyslu pro venkov a dívala jsem se na vše jinýma očima nežli dříve. A na to nejvíce přijde, jak se člověk na svět dívá – má zlatá!*“⁵⁷

Mladí manželé spolu v roce 1876 podnikli cestu do Paříže, o které bohužel nemáme podrobnější údaje. Jak uvádí Božena Augustinová „první chmuru na jasný obzor jejího života manželského“ přinesla zpráva o nemoci Palackého a následně Palackého úmrtí, které Marie velmi intenzivně prožívala.

Poté, co na podzim 1876 odjela z Malče Riegrova rodina a Červinkovi opět na Malči osiřeli, začíná se do Mariiny osobní korespondence vkrádat určitá nespokojenost. Marie se sice snaží najít útočiště v pilné práci, ale začíná silněji pociťovat opuštěnost, což spolu s mrzoutskými náladami Václavovými není příjemná kombinace. Např. list Libuši z 22. října 1876: „*...napínám tam sukně a dělám takové práce, které mnoho krámů dělají. Pak chodím po*

⁵⁶ ANM, fond Libuše Bráfová, k. 6.

⁵⁷ Ibidem.

polích, prohlížím řepky a večer čtu – někdy píšu psaní – a tak mi čas ubíhá. ...My venkovani zde málokdy co nového slyšíme...“ Nebo z 9. listopadu 1876: „...není tedy o zaměstnání nouze, a tím je z části odpovězeno na Tvou poznámku, že jsem snad smutná, neb kdo je pilně zaměstnán, nemá času na smutky, zármutky. Jsme ještě dost veselí, někdy si Václav zahubuje na řepu a na továrnu, ale jináče je skoro klidnější nežli dříve – dokud měl strach, že řípa zapadne. Nyní, když zapadla, tak už víme, na čem jsme, a že se aspoň nemáme mnohého horšího co bát. Abychom chodili nyní mezi lidí, jak si vy v Praze přejete, mé srdce kam?“

Na přelomu března a dubna 1877 se Marie přesunula ze zdravotních důvodů do Prahy. V červnu a červenci 1877 absolvovala Marie léčebný pobyt ve Františkových Lázních.⁵⁸ Nešlo však jen o zdravotní problémy, ale jistě i psychické. To ostatně reflektoval i Václav: „...ostatně myslí Marie pořád, že jest nemocná – zas samé obklady, však ono jí pranic není – ona stůně jen na literární společnost. Já jsem se jí dnes ráno nazlobil – ona se dá vším na světě zlobit a všemu na světě jako obyčejně věří a nepozoruje, že se jí člověk do vousů směje.“⁵⁹

Vše nasvědčuje tomu, že Václav a Marie se poměrně rychle odcizili a manželství de facto přestalo fungovat. Nedošlo samozřejmě k jeho rozvázání, to společenské ohledy nedovolovaly, ale manželé se vzájemně vzdálili, žili spíše jako přátelé a každý se snažil naplňovat vlastní ambice. Co bylo důvodem selhání, nelze zcela určitě říci, ale nejspíše se jednalo o souhrn řady faktorů. Po velmi intenzivním nadšeném období se dostavilo určité rozčarování. Václav Červinka se více méně uzavíral na Malči, ale nedařilo se mu vymanit statek z ekonomických problémů. Jeho největší zábavou zůstaly hony a společnost důvěrných přátel. Manželství zůstávalo bezdětné,⁶⁰ Marie se nemohla v takovém rozsahu, jak předpokládala, obětovat dětem a svému muži a zřejmě se začala na Malči nudit. Stereotypní život paní ředitelové na de facto zapadlém statku (v zimě doslova) nesplňoval její představy o životě pro obecné dobro.⁶¹ Pokud na Malči pobývala v letní sezóně širší rodina, nebyl to takový problém, ale v zimním období se Marie postupně začala vracet do Prahy či zajížděla s otcem do Vídně. Opět začala doprovázet matku při navštěvování chudých, věnovala se

⁵⁸ Viz účetní sešitek, v němž pobyt ve Františkových Lázních 7. června – 18. července 1877. ANM, fond Marie Červinková, k. 37, inv. č. 545.

⁵⁹ List Václava Červinky Libuši Riegrové z 8. prosince 1878, ANM, Libuše Bráfová, k. 5, inv. č. 39.

⁶⁰ O důvodech lze opět jen spekulovat. Jisté je, že Marie v těchto letech navštěvovala ve Vídni známého gynekologa a profesora lékařské univerzity dr. Carla von Braun-Fernwald viz např. situace z jara roku 1881 Zápisky I., s. 137–138.

⁶¹ „Marie bývá ted' často smutná, neznám toho příčinu, znepokojuje mne to – nevypadá též dobře.“ Zápis Libuše Bráfové v deníku z 9. března 1877, ANM, fond Libuše Bráfová, k. 1, inv. č. 9.

dobročinným akcím a zachycování činnosti členů rodiny pro budoucí paměť. Tuto svou činnost mohla chápat jako činnost v zájmu národa.

Veřejná činnost

Následující léta strávila Marie hledáním a snahou o definování svého životního úkolu, hledáním nejvhodnější oblasti, ve které by se mohla smysluplně angažovat. V srpnu 1878, v den svých 24. narozenin, si v této souvislosti poznamenala: „*Podle soudu světa jsem plnoletá. Uvažuji o tom, že mi tedy nastává doba, kdy dospívám k tomu, abych také byla činnou, že léto mého života nastupuje. Díky Bohu za jaro, které mi dal. Bylo krásné, ale přece ho nesmím litovati. Vždyť ono není mým účelem – mým účelem jest pracovati. Kdy a jak pracovati? Musím přesně a jasně uvážiti své okolnosti a prostředky, určitě si vytknouti jednání a skutky dopodrobna, abych opět neutonula v povrchnosti, co mám činiti v domácím kruhu, v domácnosti své, jak mám spravovati své jmění, které ovšem není veliké, co mám učiniti pro vesnici a nejbližší okolí své, jak mohu působiti v Praze a v životě společenském, ve styku s jinými a jak a co mohu pracovati ve spisování.*“⁶² Právě literární ambice v tomto období suplovaly Marii marně očekávanou starost o rodinu.

Marie v té době psala básně a drobné prózy. Některé její básně a drobnější povídky později vyšly v časopisech (Osvěta, Květy, Lumír),⁶³ nesporně více však uspěla jako libretistka. Její další libreto *Zmařená svatba* (1879) zhudebnil skladatel Karel Šebor. Marii ovšem proslavilo až libreto *Dimitrij* (1882), které použil Antonín Dvořák, a po úspěchu *Dimitrije* napsala pro Dvořáka ještě libreto k operě *Jakobín* (1889). Volba témat libret těchto dodnes hraných Dvořákových oper přivedla Marii ke studiu historických podkladů. Tak především v roce 1878 shromažďovala podklady k *Dimitriji*.⁶⁴ Marie bezesporu vynikla na poli literatury především jako autorka libret, její spolupráce s Antonínem Dvořákem se ukázala jako velice plodná, i když pro Marii někdy z lidského hlediska poměrně náročná.⁶⁵ V září 1882 přijela Marie do Prahy na slavnostní uvedení jejich společné opery *Dimitrij*. S Dvořákem vedla předtím živou korespondenci, navštěvovali se v Praze a Dvořák dojel i na Maleč. V Praze se Marie účastnila čtených zkoušek a dokonce ještě stačila s otcem přeložit text do němčiny,

---

⁶² Zápisky z 9. srpna 1878.

⁶³ Své básně si nechala MČR posoudit Jaroslavem Vrchlickým, který jí doporučil básně vydat. Pro zlepšení básnické formy ji doporučoval číst více básní a překládat. Zápisky I., 607–610.

⁶⁴ O vzniku a uvedení opery *Dimitrij* viz Augustinová Božena, Marie Červinková-Riegrová, životopisný nástin, Praha 1897, s. 35–39.

⁶⁵ „... a co se týče Dvořáka, nemám již chuti k velké ochetě, on je člověk bezohledný, který myslí, že člověku dělá milosti, přitom žádného uznání nemá, a maminka má snad pravdu, že k němu jsem příliš povolná a neumím s ním zacházeti.“ Zápisky I, s. 381.

protože uvedení opery se neustále odkládalo. Marie sama zhodnotila operu na zkouškách následovně: „*Hudba opravdu mne pohnula. Jest velkolepá. Zvláště na mnohých místech nadmíru efektní, krásná a celek jednolité s rázem slovanským. Též co se týče libreta, cítila jsem, že asi bude dobré, nejméně příznivý dojem mi učinilo jednání II., kde se mi zdálo, že děje různého přespráliš.*“⁶⁶ Premiéra opery se nakonec uskutečnila až 8. října 1882. Národní divadlo bylo úplně vyprodané, opera slavila veliký úspěch. Po premiéře provedla Marie v libretu na Dvořákův popud ještě celou řadu změn. Ještě v roce 1884 žádal Dvořák po Marii změnit konec opery, aby v Anglii, kde právě působil, lépe vyzněla.

Další libreto, které Marie psala v roce 1886 a které nazvala *Jakobín*, zasadila dějově do venkovského lidového prostředí. Zpracovala látku o návratu zavrženého syna. Marie zde pracuje s motivem prolínání lidové hudby s hudbou slohovou. Venkovský učitel secvičuje s žáky provedení kantáty, objevuje se tam motiv staré ukolébavky apod.⁶⁷ Přes nesporný úspěch Dimitrije se Dvořák nemohl rozhodnout, zda má toto Mariino další libreto zhudebnit a žádal ji o jiné. V prosinci 1886 Marie o tom napsala: „*K večeru přišel ke mně Dvořák, když jsem s ním dříve byla mluvila, chtěl Jakobína komponovat. Nyní přišel se zcela jinými plány. ... A pak řekla jsem, že nehodlám psát libreto jiné, když to, které jsem mu dala, nechává ležeti. Ostatně znám Dvořáka dobře, každou chvíli líbí se mu něco jiného, nemám věru chuti psát opět něco na zmar a nemohu se též nutit k látce, která mi není po chuti.*“⁶⁸ A v podobné, ještě kontroverznějším duchu: „*Dvořák mluvil dále o sobě, ne snad, že by se jemu Jakobín nelíbil, on myslí, že by to mohlo být hezké, že jsou tam pěkné postavy, ale nemá nyní chuti na operu komickou. Rád by něco s velikými efekty scénickými a dekoračními. Nyní není komická opera v módě – nemají proto také sil. Řekla jsem, aby mi libreto vrátil, že ho mohu dát někomu jinému. On na to, to abych nedělala, že to hodlá komponovat později – a komu bych ho dala?*“⁶⁹ Dvořák si vymínil změny libreta, které Marie v létě uskutečnila.⁷⁰ Antonín Dvořák se na sklonku roku 1887 konečně odhodlal komponovat. „*Přišel k nám Dvořák a dozvěděla jsem se konečně, že opravdu komponuje Jakobína.*“⁷¹ Premiéra *Jakobína* byla 12. 2. 1889 v Národním divadle.

---

⁶⁶ Zápisky I, s. 307.

⁶⁷ „*Maloměstský žánr z doby rokoka je tu prosycen připomínkami muzikálnosti českého prostředí a hudební reminiscence tu umožňují nejen bezprostřední ohlas lidové tvořivosti, ale také velkých vzorů českého hudebního klasicismu.*“ HOSTOMSKÁ Anna, *Opera. Průvodce operní tvorbou*, Praha 1999, s. 472.

⁶⁸ Zápisky ke dni 30. 12. 1886.

⁶⁹ Zápisky ke dni 6. 1. 1887.

⁷⁰ Zápisky ze dne 13. 8. 1887.

⁷¹ Zápisky ke dni 27. 12. 1887.

Zájem o historii Marii vydržel, a když byla v lednu 1881 oslovena redaktorem Václavem Vlčkem, aby napsala pro Osvětu Bolzanův životopis k Bolzanovu jubileu stých narozenin, pustila se Marie do první své větší historické studie. S trochou nadsázky by bylo možné označit Marii Červinkovou za první českou historičku. Důraz na historii v Palackého rodině není samozřejmě ničím nečekaným. Marie měla řadu příležitostí sledovat svého obdivovaného dědečka při práci na odborných historických statích. Při jejím intelektu, jazykových znalostech a erudici bylo logické, že k úkolu sepsat Bolzanův životopis přistoupila vědecky a použila postupy historiografie. Marie nejdříve pečlivě shromáždila dostupný materiál, prostudovala Bolzanovu pozůstalost, kontaktovala Bolzanovy žáky a na základě této přípravy přistoupila k sepsání životopisu, který vycházel na pokračování v roce 1881.⁷² Úspěch, který s touto studií sklídila, ji utvrdil v záměru věnovat se historické práci.

Na prvním místě to ovšem byl zájem o historii její rodiny, který dostal na přelomu 70. a 80. let řadu impulzů.⁷³ Jedním z nich byla Mariina návštěva Palackého rodného kraje v září 1879, o níž si velmi podrobně zapsala své dojmy do Zápisků. Cílem cesty bylo slavnostní odhalení Palackého pomníku v Rožnově, ale pro Marii to byla vhodná příležitost vidět „realie“, ve kterých Palacký vyrůstal, a zároveň ji to podnítilo k hlubšímu zájmu o dědečkovu osobnost, především o Palackého dětství a mladá léta. Zároveň to byl dost intenzivní kontakt s etnograficky živou oblastí. Před začátkem práce se obávala, zda nechce sepsat dědečkův životopis její bratr Bohuš. Ten ji ale ujistil, že to nemá v úmyslu pro nedostatek času.⁷⁴ A když ji v jejím úmyslu podpořil i otec, začala studovat Palackého písemnou pozůstalost a v podstatě shromažďovat materiál, který by jí umožnil napsat jeho životopis. Ten ovšem nenapsala, zbyla jen torza, ale zásadním příspěvkem, který určitým způsobem vypovídá o zamýšleném díle, bylo vydání Palackého vlastního životopisu s Mariinou biografickou úvodní poznámkou.⁷⁵ Do Zápisků si v roce 1884 zapsala: „Četla jsem dědečkovu autobiografii, jak uchvacující duch vznešený vane z těch řádků! Jaký to byl velikán duševní, jaký čistě ideální člověk a jak malým cítí se člověk vedle něho, jak mizerná a bídná zdám se sobě a jak se mi zdá, že jsem nehodná popisovati něco tak vznešeného, jako jest můj velký nezapomenutelný

---

⁷² ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ Marie, Bernard Bolzano, Praha 1881.

⁷³ Více k tématu VOJÁČEK Milan, Odkaz budoucím generacím. Literární obraz vlastní rodiny vytvořený Marií Červinkovou-Riegrovou a jejím chotěm Václavem Červinkou, in: Žena umělkyně na přelomu 19. a 20. století, Roztoky 2005, s. 209–216.

⁷⁴ Zápisky I, s. 235.

⁷⁵ ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ Marie, Vlastní životopis Františka Palackého, Praha 1885.

děd! Pohled do duše takového muže jest zrcadlem, jež ukazuje nám naše neřesti a chyby duševní, a pohled takový má sílu očišťující.“⁷⁶

Dalším impulzem byl zájem Jakuba Malého, který se chystal v roce 1879 začít vydávat edici Riegrových politických projevů a oslovil Marii, zda by mu nebyla v této činnosti nápomocná. Marie se začala věnovat shromažďování a procházení stenografických protokolů z jednání zemské sněmovny a z jednání říšské rady. Začala samozřejmě otcovou činností na sněmech z let 1848–1849 ve Vídni a v Kroměříži. Vyhledávala Riegrovy řeči a ty, které byly předneseny v němčině, překládala do češtiny. Nelenila a donutila svého otce, aby tyto řeči přešel a „opravil“.⁷⁷ Pro období od roku 1861 a další svazky edice, využila k překladu řeči dva profesory kolínského gymnázia.

Dalším podnětem spadajícím do této doby byl zájem F. A. Šuberta o Riegrova biografická data. Šubert zamýšlel psát Riegrův životopis a Marie mu přislíbila vyhledat potřebné podklady. Prošla Riegrovy papíry včetně korespondence, zápisků apod., dále shromažďovala staré novinové zprávy a další dokumentaci. Z těchto materiálů vypisovala informace pro životopis. Tuto heuristickou práci pak plně využila ve svém nejrozsáhlejším publikovaném biografickém díle, jímž se stal životopis F. L. Riegra z roku 1889. Původně mělo jít o stručný životopis vydávaný při příležitosti Riegrových sedmdesátin. Marie si zřejmě netroufala napsat životopis sama, a také chtěla jako Riegrova dcera zůstat v pozadí, a proto požádala o pomoc rodinného přítele J. V. Jahna, pod jehož jménem nakonec Riegrův životopis dotažený k roku 1867 vyšel.⁷⁸ Další pokračování již Marie také nezvládla. Po smrti své matky napsala a uveřejnila její životopis, především s ohledem na matčinu charitativní a sociální práci.⁷⁹ Posmrtně vyšel životopis její babičky,⁸⁰ stejně tak biografický článek *Domněnky a pravdy o J. Jungmannovi*, který vyšel v Osvětě v roce 1895.

Po opuštění politické taktiky nazývané „pasivní rezistencí“ a s návratem českých politiků do sněmovních lavic začala od roku 1879 pro Marii snad nejatraktivnější část jejího působení. Marie začala aktivně sledovat politické dění, pravidelně doprovázet otce do sněmovny, kde

---

⁷⁶ Zápisky I, s. 560.

⁷⁷ Což ostatně uvádí i redaktor v předmluvě takto započaté edice Josef Kalousek. Viz *Řeči dra. F. L. Riegra a jeho jednání v zákonodárných sborech I–IV.*, ed. KALOUSEK Josef, Praha 1883–1887.

⁷⁸ JAHN Jiljí V., F. L. Rieger. *Obraz životopisný*, Praha 1889. Podrobněji VOJÁČEK Milan, *Literární mystifikace aneb jak také může vznikat životopis*, in: *Časopis národního muzea, řada historická*, 2002/1–2, s. 98–102.

⁷⁹ ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ Marie, *Marie Riegrová rodem Palacká, její život a skutky*, nákladem obce pražské, národní tiskárna a nakladatelstvo v Praze (1892).

⁸⁰ ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ Marie, *Terezie Riegrová. Obrázek z Podkrkonoší*, Praha 1897.

naslouchala sněmovním jednáním a v kuloárech vedla diskuse s politiky a novináři. Tyto výlety do Prahy a do Vídně se pro Marii staly doslova posláním. Zároveň sledovala politické debaty ať doma, na návštěvách či při veřejných příležitostech. Někdy i velmi aktivně do těchto debat zasahovala. Vedle toho doslova vyslýchala otce ohledně politických jednání. Všechny rozhodující postřehy se snažila dokumentovat „pro futuro“ ve svých Zápiscích. V této souvislosti je naprosto výmluvná Mariina charakteristika, jak ji zapsal Karel Adámek: *„V létě 1885 jsem byl návštěvou v Malči. Kdo nepoznal dr. Riegra v tomto zátiší jeho, nepoznal ho vůbec. Na Malči byl dr. Rieger spokojeným českým zemanem, an netísněn politickými starostmi, byl králem na svém statku a poutal přímo kouzelně. Rád vypravoval o událostech minulých dob. Když jsem připomenul, jak důležitým jest pro dějiny našeho národa, aby také napsal své paměti, uznal toho potřebu, avšak odušil, že na to nemá času. Paní Červinková připomněla, že k tomu svého otce marně pobádá a že jí ani nedovolí srovnati svou korespondenci. Otevřela na síni velkou almaru naplněnou dopisy a jinými spisy Riegrovými: „Tj. otcův archiv.“ Na to dr. Rieger: „A já v něm všechno najdu!“ Ukazoval mi koncepty důležitých politických projevů aj. V zahradě mi také ukazoval stolek, na němž psal deklaraci. Paní Červinková-Riegrová při rozhovoru o časových otázkách politických ukázala důkladnou obeznanost, posuzovala je klidně a prozíravě... Při těchto rozhovorech bylo zřejmé, že má také ve věcech politických na dr. Riegra velký vliv.“⁸¹*

Snad nejvýstižněji charakterizovala toto Mariino životní období Božena Augustinová: *„Za posledních deset let, hlavně však od r. 1886 do 1891, sledovala krok za krokem otce svého, zaznamenávajíc každé slovo jeho, každý čin, opisujíc spousty dopisů osobností, s nimiž dr. Riegrovi bylo jednati, dýchajíc takřka dechem otce svého, pokládajíc se za jeho pomocníka u věcech, k nimž se mu nedostávalo času.“⁸²*

Tragický rok 1891 a filantropie

Rok 1891 byl jistě nejtragičtějším rokem Mariina života. Zemřela jí milovaná maminka, tatínek skončil po neúspěchu punktačí s aktivní politikou. Tyto rány se projeví zhoršením Mariina zdravotního stavu.⁸³ Její hlavní dosavadní životní náplň – dokumentovat tatínkovu politickou činnost – byla znemožněna. Marie se rozhodla zásadně orientovat v oblasti filantropie, což mohla brát jako pokračování matčiny činnosti. Nebyla samozřejmě v tomto

⁸¹ ADÁMEK Karel, Památce Marie Červinkové-Riegrové, rukopis, NA, fond Karel Adámek, s. 3–6.

⁸² AUGUSTINOVÁ Božena, Marie Červinková-Riegrová, životopisný nástin, Praha 1897, s. 62–63.

⁸³ Velmi dojemně ibidem s. 70–74.

oboru žádným nováčkem. Naopak lze říci, že se této matčině životní náplni věnovala, vedle všech svých povinností, velmi systematicky. Mariinu činnost v sociální a charitativní oblasti lze sledovat jak na poli teoretickém (literárním) tak praktickém.

Zajímavou a výstižnou charakteristiku v tomto směru podal Karel Adámek: „*S paní Červinkovou-Riegrovou jsem opětně jel z Vídně domů, jezdila severozápadní drahou do Chotěboře a odsud do Malče. Na těchto cestách jsem poznal její šlechetné srdce a velkého, hloubavého ducha. Byla opravdovou kněžkou humanity, upřímnou dcerou svého národa. Upřímně toužila po národním a sociálním smíru, péči a ochranu opuštěné a zanedbané mládeže, „Která bez své viny propadá záhubě a stává se kletbou společnosti.“ Pokládala to za nejvznešenější a nejdůležitější úkol společnosti a trpce soužívala zvláště na boháče, že v tomto oboru nekonají své sociální povinnosti. S nadšením mluvila o svých plánech, o všeobecné organizaci humanity, jakož i o připravovaných pracích literárních.*“⁸⁴

Marie byla po úspěchu své knihy o Bolzanovi požádána o veřejnou přednášku o ústavech pro zachránění mládeže ženské. Po pečlivé přípravě Marie přednesla v březnu 1886 dvě přednášky v malém sále Měšťanské besedy a „rázem získala sympatie posluchačstva“.⁸⁵ První z nich se jmenovala „O ústavech pro mládež ženskou dospívající“ a druhá „Opuštěné a zanedbané dětství.“ Povzbuzena úspěchem začala tyto své přednášky přepracovávat a v roce 1887 vydala studii „Ochrana chudé a opuštěné mládeže“. V této studii využila poznatky, jež získala studiem evropské filantropické literatury (především francouzské), popsala vývoj chudinství a snah o řešení tohoto problému. Ve studii apelovala na skutky milosrdenství a na nutnost zmírňovat utrpení především jednáním každého jednotlivce. Jak upozorňuje Augustinová, Červinková klade velký důraz na filantropii také ve smyslu národním: „...*péče o chudinu jest u nás nejen povinností lidumilnou, nýbrž též vlasteneckou.*“⁸⁶ Červinková publikováním studie potvrdila, že je ve své době povolnou odbornicí na tuto tematiku, a proto byla svými současníky vyzývána k další činnosti v tomto směru. Následovala přednáška o „Ochraně chudé mládeže škole odrostlé“ v prosinci 1887, jež vyšla tiskem v roce 1888. V lednu 1888 přednášela na základě sebraných statistických dat „O nalezencích v Čechách“,

---

⁸⁴ ADÁMEK Karel, Památce Marie Červinkové-Riegrové, rukopis, NA, fond Karel Adámek.

⁸⁵ Ibidem s. 44.

⁸⁶ Ibidem s. 46.

v roce 1889 v Plzni „O povzbuzení filantropických snah tiskem“ a konečně v Brně v únoru 1891 „O působnosti ženské v lidumilství“.⁸⁷

Nebyla by to ovšem Marie, kdyby své teoretické úvahy neuplatňovala také v konkrétní dobročinné práci. Hned po smrti její matky se na ni obrátil Komitét dam pro opatrovny městské, aby svoji matku v její činnosti nahradila. Marie v této době pobývala již jen v Praze a to nejen, jak uvádí Augustinová,⁸⁸ kvůli své nemoci ale také proto, že se začala starat o svého otce, který již nebyl politicky tak vytížen, a zřejmě též kvůli definitivnímu rozchodu s manželem. Marie, sama těžce nemocná, navštěvovala desítky chudých rodin na Novém světě, na Pohořelci a v opuštěných zákoutích Hradčan a Malé Strany. Své dojmy si pečlivě zapisovala. Jak uvádí Augustinová, která tyto Zápisky měla k dispozici, podávaly velmi plastický obraz ze života pražské chudiny.⁸⁹ Augustinová líčí Marii, jak pronikala vlhkými chodbami páchnoucími podzemní plísní do všelijakých „bytů“ a tam, sama na sebe nemyslic, pomáhala radou a dary, seč jí síly a prostředky stačily.⁹⁰

Božena Augustinová cituje z nám nedostupného Mariina deníku z února 1893: „*Největší mou radostí je vyšetřování chudých, hovor s nimi, pobyt mezi nimi. Jsou to šťastné a jasné chvíle mého života, jistě z těch nejkrásnějších. Jak si tu vzpomínám na matku, jak to nyní chápu, že ji vyšetřování chudých těšilo...*“⁹¹

Další velmi významnou akcí Marie Červinkové-Riegrové bylo založení spolku pro podporu mladých dívek, samostatně pracujících mimo domov, který byl ustaven v dubnu 1893 pod názvem Záštitu.⁹² Tento dobročinný spolek začal od října 1893 provozovat „útulnu“ pro 15 dívek, od února 1894 pak veřejnou prádelnu. Marie Červinková-Riegrová se snažila, aby dívky byly také připravovány na roli služebných, proto zde byly zřízeny kurzy žehlení a následně také kurzy pro hospodyňky. Od ledna 1894 byla do útulny přijímána také děvčata, která odcházela ze sirotčince.⁹³ Zřízení spolku, obstarávání subvencí a další organizační činnosti se Záštitou spojené, zaměstnávaly Marii v posledních letech života ze všeho nejvíce.

---

⁸⁷ Ibidem s. 48–49.

⁸⁸ Ibidem s. 76 a opět s. 82.

⁸⁹ Tyto Zápisky jsou dnes bohužel nezvěstné.

⁹⁰ AUGUSTINOVÁ Božena, Marie Červinková-Riegrová, životopisný nástin, Praha 1897, s. 77.

⁹¹ AUGUSTINOVÁ Božena, Marie Červinková-Riegrová, životopisný nástin, Praha 1897, s. 78.

⁹² Ibidem s. 85.

⁹³ Nabízí se srovnání Záštity, jak ji Marie koncipovala, se současnými projekty tzv. Domů na půli cesty, které se také snaží pomoci dětem z dětských domovů, aby se připravily na zaměstnání díky poskytnutí určitého zázemí a pomoci, jež po odchodu z dětských domovů ztrácí.

Závěr života

Marie Červinková-Riegrová neprožila dlouhý život, zemřela sice náhle v důsledku embolie v lednu roku 1895, ale na následky dlouhodobé nemoci, která se výrazně zhoršila po smrti její matky a otcově odchodu z aktivní politiky v roce 1891. Marii v době úmrtí bylo 40 let a patřila mezi výrazné osobnosti české společnosti. Jak zdůrazňuje její přítelkyně a souputnice na poli aktivní filantropie Božena Augustinová, „*odchodem jejím nenahraditelná mezera nastala ve mnohých oborech našeho života veřejného.*“⁹⁴

Marie zemřela uprostřed pilné práce, které se intenzivně věnovala, přestože její zdravotní stav nebyl dobrý. Do poslední chvíle tak zůstala věrná svému předsevzetí žít tak, aby byla prospěšná ostatním. Vyznání Boženy Augustinové, kterým zakončíme tuto životopisnou část, zní sice pateticky, ale obsahově je velmi výstižné: „*Pod arkádami na hřbitově Vyšehradském ustláno jí poslední lože. Tam na místech zašlé slávy drahého jí národa odpočívá Marie Červinková-Riegrová, poblíže mnohých, kteří v životě rozuměli duševní řeči její i spěli za ideály nejvyššími jako ona, jež zasvětila život svůj nejčistšímu pojmu lásky - lásky k rodině, k vlasti a k lidstvu trpícímu!*“⁹⁵

---

⁹⁴ Ibidem, s. 1.

⁹⁵ Ibidem, s. 112.

4. Zápisky

Proč a o čem psala Marie Červinková-Riegrová své Zápisky?

Milena Lenderová upozorňuje ve své knize o fenoménu deníků a jejich pisatelkách na velkou oblibu tohoto literárního žánru v 19. století.⁹⁶ Podle Lenderové nejběžnější pisatelka deníku odpovídá typově Marii Červinkové-Riegrové. Je to žena z vyšší střední vrstvy, z dobře situované a většinou i veřejně činné rodiny, a často si začíná psát deník už v době svého mládí. Na Mariinu deník je navíc cenné, že se během 30 let, kdy si ho s mezerami psala, výrazně transformoval. Od dívčích zápisků, které začala psát od roku 1867 (nepočítáme-li první pokusy z let 1865 a 1866) a které měly tehdy třináctileté dospívající Marii pomoci reflektovat její místo v životě, k záznamům, které dokumentují politickou činnost F. L. Riegra a velice podrobně mapují jeho práci v Říšské radě a na zemském sněmu.

Už při četbě dívčího deníku je patrné, že Marie brala psaní deníku jako úkol. Deník jí měl nastavovat zrcadlo, v deníku zpytovala své svědomí, formulovala si své úkoly a kontrolovala jejich plnění. Od začátku je vidět, že se do psaní musela nutit, a pokud nepsala pravidelně, jsou v něm patrné výpadky. Na druhou stranu, když už se Marie do psaní dala, pak naopak jsou její zápisy většinou velmi obšírné, takže její matka dokonce musela Marii vyzvat, aby zápisky psala jen v neděli a zřejmě v předepsaném maximálním rozsahu, co do počtu stran. (Marie pak někdy píše i přes sebe křížem, aby dokončila myšlenky.) V tomto dívčím deníku nevybočuje Marie z obvyklé formy, většinou zde nalézáme konkrétní zmínky, co dělala, s kým a o čem hovořila, a především zpytování jejích činů a myšlenek. Politické a veřejné události jsou spíše jen letmo zmíněny bez dalších komentářů. Seznamujeme se s Mariinými přítelkyněmi, učiteli, nahlížíme do rodinných vztahů u Palackých a Riegrů. Svým způsobem tento typ deníků vrcholí v období dospívání a v době, kdy se Marie zamiluje a posléze v roce 1874 provdá za Václava Červinku.

Jak ukazuje Lenderová, právě sňatek je obvykle také koncem ženského deníku. Žena svým způsobem našla naplnění své společenské role a starosti a péče o manžela a rodinu se stávaly až na výjimky její úlohou. Na psaní deníku nebyl čas ani prostor. Proč také psát deník? Maximálně zápisky z cest. Marie a vlastně i její přítelkyně Anna Lauermannová-Mikschová tou výjimkou byly. Osudy obou žen jsou si velmi podobné. Obě měly nešťastné manželství,

---

⁹⁶ LENDEROVÁ Milena, „A ptáš se, knížko má...“. Ženské deníky 19. století, Praha 2008.

obě měly literární ambice a chtěly se společensky uplatnit, deník jim též sloužil jako určitá forma sebereflexe.

Marie po sňatku zřejmě na určitou dobu skutečně deník psát přestala, ale již v roce 1876 jeho psaní zcela jistě obnovila.⁹⁷ Milan Vojáček a před ním i Karel Stloukal upozornili na fakt, že Marie nepovažovala své manželství a život na Malči za dostatečnou náplň svého života.⁹⁸ Jelikož se jako žena nemohla sama politicky angažovat, spojila svou zamýšlenou práci pro národ se svým otcem. Stala se jeho „sekretářem“, zapisovatelkou jeho myšlenek a názorů. Marie se začala intenzivně zajímat o rodinnou historii a změnila také svůj pohled na deník. Na začátku 80. let si začala vést vlastně dvě deníkové řady.⁹⁹ Jednu jako určité pokračování dosavadního „intimního“ deníku a druhou jako kroniku doby, jako materiál pro budoucí objektivní sepsání dějin. V této druhé řadě – Zápiscích – podává velmi detailní popisy osob a událostí, mnohdy s odstupem, ale pak většinou na základě předchozích poznámek. Nalezneme zde např. popisy cest, sněmovní jednání, rozhovory s otcem, rozhovory s poslanci a s žurnalisty a s dalšími důležitými nebo zajímavými lidmi. Jelikož se jako dcera vůdce národa setkávala při nejrůznějších příležitostech skutečně s výkvětem tehdejší společnosti, a to nejen české, je toto její svědectví nejen svým rozsahem ojedinělé. V Mariiných Zápiscích si o té „své události“, té „své oblíbené osobě“, najde něco zajímavého vlastně každý zájemce o tuto dobu.

Marie si uvědomovala úskalí, která mohou její Zápisky obsahovat: „*Zapisuji někdy mnohé věci z intimních rozmluv domácích, o nichž nevím, zda by můj otec za to byl povděčen. Bude jednou třeba velké ostražitosti ve vybírání toho, co se pro veřejnost hodí, snad dá mi Bůh života, aby nemusely mé poznámky dostat se cizímu do rukou.*“¹⁰⁰ Na druhé straně se sama zajímala o možnost některé jejich části publikovat.¹⁰¹

Marie také chtěla zachytit svého otce, ve kterém po celý svůj život viděla politika, jehož práce nebyla národem dostatečně oceněna. Marie mu chtěla vzdát hold a Rieger je logicky hlavním hrdinou jejích Zápisků. Na jednom místě svých Zápisků to vyjádřila slovy: „*A zdraví jeho není valné. Když před odjezdem seděl ve velké lenošce, pravil s výrazem veliké ustálosti v*

⁹⁷ Podrobně viz úvodní studie k edici Zápisků, Zápisky I, s. 10.

⁹⁸ VOJÁČEK Milan, V zájmu národa? Rodinný život vnuček otce národa, Marie a Libuše Riegrových, in: „Oznamuje se láskám našim...“ aneb svatby a svatební zvyky v českých zemích v průběhu staletí, Pardubice 2007, s. 141–149; STLOUKAL Karel, Tři ženy z rodiny Palackého-Riegrovy, in: Velké ženy české, Praha 1997.

⁹⁹ Podrobně viz úvodní studie k edici Zápisků, Zápisky I, s. 8–9.

¹⁰⁰ Zápisky I, s. 594.

¹⁰¹ Další peripetie kolem snah o publikování textu viz úvodní studie k edici Zápisků, Zápisky I, s. 11–14.

*tváři – já bych se měl již dát na penzi, mám se tak dřít až ku své smrti. Já jindy vždy takové myšlenky co nejrozhodněji odporovala, ale když jsem viděla, jak otec je zemdlen, neměla jsem srdce k tomu. Jak mne to vše žere, co se dotýká mého otce. Chtěla bych mít síly, abych mohla otci v čem být pomocná. A což já mohu učinit! Ani nemohu jít s otcem, abych na něj pozor dávala a mu posloužila. On má tam žít v té černé Goldschmidtovské ulici 559 sám v tom stáří. Ta veřejná služba je krutá služba, nevděčná! Za všechnu péči a snahu samá protivensství. A otec nemá nikoho, na něž by se opřít mohl, jenž by mu pomáhal a jej zastával – tak jako kdysi otec pomáhal dědečkovi. Ale k čemu stále o tom myslím, což mi to platno. V takových dobách cítím touhu něco dokázat, k něčemu se dobýt, aby [to], co napíšu, mělo jakous důvěru a cenu a abych otci něčím platna býti mohla, a tu mnohem živěji cítím povinnost, abych vše, co mohu, učinila k tomu, by správné památky k životopisu mého otce byly sbírány, zachovány.*¹⁰²

Zápisky od 80. let primárně nabízejí deskripci konkrétních politických jednání, ať už oficiálních na zemském sněmu či na Říšské radě, polooficiálních v jednotlivých komisích a výborech, ale též neoficiálních a neveřejných jako byly např. porady českého poslaneckého klubu, schůze důvěrníků apod. Vedle toho přináší Marie řadu politických analýz a komentářů, záznamy o rozhovorech s politiky a žurnalisty a samozřejmě úvahy svého otce. Marie byla chápána jako někdo, kdo má k Riegrovi neomezený přístup, s kým Rieger o politice hovoří, a kdo tedy má na něho reálný vliv. Proto Marii politici a žurnalisti využívali k tomu, aby Riegra nepřímo oslovili.

Co nabízejí Zápisky zájemci o etnografii a jaký měla Marie Červinková-Riegrová vztah k národopisným tématům?

Vedle politických otázek věnovala Marie Červinková-Riegrová ve svých rozsáhlých Zápiscích prostor dalším oblastem, které ji zajímaly. V Zápiscích proto nalezneme řadu informací k tématům, jež bychom mohli označit jako témata etnografická. Marie byla velmi dobrou pozorovatelkou, zároveň byla vzdělaná a své vzdělání si neustále četbou doplňovala. Dá se říci, že její zájmy byly velmi široké, ráda cestovala a setkávala se s novými lidmi, se kterými se nebála zavést hovor a zjistit co nejvíce informací. Udržovala si velmi dobrý přehled o kulturním a společenském dění, pravidelně navštěvovala divadlo, četla soudobou literaturu, byla velmi dobře jazykově vybavena. Své postřehy, někdy dokonce až blížící se odborné studii, jindy v dosti poetické formě, ukládala do svých Zápisků. Někde až zaráží její

---

¹⁰² Zápisky I, s. 202.

smysl pro detail. Marie samozřejmě nebyla ve své době sama, koho zajímaly projevy lidové kultury. Vlastenecky orientovaná společnost projevovala zájem o lidovou kulturu, a i proto lze v Zápiscích nalézt řadu pasáží s etnografickou tematikou. Je třeba si uvědomit, že Marie, ač městská dívka, od svých 20 let žila na venkově a střídala své pobyty v klidné, tradičně žijící Malči s pobyty v Praze nebo Vídni. Zároveň se jako doprovod svého otce účastnila nejrůznějších oficiálních cest, které často vedle politického záměru sledovaly i cíle kulturní a společenské.

Marie se běžně a na přátelské bázi setkávala nebo spolupracovala s lidmi, kteří po desetiletí určovali český společenský a kulturní život, jiné znala z otcova vypravování. Vedle toho se potkávala s lidmi, kteří se v 80. letech teprve snažili do tohoto českého světa začlenit, ať už konvenčně či naopak kontroverzně. Všem těmto lidem a jejich aktivitám věnovala ve svých Zápiscích pozornost. Není proto divu, že v Zápiscích můžeme sledovat vývoj národních institucí jako bylo Národní (Vlastenecké) muzeum, Národní divadlo nebo Akademie věd a umění. Zároveň můžeme s Marií navštívit výstavy a bazary, ale také hrady a zámky, můžeme se zúčastnit odhalování pomníků, národních slavností či náboženských poutí.

Marie si především všímala různých projevů vlastenectví a velkou pozornost věnovala projevům lidové kultury. Lidová kultura byla i na konci 19. století v intelektuálních kruzích velice populární – není třeba připomínat velkou Národopisnou výstavu československou, ve světě vznik skanzenů, ale např. i tzv. svérázové hnutí. Bylo to dáno vědomím, že lidová kultura, představující pro vlastence národní kořeny, neodvratně mizí.

Proto snad tato až panická snaha zachytit to, co zmizí definitivně a co je pro historii národa v mnoha ohledech důležité. Vzdělanci si navíc museli uvědomovat, že výtvoři lidového prostředí, které v jejich době neodvratně zaniká, jsou velice ohroženy nedostatkem dokumentace. Proto se Mariin svérázový zájem o lidový oděv projevoval v Zápiscích až dokumentaristickou snahou zachytit tento velice pestrý fenomén. Marie reflektovala význam lidového prostředí pro uchování jazyka a projevů slovesné kultury a dále pak tradičního způsobu života, architektury a kroje, ze kterých mohla česká literatura a výtvarné umění v různých fázích různě intenzivně čerpat. Intelektuálové jsou v této době fascinováni „čistotou národních prvků“ na vesnici, horují pro jejich zachování, ale sami by v daných podmínkách

žit nechtěli a snad ani neuměli.¹⁰³ Tento folklorismus nemá pro další vlastní vývoj lidového prostředí žádný význam, pokud neuvažujeme o jeho případné obnově, která by nastala po zániku tohoto prostředí.

Marie byla od malička seznamována s lidovým prostředím – stýkala se s babičkou Terezií Riegrovou, která žila v Semilech, jezdila do Lobkovic, navštívila dědečkovu rodiště, jehož obyvatele popsala v roce 1879 velice citlivě ve svých Zápiscích: „*Podivili jsme se, jak krásný lid je v Hodslavicích. Všechn lid tak vysoký, statný, kostnaný, tahy velmi silné, pregnantní, při tom velmi ušlechtilé a pleť u vesnických děvčat neobyčejně jemná. Hodslavice jsou pověstny, že se tam samí velcí urostlí lidé rodí, všichni dragouni a huláni z okresu rekrutují se z Hodslavic. Ještě jiná věc je tu nápadná, viděla jsem tam jedinou ženštinu černovlasou. I v Rožnově, a vůbec ve Valašsku viděti samé světlé vlasy, neb světle kaštanové ač oči při tom bývají hnědé i černé. Zvláště příbuzenstvo Palackých má jedinou barvu vlasů jako dědeček měl.*“¹⁰⁴

Zásadní samozřejmě byla její zkušenost z Malče. Lidové prostředí na jednu stranu obdivovala – jeho zachovalost, jasnou strukturu, nestylizovanost, na stranu druhou jasně reflektovala, že i tato společnost se mění, že opouští svoje tradiční prostředí, odkládá kroj, prostě začíná žít tak, jak jí to nejvíce vyhovuje.

Při své práci se Zápisky jsem se snažila, aby vystoupila Mariina (byť asi někdy ne úplně vědomá) reflexe etnografik v jejím prostředí. Nešlo mi o to, exaktně analyzovat, co pro Marii etnografika přesně znamenala a jak je zkoumala, ale spíše o to, jak je vnímala. Šlo mi o to ukázat, že etnografika byla ještě v 80. letech přirozenou součástí jejího prostředí, něco, co stojí za povšimnutí, díky ohroženosti jistě i za zaznamenání, ale zatím se ještě nejednalo o předmět, který by se musel nutně vědecky zkoumat.

Do okruhu Mariiných a vůbec rodinných přátel, se kterými se Riegrovi v Praze stýkali, patřili i přední čeští cestovatelé a intelektuálové. Tyto společenské styky byly dány jistě i blízkostí domu Palackých-Riegrových a domu U Halánků, kde bydlel Vojta Náprstek a kde se scházeli Americký klub dam.¹⁰⁵ Konala se tu řada společenských akcí, na kterých se scházely známé osobnosti tehdejší Prahy. Dům se stal útočištěm pro americké krajiny, kteří v červnu 1885

¹⁰³ To ale neznamená, že nepřenáší prvky lidové kultury např. do architektury nebo užitého umění, kterým se obklopují. Viz např. *Architektura 20. století*, Praha 2001.

¹⁰⁴ Zápisky ze září 1879.

¹⁰⁵ K historii domu a rodiny – ŠTĚPÁNOVÁ Irena, SOCHOROVÁ Ludmila, SECKÁ Milena, *Ženy rodiny Náprstkovy*, Praha 2001.

v rámci sokolského sletu navštívili Prahu. Během svých častých návštěv v Praze sem obvykle zavítala i Marie. Tak tomu bylo i na Nový rok 1881, kdy se tu sešla s Gollem, Bráfem, Hostinským, Tyršem, Sládkem, Šafaříkem a dalšími.¹⁰⁶ Náprstkovi a Riegrovi se navštěvovali i soukromě, paní Náprstková většinou při těchto návštěvách ukazovala nové předměty ze sbírek. Marie sem docházela na četné přednášky, které zde proslovili kromě Holuba i někteří její příbuzní – např. strýc Jan Palacký měl 30. ledna 1881 přednášku „O změnách podnebí rukou lidskou“.

V domě U Halánků v této době působil doktor Emil Holub, který tu měl v bývalé sladovně uskladněné své sbírky a který si často Marii nebo jejímu manželovi stěžoval na překážky a finanční těžkosti, které mu připravují čeští poslanci málo dbající o vydávání jeho děl. Tak získal např. v roce 1881 jen 1 000 zl. namísto požadovaných 12 000 zl.¹⁰⁷ Marie navštěvovala Holubovy přednášky, které pojednávaly o honech na divoká zvířata, o dobrodružství v Zambesi, o jihoafrickém ptactvu. V lednu 1880 probíhala na Střeleckém ostrově výstava předmětů z Holubových sbírek, která líčila život domorodých afrických kmenů. Marie přečetla Holubovu knihu Sedm let v jižní Africe hned v roce jejího vydání tj. roku 1880.

O tom, že se Holub těšil velké popularitě nejen v Čechách ale i v celém císařství, svědčí to, že když měl 17. února 1882 přednášku na pražské radnici, zúčastnil se jí kromě Marie a jejích obou rodičů také korunní princ Rudolf s manželkou. Princ Rudolf zde mluvil s Holubem ale ještě déle s Riegrelem o jeho povinnostech poslance.¹⁰⁸ O dva dny později pořádal purkmistr Skramlík na počest dr. Holuba slavnostní hostinu, na kterou byl pozván i Rieger.¹⁰⁹ Marie mluvila s doktorem Holubem ještě za dva dny po hostině v Americkém klubu dam a vyzývala ho, aby si zažádal o peníze z rozpočtu ministerstva. Rieger taktéž přislíbil dceři, že by některý z poslanců mohl požádat o peníze pro Holuba.

Doktor Holub nepřednášel pouze v Americkém klubu dam, měl čtenou přednášku např. i na sjezdu přírodovědců, který se konal v květnu na Žofíně.¹¹⁰ Doktor Holub nepoutal pozornost pouze jako známý cestovatel, ale v Mariiných kruzích byl sledován i jeho soukromý život. Holub byl v Praze zasnouben se slečnou Novákovou, ovšem proslýchalo se, že v Africe už manželku má. Holub zasnoubení v Praze zrušil a z toho důvodu se hned vyrojilo spousta

---

¹⁰⁶ Zápisky I, s. 125.

¹⁰⁷ Např. Zápisky I, s. 21, s. 252.

¹⁰⁸ Zápisky I, s. 255.

¹⁰⁹ Marie se hostiny sice nezúčastnila, schovala si ale menu a kytičku, která zdobila každé místo.

¹¹⁰ Zápisky I, s. 279.

domněnek a klepů.¹¹¹ O tři roky se později se doktor Holub oženil s „*Videňáčkou Hofovou*“, což Marii neuniklo.¹¹² Ze Zápisků se můžeme domnívat, že Marii zajímal dr. Holub jako člověk, nejen jako slavný cestovatel, neboť mu věnuje velkou pozornost.

Riegrova rodina, a jistě nebyla výjimkou, se pohybovala v poměrně velkém kulturním i geografickém okruhu. Tak se např. zastavil u Riegrových doma dr. Engel, který se právě vrátil z Kavkazu, a popsal jim svou cestu z Tiglisu, kde byl s několika českými zpěváky, aby se podíval, jak tam chce bohatý statkář Sibirjakov založit kolonii.¹¹³ Na Malči se často zastavovali poslanci, průmyslníci, podnikatelé a umělci z různých zemí.

V Zápiscích najdeme zmínky i o návštěvách muzeí a etnografických výstav, jsou ale poměrně stručné, lidová kultura Marii zajímá spíše ve svém přirozeném prostředí.¹¹⁴ Tak např. během návštěvy u manželů Kusých Marie celkem nelibě nesla absenci etnografických sbírek v Průmyslovém muzeu v Brně, které mělo podle ní v této době ještě velice chudé sbírky. Marii mrzelo, že nevystavuje kroje, vyšivky a jiné lidové artefakty, kterými Morava tak oplývala a které Marie během své cesty obdivovala.¹¹⁵

---

¹¹¹ Zápisky I, s. 44.

¹¹² Zápisky I, s. 507.

¹¹³ Zápisky I, s. 209.

¹¹⁴ Např. výstavu národního vyšívání, která se konala v květnu 1880 na Žofíně, popsala Marie velice lakonicky: „*pak s Anynkou na výstavě národních krojů na Střeleckém ostrově, jež se mi nadmíru líbila. Byly tam krásné, staré zlaté čepce, zlatem vyšívané šněrovačky, holubinky atd.*“ Zápisky I., 50. O výstavě podrobněji I. Štěpánová in: BROUČEK Stanislav – PARGAČ Jan – SOCHOROVÁ Ludmila – ŠTĚPÁNOVÁ Irena, Mýtus českého národa aneb Národopisná výstava československá 1895, Praha 1996, s. 33–34.

¹¹⁵ Zápisky I, s. 426.

5. Vlastenectví

Cílem této kapitoly není a nemůže být komplexní uchopení fenoménu vlastenectví v české společnosti byť jen v časově omezené době reflektované v Zápiscích Marie Červinkové-Riegrové. Už jen proto, že pojem vlastenectví je velmi široký. V první řadě se navenek vyznačuje celou škálou různých projevů, které nelze na tomto místě všechny analyzovat. Dále je velmi problematické samo chápání toho, co je vlastenectví (a co už ne) ze strany jeho protagonistů – tzv. vlastenců. Jeho chápání se sice pohybuje v určitém společném rámci, ale jinak je značně individuální. Půjde tedy o to pokusit se naznačit chápání pojmu vlastenectví Marií Červinkovou-Riegrovou. Vlastenectví se zde musíme věnovat právě proto, že je jakýmsi pozadím či rámcem jejího vztahu ke skutečnosti a je tedy podstatné i pro její přístup k etnografickým tématům.

V pojetí vlastenectví u Marie Červinkové-Riegrové se samozřejmě odráží její rodinné prostředí. Právě proto je zajímavé tento fenomén u Marie sledovat, protože vypovídá o pojetí vlastenectví v rodině, která se tradičně považovala za reprezentantku národa. Nemůžeme zde suplovat studie o vlastenectví Palackého („otce národa“) či Riegra („vůdce národa“), ale spíše jen přispět k pochopení tohoto fenoménu z jiné strany. Spokojme se zde pouze s výchozím konstatováním, že vlastenectví je v této rodině politickým programem a jako takové je chápe i Marie Červinková-Riegrová. Rieger, který se pohyboval ve vysoké politice desítky let, si o českém národním uvědomování a o jeho využitelnosti ve vysoké politice nedělal žádné iluze. Byl často konfrontován s účelovým vlastenectvím, především s vypjatým mladočeským nacionalismem. Jako hlavní představitel české politiky (od smrti Palackého v roce 1876) čelil často obviněním v mladočeském tisku. V Národních listech bylo jeho působení označováno jako málo vlastenecké a příliš loajální k Rakousku. Rieger ovšem, v námi především sledovaných 80. letech, hrál roli představitele strany, která byla součástí vládní koalice, a proto nutně musel podporovat politiku vlády. Rieger se projevoval jako politický pragmatik a postupně získával drobné ústupky ve prospěch českého národa. Jakýmsi završením jeho politiky měla být dohoda o rozdělení kompetencí mezi Čechy a Němci v Čechách, jakési „česko-německé vyrovnání“.¹¹⁶ Neúspěch punktací byl neúspěšným zakončením jeho

---

¹¹⁶ URBAN Otto, Česká společnost 1848–1918, Praha 1982, s. 328–396.

politické kariéry.¹¹⁷ Zde je možná na místě připomenout, že si Rieger během své kariéry prošel celou řadou zklamání, která s ním jeho dcera velice citlivě prožívala. Rieger vyčítal Čechům jejich „ošklivý zvyk házet blátem na každého, kdo vynikne.“¹¹⁸

Předpokladem vlastenectví byla znalost českého jazyka jakožto znaku národa. U Riegrů se samozřejmě mluvilo česky, četla se česká literatura, Riegrovi se zajímali o českou hudbu, ale i vědu apod. To neznámá, že by se nevěnovali literatuře a kultuře nesené jinými jazyky. Marie samozřejmě četla německy, francouzsky, anglicky, polsky a rusky.

Slovanství versus němectví

Jednou z konstitutivních idejí novodobého českého národa byla akcentace slovanství. Na jedné straně to bylo negativní vymezení vůči světu germánskému (němectví), na straně druhé pak přihlášení se k společnému jazykovému okruhu.

Z politického hlediska nebyla možnost vytvoření společného všeslovanského státu v Riegrově době ani inovativní ani reálná pro politiky, kteří stáli pevně nohama na zemi. Jiří Kořalka upozornil ve své knize na fakt, že Češi se nikdy necítili součástí slovanského pranároda a nikdy neusilovali o jeho obnovení.¹¹⁹ V Riegrově době už také nebyli Češi podrobni takovému germanizačnímu tlaku, aby museli hledat východisko ve všeslovanské ideji.

I ze Zápisků je vidět, že čeští poslanci si dobře uvědomovali, že důraz na slovanství byl možností, jak politicky v Říšské radě něco vytěžit. Vedle politických kontaktů existovaly mezi představiteli slovanských národů i kontakty kulturní. Jak Rieger, tak Marie se učili slovanské jazyky a mezi Slovany měli spoustu přátel. Rieger politicky zůstal věrný myšlence austroslavismu, která pro něj byla rozhodně přijatelnější než představa spolupráce s Ruskem. Vedle ryze politicky pragmatických důvodů zde jistě hrály roli antagonismy mezi některými slovanskými národy, především vzájemný vztah Poláků a Rusů.

V následujícím textu jde spíše o sondy do této problematiky, jak je umožňují Zápisky. Tyto sondy ovšem dobře ilustrují roli slovanství a ideje slovanské vzájemnosti v přístupu Marie Červinkové-Riegrové k etnografickým tématům.

---

¹¹⁷Např. URBAN Otto, Česká společnost 1848–1918, Praha 1982, s. 397–400. nebo KOŘALKA Jiří, Češi v Habsburské říši a Evropě 1815–1914, Praha 1996, s. 161–166.

¹¹⁸Zápisky I, s. 79.

¹¹⁹KOŘALKA Jiří, Češi v Habsburské říši a Evropě 1815–1914, Praha 1996.

Marie negativně hodnotí především rozkoly mezi Slovy jako např. při pouti k tisícím výročí smrti svatého Metoděje v roce 1885 na Velehrad. Podle jejího názoru právě zde se měla slovanská vzájemnost projevit výrazněji. Marie si v Květech, kde celou událost zevrubně popsala, postěžovala: „*My pečujeme svou slovanskou nesvorností tak znamenitě o prospěchy svých nepřítelů, že tito mohou klidně spát, založit ruce a dívat se na nás: my jim vše obstaráme.*“¹²⁰

Zásadní je pak Mariina úvaha napsaná pod dojmem této poutě, tak jak ji má v Zápiscích z léta 1885. V ní se promítá vědomí, že Češi se již kulturně odcizili „východnímu“ slovanskému světu, ale přesto podvědomě do něho patří. „*Kdo si celý svůj život navykl patřit na ty všední jednotvárné zjevy našeho civilizovaného západního života, když je náhle po několikahodinové železniční cestě přenesen doprostřed tisíců lidstva, pohybujícího se ve svém malebném národním kroji, zda se mu nemusí zdát, jakoby kouzelným prutem dotknut byl, se octl v očarované zemi, jako by byl náhle ve své blízkosti odkryl neznámé a netušené světy – a přece světy jemu tak blízké. Jak si sám sobě ve svém moderním obleku připadá podivným, řekla bych nepravděpodobným. Jak jsme již zestárli, jak jsme se změnili, jak strašlivě jsme pod vlivem té západní civilizace zmoudřeli. Hle, to, co před sebou vidíme, je vskutku jiný, zcela jiný svět. Nelišíme se od toho lidu pouze krojem, i kraj našeho ducha je již zcela jiný, přistřížený na evropský vzorec. Jiné jsou názory, potřeby a zásady vládnoucí jejich a našim životem. A přece nám ten jejich život, ten jejich svět není cizí, cítíme to podle jasnějšího tlukotu svého srdce. Je v nich kus nás samých, kus naší minulosti, našeho bývalého života, který nyní jako by zjevením vystává před našima očima a mluví k nám: „Hledte, co jste byli a co již nejste!“¹²¹ Marie dále charakterizuje moravské Slováky jako typické reprezentanty slovanství tak, jak slovanství ona sama chápala: „*Nechť by povaha a celý zevnější vnitřní ráz slováckého lidu měl své typické osobité zvláštnosti naprosto rozdílné od povahy lidu českého, přece náš cit tuší, jak mnoho je mezi námi společného a jak mnoho toho, co nám kdysi bylo společné, zachovali nyní jen oni sami. Jako když se člověku zatočí hlava a dech se tají silnou vůní kadidla, tak podivnou mocí ze všech dojmů, které mi přinášel zrak, stoupala v mou duši jakoby opojná vůně, byl to ten samý pocit, který mne uchvátil při prvním pohledu na slovácký kraj na Moravě, ale nyní jsem zvýšenou silou cítila, že jsme ve slovanském světě, ano, v čistém slovanském světě! Můj Bože, jak jsme se mu již odcizili! A věru, v žilách slováckého lidu jak na Moravě, tak v Uhrách a vedle nich v žilách Malorusa, koluje ta nejčistší slovanská krev.**

¹²⁰ ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ Marie, Z moravské Slovače, Květy 1886, s. 419.

¹²¹ Zápisky z července 1885.

V povaze slováckého lidu na Moravě se zračí ve zvýšené míře všechny ty dobré, ale i ty špatné vlastnosti vrozené živlu slovanskému. Jaký to živý, lehce vznětlivý lid, srdce má měkké a dobré, s každým by se o ně podělil. Jsou vtipní, chápaví, do všeho se vpraví a všemu se naučí a v práci jsou pilní a neúnavní. Ale neumí šetřit a počítat, jejich lehká a bezstarostná mysl žije jen v přítomném okamžiku. Lidu tomu neschází ani vzlet, ani nadání, ani statečnost, schází mu jen ta houževnatá vytrvalost a stálá obezřetnost, která zvláště německému živlu v životních zápasech prokazuje neocenitelné služby. Bujarost a veselost zírání tomu lidu z očí, milují smích a zpěv, tanec a hlučné veselí. Poetické nadání a živá fantazie a něžná mysl lidu se projevuje v bohatých zpěvech prodchnutých hlubokým citem. Zpěvem ozývá se celý kraj, kdekoli Slovák žije, avšak nejen zpěvem, často i křikem a hádkami. Slovák neumí prudké vzněty pohyblivého temperamentu ovládat pevnou a silnou vůlí. Důkazem této slabosti je to, co nám bylo vyprávěno, že v okolí Buchlova, kde je tak vhodná poloha k pěstování vína, zrušují sedláci své vinice. Přicházejí k přesvědčení, že jim vinice nevynáší a jak by vynášely, když úrodu vína vypijí pozvolna sami. Na Slovači jsou při posvíceních, muzikách v hospodách rvačky na denním pořádku. Nesmírně často tu teče krev a okolní advokáti mají mnoho co činit s neustálými soudy těch, kteří se v hospodě do krve poprali.“¹²²

Přes své okouzlení prostým lidem si Marie posteskla, že ani zde není národní uvědomění samozřejmostí: „Bolestně sevře se nám srdce seznáním, jaká propast duševní rozevívá se ještě mezi námi a slováckým lidem. Ovšem, jsou kruhy venkovského lidu, do kterého již národní vědomí proniklo, ale jak nečetní jsou u porovnání s massami posud dřímajícími v nevědomosti, u porovnání s těmi tisíci, kteří by neporozuměli bratrskému pozdravu českému!“¹²³

Češi se tradičně vlastenecky vymezovali proti Němcům, což se projevilo např. v otázce státního jazyka, školství nebo Národního divadla.

Marie zachytila v Zápiscích vzpomínky účastníků revoluce roku 1848 na to, jak se vlastenectví projevovalo v této době. Na první pohled docházelo ke konfrontaci mezi českými a německými studenty na ulicích Prahy např. tak, že se obě strany snažily nějak označit – Češi a jejich sympatizanti si připínali trikolóru, děvčata nosila slovanské mašle, Němci zase nosili

---

¹²² Ibidem.

¹²³ ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ Marie, Z moravské Slovače, Květy 1886, s. 691.

kokardy s barvou svého burše, německá děvčata nosila na prsou černožluté pásky, oblíbená byla také v německém prostředí chrpa – zamilovaná květina německého císaře.¹²⁴

Marie také rozhořčeně sledovala informace o tom, že někde bylo Čechům od Němců křivděno. Tak např. v roce 1883 si poznamenala případ rozmáhání němectví, „prušáctví“ v pohraničních oblastech. K Riegrovi si přišel stěžovat úředník z Duchcova, který byl ze svého místa vyhozen pro „rakouské smýšlení“, zatímco celá oblast už podle něj byla „smýšlení pruského.“¹²⁵ Marie sama považovala některé akce za ryze české a česko-německou rovnoprávnost tady odsuzovala. Jako např. při pouti na Velehrad v roce 1885, která měla být dle jejího mínění ryze slovanská: *„Podivně mi to sáhlo na srdce, když jsem na slovanském Velehradě, na zdi ohrazující kostelní prostranství, viděla vedle českého nápisu, pozdravu to poutníkům, i nápis německý. ...A když po českém prohlášení mi neznámý hlas kněze opakoval totéž německy, sevřelo se mi srdce trpkostí. Pro koho je zde němčina? Zde, v tomto kostele přeplněném lidem slováckým, zde na slovanský svátek sv. Cyrila a Metoděje! Či bylo jediné německé duše v tom veškerém obecnstvu? Pro koho tedy ta nemístná komedie provádění rovnoprávnosti? Zda pro ty stěny slovanské svatyně?“*¹²⁶

Krajané

Sice spíše marginálním zato zajímavým fenoménem týkajícím se vlastenectví je vztah k Čechům, kteří svoji vlast opustili. Krajané z Ameriky vstupují do Zápisků v 80. letech dvakrát. Poprvé, když v červnu 1885 přijeli do Prahy na sokolský slet, a podruhé v roce 1887 zavítali na Maleč. Marie si velice detailně povšimla jejich fyziognomie, oděvu a co jí přišlo nejmarkantnější, také jejich sebevědomého vystupování: *„Kéž by k nám zadul silný víchru dech ze země za oceánem a odvanul tu poníženosť a podlízavosť pokornou, ohybné dědictví z doby hnusné poroby!“*¹²⁷ Méně obřadně dopadla návštěva krajanů z Ameriky 1. července 1887 na Malči. Občané Chotěboře se chtěli za každou cenu zúčastnit, a proto přišli hned po obědě. Po jídle pronášeli Riegrovi krajanům z Ameriky přípitky, Marie sama v dost vlasteneckém duchu: *„... i pronesla jsem tedy několik slov toho smyslu, že silný strom plodí silné odnože, že my na odnoži americké vidíme, jak silný je ještě náš kmen český a jak silná je ta pojivá, soustřeďivá životní síla v národě, když je, odtržené údy celku, přes daleký oceán*

---

¹²⁴ Zápisky I, s. 177.

¹²⁵ Zápisky I, s. 518. Pro Marii je prušáctví synonymum pro militantní němectví ve smyslu velkoněmeckého nacionalismu.

¹²⁶ Zápisky z července 1885.

¹²⁷ Zápisky z 18. 6. 1885.

*přivedla k nám.*¹²⁸ Atmosféra byla velice přátelská a důstojná, krajany přišli pozdravit zástupci chotěbořských spolků a chotěbořský starosta. Rieger nechal na zahradě otevřít sud piva a slavnost tím nabrala nečekaných obrátek: *„Když pak Sokolové vrátili se pod lípy, pivo zatím bylo se dostalo do rukou nepovolaných, hlídač jeho častoval tam své rodáky libické, a nastala pak, když nové pivo přinešeno, kol něho taková vřava, že špatné věru svědectví vydávala o slušnosti a zdvořilosti venkovského lidu.*¹²⁹

Spolky

Součástí vlastenectví byla jistě i angažovanost v různých spolcích, kterých se po éře Bachova absolutismu objevilo nespočet. Již jsme ukázali, že se staly nedílnou součástí života jak Marie Riegrové tak její dcery Marie Červinkové-Riegrové. Přestože Riegra vysoká politika plně zaměstnávala, našel si i on čas na členství v různých vlasteneckých organizacích, které byly pro národ, který neměl vlastní stát, v této době zásadní. Tak byl Rieger členem Výboru pro zřízení Národního divadla, Svatoboru, Sokola či Ústřední matice školské a desítek dalších spolků. Je jasné, že Rieger byl ikonou české společnosti, a proto mu bylo členství ve spolcích nabízeno v podstatě automaticky. S ohledem na rozmanitost spolků a na zaměření jejich činnosti je jasné, že jeho členství bylo spíše formální nebo pasivní. Přesto k určitým kontaktům, spíše ceremoniálním, s těmito spolky docházelo. Příkladem může být setkání se sokoly na Malči: *„Dne 14. června 1886 v pondělí Svatodušní zajel otec s námi na ranní do Nové Vsi, navštívili jsme pana faráře a pak doma měla jsem napilno za příčinou příprav k uvítání Sokola chotěbořského. Po jedenácté hodině Sokol chotěbořský s hudbou přišel před zámek. Nahoru odebrala se deputace: purkmistr Hubáček, pan dr. Vaňka, stavitel Liška, starý Ninger („junior“) a cvičitel Sokola. Nejprve oslovil otce Hubáček, pak advokát Vaňka v trochu delší řeči, i odevzdali otci diplom čestného člena Sokola, začal otec jim se poděkoval. Později sešel otec do zahrady k ostatním sokolům, kteří se seřadili pod lipami, i promluvil k nim pár slov, ale velmi krátce, zcela obyčejným způsobem, po domácku, beze všeho řečnického nátěru. Pod lipami měli jsme připraveny stoly, sokolů s deputací bylo asi pětatřicet, i pohostili jsme je šunkou, sýrem, chlebem a pivem. Před odchodem prohlédli si zahradu a odešli asi v jednu hodinu za hrozícího deště.*¹³⁰

---

¹²⁸ Zápisky z 1. 7. 1887.

¹²⁹ Ibidem.

¹³⁰ Zápisky z června 1886.

Vlastenecké akce

Konkrétní projevy vlastenectví, tak jak ho Marie chápala, zachytila u příležitosti různých vlasteneckých akcí, kterých se s otcem často ona sama a nebo další členové rodiny účastnili. Tak např. v květnu 1883 při návštěvě Vlašimi vyšel Rieger se synem Bohušem na český vlastenecký symbol – horu Blaník. Atmosféra při těchto akcích, které pořádaly různé spolky (v tomto případě sokolové a hasiči), byla velice srdečná, Marie ji popisuje následovně: „*Když šli na Blaník, běžela veškerá školní mládež s nimi, zejména kolem otce, který krácel velmi ostře, sám předhoni ostatní. Tu prý kluci školní nalámali větvi zelených a před otcem jimi mávali, jak Bohuš vypravoval.*“¹³¹

Rieger nezůstával pouze u idejí a slov, ale často na vlasteneckém poli přecházel k činům. Ne vždy to ovšem vyznělo tak, jak zamýšlel. To se projevilo např. při snaze zabezpečit osiřelou Havlíčkovu dceru. Paní Braunerová a Riegrová uspořádaly loterii, která vynesla 20 000 zlatých, a Rieger se osobně zasadil za to, že tyto peníze spravoval Svatobor a že tak byly Zdeňce uchovány.¹³² Na této vlastenecké akci Vladimír Macura deklaroval, že i tak ušlechtilá idea, jako je vlastenectví, může lidem zkazit život. Zdeňka se jako „dcera národa“ dostala pod tak silný dohled veřejnosti, že její osobní život se stal veřejnou záležitostí.¹³³

O tom, že se Havlíček těšil v české společnosti ještě v 80. letech velkému zájmu, svědčí slavnost, které se Marie se svým otcem zúčastnila v srpnu 1883 v Kutné Hoře, kde byl tomuto českému spisovateli a vlastenci odhalen pomník přímo u Vlašského dvora. Při této příležitosti se konala velkolepá slavnost, na kterou se sjeli přední politici – např. hrabě Chotek, F. L. Rieger a Eduard Grégr, který také slavnostně řečnil. Při této slavnosti procházel městem několik hodin trvající průvod složený ze sokolů, příslušníků různých hasičských a živnostenských spolků, děvčat jedoucích na žebříňáku v krojích a poslanců. Marie nebyla příliš spokojena s Grégrovou řečí, která obsahovala „*trochu bombastické fráze vlastenecké*“.¹³⁴

V podobném duchu se nesla i oslava odhalení pomníku bratraců Veverkových v Pardubicích, kam Marie doprovázela svého otce v září 1883. Marie v tom viděla důkaz toho, že „*Češi milují tak slavnosti.*“¹³⁵ Na rozdíl od předešlé slavnosti byli součástí

---

¹³¹ Zápisky I, s. 404.

¹³² Zápisky I, s. 464–465.

¹³³ MACURA Vladimír, Sen o dceři národa, in: Český sen, s. 129–147.

¹³⁴ Zápisky I, s. 460–8.

¹³⁵ Zápisky I, s. 472.

slavnostního průvodu také lidé v selském oděvu. Marie je popsala následovně: „*V čele tři staří, velmi krásní mužové v selském starém kostýmu na koních, pak rozličně střídající se děvčata selská a hoši, v kostýmech kolikerého způsobu, velmi malebných, některé na hlavách věnce, jiné čepce zlaté, jiné červené šátky na babku, jiné klobouky a vždy celý kostým v souladu, taktéž hoši s nimi jdoucí. Na voze kováři, na voze pluh ověnčený, kolem něho sedící malebné skupení děvčat a hoši kolem vozu, selská děvčata se snopy a srpy atd.*“¹³⁶ Jsme zde svědky klasické ukázky svérazu, Marie to reflektuje i termínově – kostým. Nejedná se tedy o žádný konkrétní кроj, což asi souviselo i s tím, že se jednalo o vlasteneckou slavnost konanou v oblasti, kde už kroje nebyly zachované. Celek sice působí malebně, ale Marii nijak nezaujal (srovnáme-li popis s detailním líčením krojů, které viděla při projíždění Slováckem), chápe ho jako divadelní kulisu, což bylo v její době, zvláště při vlasteneckých slavnostech, velice oblíbené.

Některé vlastenecké akce měly podmanivou sílu. Marie to zaregistrovala např. během své cesty do Rožnova, kde se s otcem zúčastnila odhalování dědečkova pomníku: „*Na náměstí shromážděn byl ohromný zástup lidstva, asi tak velký jako o slavnosti v Rožnově, celé velké náměstí bylo nabyté, a pozdrav vzduchem otrásal jako vlnobití. Špalír tvořila mládež, a dlouhé řady lampionů. Když jsem se tak dívala na ty tváře malých hochů, kterým div ústa až celá zčervenala od křičení a volání postačila, a na ty všechny tváře mužů s výrazem slavnostního rozčilení, ovládnul mnou tentýž pocit jako při vjezdu do Rožnova, to vědomí, že v tom zástupu právě je probuzena ona síla, která jen někdy jako řeka z hrází svých vystoupí a která je neodolatelná když se probudí, síla obecného nadšení. Jaké to asi musí býti v dobách bouřlivých, kdy teploměr obecného stavu mysle o tolik stupňů výše ukazuje?*“¹³⁷

Je nadmíru zajímavé, že jedinou vlasteneckou akcí, kterou Marie popisuje ironicky, je slavnost, na kterou byla pozvána ona sama, tj. bez svého tatínka. Takto se 8. června 1889 vydala do Plzně, aby tu přednesla na filantropickém sjezdu svou přednášku a při této příležitosti se zúčastnila slavnosti svěcení řeznického praporu. Celá slavnost se nesla v hodně vlasteneckém duchu, v průvodu defilovali jezdci v historických kostýmech na koních, zástupci cechů, sokolové, hasiči, všichni v krojích. Marie si zapsala: „*Komedianti jsme! Komedianti! Všecko samá komedie! Jsme děti, kteří si hrají na paňácy a myslí, že ta hračka je pravda. Vždyť ti, kteří zde se strojí, parádují a slávu provolávají – myslí, že konají veliký čin*

---

¹³⁶ Zápisky I, s. 476.

¹³⁷ Zápisky ze září 1879.

vlastenecký, a ze svého dětinství, ze své hříčky dělají si zásluhu. Co se tu pronese hesel, co zvučných frází, co vlasteneckého křiku – protože řezníci a uzenáři světi si prapor.“¹³⁸ Marie si některá provolaná vlastenecká hesla coby ukázkou komiky zapsala, jako např.: „ ... *nedá se upříti, že stav řeznický zaujímá vynikající postavení ve společnosti lidské a národní zvláště.*“¹³⁹

Národní divadlo

Asi nejmarkantnější vlasteneckou akcí bylo v této době zřízení Národního divadla.¹⁴⁰ F. L. Rieger byl členem Výboru pro stavbu Národního divadla, a proto Marie zaznamenala v Zápisích peripetie s jeho stavbou, výzdobou, ale také např. s repertoárem. Pro Marii byla tato instituce ve středu jejího zájmu, protože se sama zabývala tvorbou libret a byla osobně účastna debat a soutěží, co se bude v Národním divadle hrát a při jaké příležitosti. Dcera otce národa přispívala sama také na stavbu, i když pro ni někdy nebylo úplně jednoduché peníze sehnat.¹⁴¹

Rieger už ve čtyřicátých letech cítil velkou potřebu zřízení českého divadla. V roce 1845 odeslal žádost zemskému sněmu, aby udělil českému divadlu koncesi. Na tuto žádost získal podpisy asi 150 bohatých měšťanů, statkářů a mlynářů.¹⁴² V září 1850 se Rieger přihlásil do nově ustaveného Sboru pro zřízení Českého národního divadla, kde působil jako jednatel. V roce 1852 bylo zakoupeno staveniště pro Národní divadlo a o dva roky později proběhla soutěž na projekt. Celý podnik ztroskotal na nedostatku financí a na neochotě místodržitelství.¹⁴³ Nicméně idea vybudovat české národní divadlo přetrvala a podařilo se ji zrealizovat na počátku 80. let. Rieger se také aktivně účastnil obesílání architektů či vydání stanov třicetičlenného výboru na stavbu divadla. Udělal pro divadlo maximum, aby je zviditelnil i ve Vídni a přiměl císaře se na stavbě osobně podílet. Když v červnu 1880 František Josef navštívil Prahu, osobně si s Riegreem prohlédl staveniště. 4 dubna 1881 zaslal Rieger císaři dopis, ve kterém ho osobně požádal, aby přispěl na stavbu Národního divadla. František Josef tak učinil a divadlu poskytl nemalou částku ze svých osobních peněz – 10 000

---

¹³⁸ Zápisky z 9. 6. 1889.

¹³⁹ Ibidem.

¹⁴⁰ K Riegrově působení ve vztahu k Národnímu divadlu stručně viz SAK Robert, Rieger. Příběh Čecha 19. věku, Praha 1993, s. 231–233.

¹⁴¹ Marie obvykle přispívala částkou 25 zlatých.

¹⁴² SAK Robert, Rieger. Příběh Čecha 19. věku, Praha 1993, s. 68.

¹⁴³ Ibidem, s. 124.

zlatých.¹⁴⁴ Rieger mu za tento velkorysý dar poděkoval při osobní audienci, kterou mu císař udělil po dlouhých letech ihned v dubnu 1881.¹⁴⁵ Podle Zápisků požádal Rieger ve svém dopise císaře o 120 tisíc zlatých. Dopis, který se nezachoval, měl podle Marie rozsah asi dva archy a Rieger ho osobně ráno před odchodem do sněmovny přepsal.¹⁴⁶

Také otevření Národního divadla chystal Výbor v čele s Riegem ve velkém stylu. Účast na něm přislíbil korunní princ Rudolf s manželkou, belgickou princeznou Stefanií. Ti skutečně do Prahy přijeli, ale slavnostního otevření se zúčastnil pouze princ Rudolf.¹⁴⁷ Marie Červinková-Riegrová to ve svých Zápiscích dávala za vinu Maďarům, kteří podle ní svými intrikami dokázali princeznu od této státnické akce odradit. 11. června si princ Rudolf poslechl operu Libuše v Národním divadle v císařské lóži sám. V Zápiscích uvádí Marie jako oficiální důvod onemocnění princezny. Zklamání lidu prý bylo veliké. Po celé Praze byly velmi nákladně vystavěné slavnostní brány, domy byly ozdobeny drapériemi a věnci. Na slavnostní otevření se do Prahy sjelo mnoho venkovského lidu. Mnozí lidé v tom hledali politické příčiny, spokojení byli podle pověstí, které v Praze kolovaly, Němci, kteří se údajně obávali, že by mohlo pokračovat toto sblížování Čechů s vládnoucí dynastií a že by mohli vyústit v korunovaci buď císaře nebo prince Rudolfa českým králem.¹⁴⁸

Pro Riegra jistě také musela být princeznina absence značným zklamáním, protože mu dalo velké úsilí synchronizovat princovu svatbu, návštěvu Prahy a účast na slavnosti. V Praze se ozývaly hlasy, že celá akce by měla být čistě národní, bez korunního prince. Původní datum bylo ustanoveno na 3. března, po odkladu princovy svatby na 1. května nehledě na účast korunního páru.¹⁴⁹

Otevření Národního divadla nesplnilo ani Mariino očekávání. Hodnotí Libuši následujícími slovy: „*Výprava opery byla velkolepá a provedení skvělé. Kromě několika krásných míst se mi hudba tuze nelíbí, je příliš hlučná, nemelodická, namáhavá, pravý wagnerianismus, krásně hrála a zpívala Sittová. Ale mně se nezdálo, že bych byla na otevření divadla národního. Tak to bylo vše cizí, škrobené.*“¹⁵⁰

---

¹⁴⁴ Velek se domnívá, že Rieger předal císaři dopis s prosbou při soukromé audienci, dopis se totiž nikde nezachoval. Zápisky I, s. 118.

¹⁴⁵ Zápisky I, s. 155.

¹⁴⁶ Zápisky I, s. 140.

¹⁴⁷ Spekulace o princeznině absenci shrnul Velek, Zápisky I, s. 119.

¹⁴⁸ Zápisky I, s. 163.

¹⁴⁹ Zápisky I, s. 127.

¹⁵⁰ Zápisky I, s. 167.

Přes všechny tyto aktivity byl Rieger spolu s celým Výborem po požáru divadla 13. srpna 1881 Národními listy obviněn, že zapříčinil svou nedbalostí celý požár. Marie to komentuje velice lakonicky jako typické jednání tohoto periodika, které bylo podle ní k otci tak nespravedlivé.¹⁵¹ Rieger sám přijal zprávu o této národní tragédii na Malči, kde všichni plakali a spílali Němcům – to byla totiž první myšlenka i v tomto velice kultivovaném prostředí. Rieger, ač velmi rozčilen, zachoval si klidnou hlavu a vše řešil z Malče pomocí telegrafu. Revoluce v Praze se na rozdíl od zbytku rodiny neobával. Přesto se, dle Mariina svědectví, při četbě novin neubráníl slzám.¹⁵²

18. listopadu 1882 proběhlo velice slavnostně znovuotevření Národního divadla. Konala se akademie a večer se hrála Libuše, na představení přijeli zástupci polského národa, v krojích. Před divadlem stálo hodně studentů a davy lidí provolávající slávu.¹⁵³ Do Prahy dorazili zástupci slovanských národů, které přivítali členové Sboru a věnovali se jim zaměstnanci Národního muzea, kteří ovládali slovanské jazyky. Pro hosty byl uspořádán také slavnostní banket, který zaplatilo město.

Předtím Rieger ve Vídni pozval osobně korunního prince s manželkou. Rudolf se divil, že bude na programu opět Libuše a dožadoval se spíše nějaké opery od Antonína Dvořáka. Jelikož císař nepobýval ve Vídni, pozval ho Rieger písemně. Princ se chtěl znovuotevření zúčastnit, pokud by proběhlo 10. listopadu – cestoval právě z Berlína. Jako další možný termín navrhoval 25. listopad. Když Sbor pro zřízení Národního divadla definitivně ustanovil datum 18. listopadu, zmobilizovala se česká šlechta a žádala u Riegra změnu termín, což už nebylo možné. Nakonec bylo zvoleno kompromisní řešení, že slavnostní znovuotevření proběhne 18. listopadu a o týden později bude zvláštní slavnostní představení. Princů bylo vyhověno volbou repertoáru – dával se Dimitrij od Dvořáka. Marie nechala pořídit pro princeznu přes noc překlad do francouzštiny. 25. listopadu dorazilo do divadla hodně šlechty, Rieger uvítal korunního prince s princeznou a představil jim Dvořáka. Marie si poznamenala, že korunní pár setrval až do konce představení a že věnoval jejímu otci značnou přízeň.¹⁵⁴

---

¹⁵¹ Zápisky I, s. 119. Národní listy obhajovaly politiku mladočechů a samotný E. Grégr měl s dr. Riegrelem poměrně napjatý vztah, přesto se Marie nikdy neopomenula ve svých Zápiscích proti zaujatým, někdy podle ní vysloveně lživým článkům proti jejímu otci ohradit. Rieger, alespoň podle svědectví své dcery, přestal toto periodikum pravidelně sledovat a na články, které se ho týkaly, býval většinou upozorněn někým jiným.

¹⁵² Zápisky I, s. 179–180.

¹⁵³ Zápisky I, s. 515.

¹⁵⁴ Zápisky I, s. 527–528.

Marie opět nebyla příliš spokojena s uznáním, kterého se Riegrovi za angažovanost ve věci Národního divadla dostalo. Ve svých Zápiscích to komentovala slovy: „*Musím zde dodat jednu věc, snad až po letech ji budu číst, bude se mi zdát, že jsem marnivá a dětinská, budiž, řeknu pravdu. Zdálo se mi, jako by v tom, že mému otci při této příležitosti žádná veřejná pocta neprokázána, byla jakási křivda, jakési neuznání. Vždyť otec můj byl prvním, který se o divadlo zasadil, a není tu nikoho, kdo by větších byl měl o ně zásluh, a přece bylo to jaksi pomínuto mlčením obecnstva. Kdyby Sladkovský byl živ, jak by se byly Národní listy zasadily o to, aby se mu dělala ovace. Ale takto žádné svolání slávy otci, žádný hlas lidu. To mlčení mi bylo trapným, ani ne tak samo sebou, ale jakožto znamení doby, mně se zdálo, že i mlčení může někdy býti mluvou, že i mlčení může být demonstrací. Jakýsi cit se mě zmocňoval, že mínění veřejné vzhledem k mému otci není tím, čím bývalo, že živly mu nepřátelské vzaly vrch a že jakkoliv to není tak zjevno, přece půda jeho popularity v národě není tak pevná, jak bývala.*“¹⁵⁵

Lidé z celých Čech a Moravy projevíli touhu podívat se do Národního divadla, do Prahy byly vypravovány celé vlaky s venkovany toužícími vidět „své“ divadlo. Marie popisuje v Zápiscích, že někdy se návštěva divadla neobešla bez kuriózních situací: „*Vypravují se o divadelních vlacích rozličné anekdoty, hlavně o moravských. Tak prý při Dimitriji jeden Moravan (Slovák) pravil, že je to všechno velmi hezké, ale kdyby jen už ta muzika přestala hrát, já nerozumím, co povídají. Pak zase při Prodané nevěstě jeden Hanák rozkládal, že by rád věděl, „jestlipak ten Vašek je opravdu tak hloupé anebo se jen tak zdá? Ale já myslím, že je opravdu tak hloupé, že by to tak netrefil!*“¹⁵⁶ Nebo jiná historka, ve které zcela nelogicky figuroval i doktor Rieger: „*Zajímavo, co jsem se dověděla o Podřipských, ne z jedné strany. Když přijeli, vyžádali si Prodanou nevěstu, Krössing se rozstonal a byl jim dán místo Prodané nevěsty „Starý ženich“. Byli velice nad tím rozhořčení a vesměs mluvilo se mezi nimi, že prý jim to zkazil dr. Rieger, že o půl sedmé telegrafoval ředitelství, aby jim Prodanou nedali. Otec se trochu zlobil, slyše takové blbství, on ani se nestaral, kdy jsou v Praze, co se jim dává a zkrátka něco hloupějšího nemožno si vymyslet, a ti lidé tomu věřili. Je to zvláštní úkaz zaslepenosti!!!*“¹⁵⁷

---

¹⁵⁵ Zápisky I, s. 523.

¹⁵⁶ Zápisky I, s. 548–549.

¹⁵⁷ Zápisky I, s. 550.

6. Lidová kultura a lidové zvyky

V Zápiscích můžeme vysledovat Mariin velký zájem o lidový oděv a projevy lidové kultury vůbec. To souviselo se svérázem, se zájmem intelektuálního prostředí, ve kterém se Marie pohybovala, o lidové prostředí, které intelektuálové spojovali s národem. Marie se na Malči stýkala s „obyčejnými“ lidmi a byla někdy udivená, jak jsou vzdělaní a národně uvědomělí.¹⁵⁸ Zájem o kroj byl prohlouben i faktem, že Marie byla vášnivou amatérskou malířkou a společně se svým mužem vytvořili hodně obrazů, na kterých zachytili Maleč, členy rodiny, ale i jiná místa. Tyto jejich obrazy se staly oblíbenými dárky pro členy rodiny při různých příležitostech a v rodinném držení se uchovaly do dnešní doby.¹⁵⁹ Další Mariinou aktivitou, která podpořila její zájem o lidový oděv a umožňovala jí ho detailně popsat, bylo šití. Marie přešívala a šila oblečení celé rodině a šila také oblečení pro chudé děti. Určitou roli v jejím přístupu k velice podrobnému popisu krojů v místech, kde byl ještě zachován „in situ“, patrně sehrál i fakt, že tyto kroje nebyly v její době ještě systematicky zdokumentovány.¹⁶⁰ O tom, že Marii lidový oděv skutečně velice zajímal, svědčí i fakt, že popsala nejen jeho formu slavnostní ale i všední. Kromě samotného kroje si také všímá sociologického faktoru jeho nošení.¹⁶¹

Mariin okruh zájmů se neomezoval pouze na české prostředí. Rieger si často na Maleč zval hosty z ciziny, kteří vyprávěli o zvycích a kultuře v jejich zemích.¹⁶²

Kroje zajímaly Marii všude a v její době byly také celkem běžné. Tak obdivovala v květnu 1883 Moravany a Slováky, kteří přišli na pouť na Pražský hrad v krojích. Zaujaly ji především kroje slovenské. Marie se neomezila pouze na sledování, s lidmi v krojích také

---

¹⁵⁸ To byl příklad kamnáře Žáka z Turnova, o kterém Marie říká: „*Dělník, který má sbírku starožitností, odebírá dvoje noviny a stále čte a vzdělává se.*“ Z. I., 531.

¹⁵⁹ Maleč s nimi vyzdobil i současný majitel zámku pan Václav Macháček, který tu připomíná stav zámku a panství za Riegrova života.

¹⁶⁰ „*Pomyslela jsem si, hle, tak blízko nás se do našich dob zachovaly ty poslední zbytky živoucího národního kroje a vzácné památky starých národních prací, zde před sebou vidíme obraz z naší minulosti nám zachovaný a vše to snad již v krátkém čase zahyne a zajde, setřeno bezohlednou rukou civilizace a kdo z nás z Čech pospíšil sem, aby pokochal se tím dojemným obrazem, aby se občerstvil vdechováním toho čistě národního ovzduší, aby nám zachytil perem a štětcem, co se ještě zachytit dá?*“ Zápisky z července 1885..

¹⁶¹ O lidovém oděvu viz např. Československá vlastivěda III, Lidová kultura, Praha 1968, LANGHAMMEROVÁ Jiřina, Lidové kroje z České republiky, Praha 2001, STRÁNSKÁ Drahomíra, Lidové kroje v Československu, Díl I., Čechy, Praha 1949.

¹⁶² Tak navštívil např. 14. září 1880 Maleč ředitel uherských drah Lévy a vyprávěl o uherských tancích. Zápisky I, s. 77.

mluvila a jednomu dokonce koupila svatý obrázek.¹⁶³ Pokud přijeli lidé z venkova do Prahy, Marie to sice do Zápisků zaznamená, ale jen poněkud „pro forma“, skutečný zájem to u ní nevyvolá. Kroj v městském prostředí Marii oslovil poněkud více na jejím výletě v Brně a okolí v červnu 1883, protože na Moravě byl lidový oděv na konci 19. století mnohem rozšířenější a mnohem zachovalejší než v Čechách. Podle jejího svědectví se v okolí Petrova procházelo hodně lidí v kroji, který Marie popsala následovně: „*Všude potkávaly jsme ženštiny v kroji. Krátké, velmi široké sukně, živůtek (obyčejně prací) po pas na prsou tak vystřižený, že viděti tam složený barevný šátek, okolo hlavy navázané zvláštním způsobem, velké škrobené šátky, a sice buď bělofialové prací neb běločervené prací (s květovanou obrubou) aneb celé červené. Ty fialové a běločerné nosívají venkovanky z německých osad nablízku Brna (tzv. bázly) a ty běločervené a červené šátky nosí Moravanky. Aby množství sukní na sobě unést mohly, mají kol pasu kruh polštářkový, tzv. bočky, na nichž ty sukně spočívají.*“¹⁶⁴ Jak vidíme, Marie reflektovala i etnické rozdíly při používání kroje. Lidový kroj německého obyvatelstva Marie stručně popsala i během své cesty do Rožnova: „*Brzy jeli jsme vesničkami německými. V některých byly na vysokých štítech domů napsané německé průpovídky. Ženštiny, jež jsme tu potkávaly, měly též krátké sukně, ale punčochy červené a střevíce, a dále lišily se od kroje valašského barevným strakatým nejvíce červenavým šatem, který jako gurtu kolem těla převázaný měly. Na hlavách neměly, pokud se mi zdá, krajkové čepečky ale šátky do zadu uvázané.*“¹⁶⁵

Zcela jiná situace u ní nastává, pokud může obdivovat lidový oděv přímo na místě, kam patří – tj. na vsi. Na cestě po okolí Brna si Marie všímala i lidové architektury. Domky na vesnicích vypadaly, podle Marie, stejně jako v okolí Malče, byly čistě bílé, se širokým barevným pruhem a s květinovým vzorem u země, někde i na vnitřní straně oken či nade dveřmi. Selky si tuto dekoraci zpravidla malovaly samy červenou, zelenou nebo modrou barvou.¹⁶⁶ Na polích byla často vidět Boží muka, vyřezávaná a barevná. Na této cestě na Veverí se také Marie stala svědkem oslav svátku svatého Jana. Do Zápisků o tom pořídila podrobný záznam, na kterém je jasně vidět, že těžištěm jejího zájmu byl lidový oděv: „*Jedeme vesnicí, kde spatřili jsme již na cestě k Veverí na návsi máj, oholený smrk se zeleným vrškem. Nyní slyšíme hudbu a vidíme, jak kolem máje se točí kolo mladých děvčat v pestrém*

---

¹⁶³ Zápisky I, s. 397. Na podobné poutě se často chodilo k hrobu sv. Jana Nepomuckého do katedrály v rámci návštěvy Národního divadla.

¹⁶⁴ Zápisky I, s. 414.

¹⁶⁵ Zápisky ze září 1879.

¹⁶⁶ Zápisky I, s. 415.

kroji národním. Držely se za ruce a točily ve středu kola, kolem máje tančil jeden párek. Pak hudba ustala, děvčata se točila a zpívala. Stranou stáli hoši. U těch již tak nebylo znáti kroje, mnozí měli ošklivé čepice s vojenskými prýmkami, kabáty měli většinou vysvlečené a na bílých košilích krásně vyšíváné šle. Na děvčata byl pohled rozkošný. Pestrosti barev, oči přecházely a většinou barva červená, červené sukně, červené šátky, veliké zástěry, krátké sukně rozličných barev, špenzry a kolem krku krásně tylové, jemně vyšíváné límce neb šátky, na šatu plno vyšívání. Nad vystřiženým špenzrem bílé košilky, bylo to něco zvláštního, že jsem to chápati nemohla a dívala se na to jako na sen. Přestala se děvčata točit v párkách, rozcházela se kolem máje, po chvíli spustila hudba, hoši k nim přistupovali a již se točily párky kolem máje. Stranou stáli lidé ženatí, i mladičké ženušky byly jen diváky a nemísily se do tance mezi svobodné. Hovořili jsme s některými, bylo nám to též řečeno, že to mají malé hody (pouť sv. Jana Křtitele) a máj že je malá, že se zlomila, ale až budou velké hody, že bude velká máj. Muži starší měli přece ještě jakýsi kroj, širší kulaté klobouky, krátké kabáty po pás a pěkně knoflíkované. Některá děvčata mají vrchní sukně kratší spodních, aby spodní vidět bylo, děvčata pyšní se, mají-li hodně sukní, a čítají si je.¹⁶⁷ Přes všechno okouzlení si už Marie všimla, že do venkovského prostředí pronikají městské vlivy a působí rušivě. Kroj mizí nejdříve u mladých mužů, kteří se nejvíc dostávají do přímého kontaktu s městem.

Na dalším výletě z Brna se Marie se svými průvodci, manžely Kusými,¹⁶⁸ zastavila na nádraží v Břeclavi. I tam byla Marie unesena zachovalostí místních krojů: „*Lid žijící v této krajině a kol Uherského Hradiště jsou Slováci, vysocí, krásně urostlí muži, vesměs štíhlí, v tvářích jakýsi nápadně podobný ráz. Většinou jsou snědí, tmavoocí a tmavé vlasy mají dlouhé až po krk a na krku rovně zastřižené. Fyziognomie má něco ušlechtilého, více jižní charakter, význačné rysy, pěkné velké nosy. Méně hezké nežli muži zdají se mi ženy a též se tak praví, že ženské pohlaví tu v porovnání s muži méně krásou vyniká. Muži nosí na hlavě kulaté malé kloboučky a kolem nich červené jakoby třepení neb červený věnec. Nosí vysoké boty, ve všední den spodky ze silného režného plátna. Odshora dolů stejně široké, dole rovně ustrížené a volně splývající přes vysoké boty. Spodky ty jsou uvázány přímo na tělo a košile též z hrubého plátna visí přes kalhoty a bývá spjata pásem, někdy mají též malý kabátek po pás, a pak jediný jejich oblek v létě jest halena, huňatá, bělavá a bílé látky a v zimě kožich, ty se přímo na košili obléknou. Zvláštní jest, že všechny košile mužské jsou vyšívány, zvláště krásně vyšit límec u krku a pak náprsnice, vyšíváním červeným křížkovým. Každá košile má jiný vzor a*

¹⁶⁷ Zápisky I, s. 415.

¹⁶⁸ K Julii Kusé-Fantové viz ŠTĚPÁNOVÁ Irena, Renáta Tyršová, Praha-Litomyšl 2005, s. 221–223.

jsou to vzory národní dědicí se, ženy a děvčata samy to pracují. U košil na zavázání fábory. Když jsme jeli dále, podivili jsme se, že i ty děti válející se přede dveřmi v blátě ve své nejvšednější toaletě měly jediný svůj oblek, košilku přece pěkně vyšitou. Dívali jsme se na vyšívání dvou výrostků, s nimiž jsme tam mluvili. Jeden pravil, že má košilí sedm, na každé jiné vyšívání, a že maměnka mu je šily. Děti mluví totiž na Moravě o rodičích a čeládka o hospodáři v množném počtu: „Náš tatíček povídali“ atd. Ve sváteční den mají muži těsně přiléhající spodky do bot, viděli jsme tam též jednoho neb více jich v obleku svátečním. Muži ženatí nosí spodky černé, svobodní červené a po stranách mají od kapsy dolů pěkné vyšívání na nich. Ženy zde nosí vpředu velký fěrtoch a vzadu ta část sukne, která jest viděti, nazývá se šorca. A sice ta sukne, již viděti je vzadu, nejde kolem, jest to jen zástěra zadní, někdy též snad na košili neb na jinou sukni přiřítá, viděli jsme tam svátečně ustrojenou Slovačku, vzadu šorců měla černou a vpředu fěrtoch světlé barvy. Měla pěkný špencer, pod špencrem košilku s širokými paušovanými rukávy, kolem krku vyšívání, nosí se tu límce, vzadu delší a rovně sestřižené, kupředu se krátící, krásnými krajkami neb pěkně vyšívané, pak vidíš všude samé fábory, na svátečním kroji vyšívané límce na tylu bývají někdy pravou uměleckou prací, na hlavě barevné červené šátky, krásně uvázané, a celek jest tak rozkošný a tak něco zvláštního a překvapujícího, mnoho-li tu práce, mnoho-li vkusu a citu uměleckého skryto. A zvláště jak živý smysl pro barvy. Avšak kroj děvčat ani mužů v této krajině není úplně stejný, a to prý zde okolo Uherského Hradiště každá ves má nějakou svou zvláštnost. Někde se nosí více širokých sukni, jinde málo, pak nejen dle vyšívání, ale v té neb oné části obleku jest různost. Když jsme jeli dále, viděli jsme Slovačky pracující na poli, měly v tomto svém všedním obleku barvy temnější i šorců i fěrtoch. Obyčejně tmavomodré dočerna barvy, též tmavší šátky, ale i ta kopačka řepy měla vyšívaný límce na krku. Pak jsme pozorovali rozdíl ve vyšívání, kdežto u Břeclavi měli muži na košilích červené vyšívání kolem krku a na prsou, měli u Uherského Hradiště vyšívání černé a žluté na košilích kol krku a na ramenou štráfky jako epolety.¹⁶⁹ Jak vidno, Marie už musela být poměrně dobře obeznámena s typy jednotlivých krojů, jinak by si je nemohla tak detailně později do Zápisků popsat. Marii také lidový kroj zajímal mnohem více v jeho původním prostředí, popisy jsou mnohem podrobnější, než pokud kroje viděla v prostředí města.

Když paní Kusá viděla Mariin nevšední zájem o lidovou kulturu, vzpomínala, jak probíhají hody v Lanžhotě: „Tančilo se tam, jak vůbec zvyk, pod širým nebem kolem máje. Hoši volí si

---

¹⁶⁹ Zápisky I, s. 416–417.

tam stárka, který jest jaksi čestným vůdcem, celý rok musí být hoch zachovalý. Ano, ještě to všichni hoši mravně zachovali, nosí vůbec, nejen v hodech, za kloboukem dlouhé úzké péro volně vlající jménem, ano, zapomněla jsem jméno. Dopustí-li se hoch něčeho, nedovolí ostatní hoši, aby to péro nosil, a strhnou mu je. Stárek hochy volený řídí zvláště slavnost při hodech. Hoši shromáždí se kolem máje a nastane skákání. Skáče totiž buď jeden, buď druhý sám do výše, jak vysoko může, pak opět skáče jiný a stárek, tuším, dává jim jakýsi odznak, čepici či cos podobného střídavě tomu či onomu, a ti skáčou a, tuším, též platí. Paní Kusá pravila, že bylo ku podivu, s jakou vážností skákali, jako by se o vážnou věc jednalo. Ostatní ves jim přihlížela. Děvčata zmizela a vrátila se pak ve slavnostní úpravě hlavy, totiž na hlavě bílé jakés škrobené kukly s dvěma růžky [!], jmenuje se to růžky a velmi nehezky prý to sluší.“¹⁷⁰

Doktor Kusý, Riegrův přítel, u kterého Marie pobývala, byl advokát, a když viděl, jak se Marie zajímá o venkovský lid, informoval ji o slovácké povaze a zvycích, které sám vysledoval: „*Je prý to lid velmi veselý, horkokrevný, lehkomyšlný, mravně zpustlý, nedosti spolehlivý, ovšem prý poetičtí jsou, samý smích a zpěv, živý smysl pro kroj atd. Krásně mají vyhlížeti též v zimě, když jedou do kostela. Všichni mají kožichy, mají je bílé, okřídované [!] a rozkoš na ně pohlížet. Ženy též vesměs vysoké boty. V blatnatém kraji kol Uherského Hradiště nelze jinak. Ale v kostele jest prý nesnesitelný zápach od těch kožešin. Slovák prý snadno pustí se do rvačky a často, zvláště v některých vesnicích, bývají pračky až do krve. Vesměs jsou Slováci i Slovačky velcí parádníci a jaké tu práce pro děvčata, jakého praní, žehlení, vyšívání, a zvláště před hody. Silně rozmáhá se opilství a vůbec jsou špatní hospodáři. Snadno promrhají statky a zadluží se. Výborně roste tam víno a mohli by výnos zvýšit, kdyby jej více pěstovali, ale oni nerozmnožují své vinice, zdá se jim, že vinice nevynáší. Ovšem nevynáší, protože víno sami vypijí a máloco prodají.“¹⁷¹*

Na cestě na Buchlov potkala Marie s Kusými svatební vůz, který jel pro staré ženy do sousední vsi. Na voze seděli družbové, družky a ženy, ve slavnostních šátcích, s nádhernými červenými korunami z květin se zlatem a stříbrem na hlavách.

Marie zaznamenala na své cestě z Brna rozdíl mezi Slováckem a Hanou: „*...byli jsme v Hané. Požehnané Hané. Slovácký kroj zmizel a lid, který v poli pracoval, měl zcela jiný ráz než Slováci. Širší obličej, méně pěkné tahy, méně štíhlí, ale silně urostlí. Úroda v polích překrásná, ale ty vesnice, které vidíme, nemají opět žádný ráz zvláštní. Jest to obyčejná*

¹⁷⁰ Zápisky I, s. 418.

¹⁷¹ Zápisky I, s. 418–419.

šablona novějších venkovských stavení, jako například u Kolína, nízkých, nemají dřevěných štítů a vysokých střech jako u nás. Někde stavení ze žlutých nepálených cihel, neobílené.“¹⁷²

Další cesta vedla do Hulína, kde museli Marie a manželé Kusí čekat dvě hodiny na vlak, proto se rozhodli, že si udělají výlet do Záhlinic, kde se nacházel velký dvůr patřící Skopalíkovi. Tento bohatý sedlák bydlel ve velikém, dříve panském dvoře. Na dvoře se rozkládala zahrádka, pokoje byly městscky zařízené. Paní Skopalíková ukázala Marii šaty, jaké nosí její dcera: „*velmi široké faltové sukně a široké faltové asi ze šesti půlí, fěrtochy, obyčejně z téže látky jako sukně, již látky tmavé, jednobarevně městské. Jupičky k tomu střihu městského. Kroj již přestává a fěrtochy též, a zdají se též mnohým býti příliš drahé, její hedvábný fěrtoch stál prý 30 rýnských. Šátek též jen pod bradu zavázaný. Jen stará paní ukazovala ještě bílý krejzlík a rukávce řásnaté, to již se nyní nenesí, a poslední starý šátek k uvázání na hlavu dala nedávno služce. Na mužích viděli jsme ještě více stop starého kroje, sedláci chodili vesměs v červených kožených gatích, nad kapsou barevně vyšitých, na hlavách měli široké kulaté klobouky, vesty s lesklými knoflíky. Však drží prý kroj zde jen Skopalík, v krátce to zajde. Dali nám víno, chléb a med, ukazovali nám v zahrádce obrovský včelník, pak syn odešel, měli napilno, klidili sena, a přišel bratr Skopalíkův, tuším starosta obce, vedl nás do domu besedního, kde občané se scházejí a o němž Adámek s takým pohnutím vypravoval. Viděli jsme ty pěkné, čisté, velké síně, prošli vesnicí, jejíž náves vzorně upravena, domky jako ze škatulky, před kostelíkem na návsi jako malý mark[t] založen. Vesnice bohužel byla tichá, obyvatelé na poli v práci.*“¹⁷³

Jako ideální příležitost zkoumat různé typy moravských krojů se ukázala pouť na Velehrad v červenci 1885, protože, jak píše Marie, „*nebylo snad místečka v celé Moravě, kteréž by letos nebylo sem vyslalo nějakého poutníka neb poutnici ze svého středu.*“¹⁷⁴ Marie si také pochvalovala, že ve svátečním kroji vyrazili zástupci všech věkových skupin a že si vzali na sebe své nejslavnější kroje, které byly natolik specifické, že se pozná, kdo z které vesnice pochází. To platilo v této době především u ženského kroje. Marie nám předkládá na stránkách časopisu Květy i velice detailní popis mužského kroje, včetně popisu vyšívání a zimních kožichů, které na pouti vidět nemohla, všímá si také různých typů klobouků a u žen různého vázání šátku: „*Postranní květované cípy šátku jsou u Slovaček ze Starého města ovinuty nad čelem na způsob turbanu, a nízko do čela stlačeny. V každé vsi vážou si šátky*

¹⁷² Zápisky I, s. 421.

¹⁷³ Zápisky I, s. 421–422.

¹⁷⁴ Květy 1886, s. 421.

jinak, po Starohradsku, po Kunovicku, po Novovesku, a t. d., a tu opět různě bývá šátek uvázan u dívek a u žen provdaných. Jaké to složité a nesnadné umění – uvázati krásně šátek, a jak zakládají sobě Slovačky na své dovednosti, jak pečlivě dbají, aby uši šátku složeny byly ve krásných řasách! U Novoveských nevisí na zádech cíp šátku, šátek velmi do výše je zdrhnut, a za to ostatní se jim posmívají, že sobě celý šátek pomačkají.¹⁷⁵ Na cestě do Rožnova Marie zase velice detailně popsala tamní čepce: „Mají tentýž Valašský kroj jako v Rožnově, jen čepce vdaných ženštin jsou jiné. Kdežto v Rožnově všechny čepce mají v předu kolik loken, jako hvězd vyčnívajících (obyčejně 3 nebo 5) a vzadu je čepce náramně úzky, těsně přiléhající a rovně ukončený, tak že zadní část nehezky vypadá když se šátek sundá, a také se zdá že ty čepce hodí se více pod šátek nežli k samostatnému nošení, mají v Hodslavicích čepce z předu rovné a vzadu jsou složeny plíky a čepceček stažený jako podvázaný. Rožnovské čepce jsou celé krajkové jako z hvězd složené, více dírkovité a v Hodslavicích jsou z tenké látky tylové a mají jen okraje vyšíváné pravidelně růžovou pentličkou protažené, vložky ty jdou v předu rovně kolem čela a pak v zadu v prostředku jednou neb vícekráté.“¹⁷⁶

Zajímavá je v této souvislosti reakce moravského poslance Říšské rady Fanderlíka, který s Marií hovořil v dubnu 1886 ve Vídni o jejích člancích v Květech. „Fanderlík mne potkal a ...Jal se činiti mi poklony o mých člancích o Slovači. Že prý mne udělají za to čestnou Slovačkou, pošlou mi kroj a já budu muset v něm choditi.“¹⁷⁷

Jen zcela výjimečně je v Zápiscích popsána i technologie výroby oděvu: „V dílně té zajímalo mne ze všeho nejvíce hotové zboží, a zvláště druh velikých bílých ručníků, který se se střapcemi vyrábí jen pro Slováky, sešije se tak, že z nich jsou široké kalhoty bílé, pak takové šátky bílé, květované kterých používají Rumuni.“¹⁷⁸ Do této dílny ve Frenštátě byla Marie pozvána během své cesty do Rožnova.

Jak jsme mohli sledovat, v Mariiných popisech je propastný rozdíl mezi zachycením lidové architektury a lidových krojů. Kroje jsou popsány s maximálním smyslem pro detail a pro barvu, Marie si během svých cest musela dělat poznámky. I pro dnešního etnologa by bylo velice náročné popsat kroje tak podrobně, a to si navíc musíme uvědomit, že Marie neměla k dispozici žádnou publikaci, kde byly kroje z území Čech a Moravy popsány a

---

¹⁷⁵ Květy 1886, s. 423.

¹⁷⁶ Zápisky ze září 1879.

¹⁷⁷ Zápisky z dubna 1886.

¹⁷⁸ Zápisky ze září 1879.

vyobrazeny.¹⁷⁹ Marie patrně zachytila kroje také na svých obrazech a právě tato průprava malířky bezesporu zapříčinila, že se jí podařily tak podrobné popisy krojů, na nichž si všímá také velké pestrosti barev.¹⁸⁰ Svoji roli sehrálo možná i to, že motivy lidových výšivek mohla používat při výrobě svých ručních prací. Sama to toto své vnímání okolí zachytila při pouti na Velerad: „*Nemohu se pouštět do popisu architektury. Kamkoliv přijdu, vždy se mé oko ze stěn sveze na lidi, které tam spatřuji, a ostatní dojmy jsou tak slabé, že se mi vykourí z paměti.*“¹⁸¹

Při svých popisech si Marie všimla i sociologických jevů – pronikání městského oblečení do vesnického prostředí i toho, že muži začali odkládat tradiční kroj dříve než ženy, které více lpěly na tradici a byly méně konfrontované s cizím prostředím. Muži jako dynamičtější prvek vesnické společnosti se více přizpůsobují prostředí města, které stále více proniká až k nim. Marie tento jev popsala při popisu poutě na Velehrad: „*A když se v té tlačnici sem tam vyskytla postava v obyčejném moderním obleku s dlouhými sukněmi, neforemnými jupkami, nevkusná, polovičatá napodobenina obleku městského, s jakými se setkáváme u nás na venkově, odvrátilo se od ní oko s nelibostí, jako by se na pěkně popsaném papíře náhle objevila černá kaňka.*“¹⁸² Příklad odkládání kroje zaznamenala Marie i v roce 1879 během své cesty do Rožnova: „*Počínaly jsme potkávat venkovany. Mužští již bez národního kroje, jen někteří ještě ve vestě s lesklými knoflíky – a užších kožených nohavicích s vysokými botami. Ženštiny ještě nosí krátké sukně a zástěru velikou stejně se sukni dlouhou, takže jen vzadu kousek sukně viděti lze. Obuv mají většinou velmi pěknou, a velmi malé pěkné nožky. Na hlavně nosí šátky (staré naškrobené bílé šátky již vyšly z obyčeje), pod šátkem má každá vdaná krajkový čepček který velmi pěkně jim sluší. Zhotovují si jej samy, každé děvče hledí připravit si hodně čepců do zásoby nežli se provdá, čím více a čím pěknějších čepců má, tím větší to chloubu nevěsty. Kronikáři z Rudohoří sem přicházející obdivují se pěkné práci čepců, které si pasačky na polích zhotovují. Bílé košilky mají u krku límce, rukávy krátké pasované též s krejzlíkem, šněrovačky různé barvy jdou někdy vzadu až ku krku jindy mají*

---

¹⁷⁹Při návštěvě olomouckého muzea v červenci 1885 si Marie prohlédla především jejich sbírku krojů a výšivek, paní Havelková jí upozornila, že některé motivy jsou už vyobrazeny na „starých bronzích“. Publikace, která by se systematicky věnovala krojům, v té době neexistovala.

¹⁸⁰ „Každý pokus podati popisem jakýsi pojem o kroji slováckém musí se potkati s nezdarem. Zde především rozhoduje barva, a oči přecházejí podivnými rozměry, kterých ona ve složení svém je schopna. ... Kdo sám se o tom nepřesvědčil, sotva uvěří, že při té nejživější pestrosti přece nebývá porušen soulad celku, krasochuť lidu projevuje se tu způsobem obdivuhodným.“ Květy 1886, s. 423.

¹⁸¹ Zápisky z července 1885.

¹⁸² Ibidem..

vzadu menší výstřih nežli vpředu a úzké šle jdou na ramena. Lemovány bývají pentlemi obyčejně lesklými a barevnými.“¹⁸³

V Zápiscích se vyskytují detailní popisy krojů pouze ze dvou oblastí – Slovácka a Hané. Svědčí to o tom, že na jiných místech Čech už nebyly kroje v 80. letech zdaleka tak běžné jako právě zde.¹⁸⁴ I Rieger tvrdil při slavnostním přípitku v roce 1879 ve Frenštátu, že „se přesvědčil, že na Moravě žije lid zdravý, dobrý, v mnohém ohledu zachovalejší nežli v Čechách, který lepším nadějí do budoucnosti opravňuje. Jen že je známo, že vy na Moravě máte ve všem volnější tempo (veselost všeobecná), že jste příliš dobří, a nebude to u vás na Moravě lepší, pokud si nedovedete pořádně zasakrovat.“¹⁸⁵

Při svých cestách se Marie, podle Zápisků ale jen zcela výjimečně, setkala i s naivními projevy svérázu, které ona sama vědomě odmítala. Tak jí po cestě na Velehrad ukázala paní Procházková, jinak žena „ve všem rozumná a praktická“, která vydávala se svým tatínkem časopis Domáci hospodyně, svůj návrh jakéhosi „městského kroje“: „aby ženy naše vymanivše se z nehodného područí mód pařížských, samy sobě utvořily zvláštní kroj přizpůsobivše si kroj národní. Jak si to myslí, ukázala nám názorně obléknuvši si režný šat plátěný s jednoduchou sukni skládanou, šat zdobený vyšíváním límcem, pasem, též na cípech a přední tunikové zástěrce modrým vyšíváním dle vzoru vyšívání národního. Oblek vkusný, ale v celku mnohem bližší zatracovaným módám francouzským než národnímu kroji.“¹⁸⁶ Marie označuje tento počín za „přepjatost, iluzi a vlasteneckou horlivost“. Na rozdíl od paní Procházkové si dobře uvědomovala, že kroje mají svůj význam na místě, kde vznikly, a že jejich přenesení do jiného prostředí pro ně nic pozitivního nepřinese.¹⁸⁷

Marie musela při svých cestách jasně reflektovat, že se tu setkává s prostředím, které nenávratně a poměrně rychle mizí. Snad také proto se snažila o jeho detailní zachycení. Neubránila se přitom jistě idealizaci.¹⁸⁸ Důvodem tohoto ústupu bylo, že kroj byl velice

---

¹⁸³ Zápisky ze září 1879.

¹⁸⁴ „Lze tedy říci, že sváteční oblečení tradičního charakteru bylo odloženo v různých stupních svého vývoje a v různé době průběhem druhé poloviny 19. století na celém našem území kromě Chodska a Slovácka.“
Československá vlastivěda, Praha 1968, s. 184.

¹⁸⁵ Zápisky ze září 1879.

¹⁸⁶ Zápisky z července 1885.

¹⁸⁷ K postavě Miloslavy Procházkové a jejím snahám více viz ŠTĚPÁNOVÁ Irena, Projevy svérázu v české společnosti 80. let 19. století, in: AUC, Studia Ethnographica IX/1996, s. 115–123.

¹⁸⁸ „Pan Wurm (farář) nám vyprávěl, že někdy o velikých svátcích, o Božích hodech, některé stařenky vytáhnou z truhly své poklady, rozloží je na posteli, kleknou před nimi, modlí se a pláčou. Mnohé si vymínají, že jim musí ty drahé památky dátí též do hrobu, poněvadž prý nynější svět je již zvrhlý a zkažený a vážiti si jich neumí. Jaká vandalská pieta!“ Zápisky z července 1885.

drahý, na práci nemusel být tak praktický jako oděv sériově vyráběný, jeho výroba a údržba byla velice náročná. Navíc se vesnické obyvatelstvo už nepotřebovalo vymezovat vůči okolnímu světu. Neprivilegovaným vrstvám také muselo vyhovovat, že se při používání strojově vyráběného oblečení stírají rozdíly mezi sociálními skupinami.¹⁸⁹

Tento výrazný zájem o lidovou tvorbu (Marie se zajímala i o lidovou slovesnost, o tom jsou zmínky v Zápiscích ale jen velice kusé) se projevil i v Mariině vlastní literární produkci. Když Jaroslav Vrchlický posuzoval v roce 1884 její básně, řekl jí, že: *„jest zejména dvojí směr v mých básních, který je originální a ve kterém kdybych pracovala, dodělala bych se velmi pěkných výsledků, a sice předně prostá píseň národní, ty že jsou všechny velmi hezké, a pak reflektivní filozofující část, ta jakási klidná reflexe, klidné nazírání do života.“*¹⁹⁰

Jen zcela výjimečně si Marie učinila poznámky týkající se jazyka. Zde si zaznamenala své postřehy z cesty do Rožnova: *„Co mi hovor těch dám ještě příjemnějším činilo, byl dialekt, který jim roztomile slušel. Mluví se tu neobyčejně správně a čistě česky, celý slovosled má něco tak přirozeného a národního, prostého cizích vlivů. A výslovnost měkčí, mnohé vokály širší, a zpívané protahování některých posledních slabik jen krásy řeči dodává. Frenštát má výslovnost zcela jinou nežli Rožnov. Kdežto tento více spisovné řeči se blíží, má Frenštát větší podobnost se slovenštinou a místo n, zužívá se ni, nijsem. Na obou místech bylo mi nápadné neustálé opakování slůvek „tož“ a „velice“, kdežto, moc, tůze a velmi nikdy se tu neuslyší. Obě ty slovíčka zdály se mně velmi podobná a užívání jich nakažlivé tak, že jsem při odjezdu již stále „tož“ říkala.“*¹⁹¹

V oblastech, kde se už tradiční lidový oděv nezachoval, se Mariina pozornost upřela na lidovou architekturu jako např. při cestě z Lužan, kde pobývala u Josefa Hlávky, do Klatov: *„Dne 21. července jela jsem sama s otcem do Klatov. Cesta byla rozkošná. Ubírali jsme se kolem mohutného ještě a zachovalého hradu Švihova a čím dále jsme přijížděli v půvabném tom Pošumaví, tím krásněji zjevovaly se nám kontury kopců vzdálených. Osady, kterými jsme projížděli, měly všechny ráz pravých vesnic českých, byla jim vtištěna pečeť stáří, ne snad proto, že některá stavení formou svojí na dávné doby upomínala, ale vůbec všemi těmi*

---

¹⁸⁹ „Na obleku chudších lidí spatřujeme, že i zde zatlačuje tovární výroba práci ruční. Barevné černožluté pruhy na mužských kabátcích i ženských rukávcích bývají velmi často koupenu tkaninou, vyšívání napodobující. Vždyť podobné vyšívání lze pořídit jen dosti draze a pilné Slovačky prosedí nad svým vyšíváním celé zimy.“ Zápisky z července 1885.

¹⁹⁰ Zápisky I, s. 607.

¹⁹¹ Zápisky ze září 1879.

*drobnostmi, kterými se označují místa dávno založená a staletá již kultura před vesnicemi v pozdější době vzniklymi. Otcí zvláště nápadny byly staré ploty, ze čtverhranně tesaných silných trámů spojené po tesařsku, jako se vážou krovy a stavení, nahoře opatřeny byly stříškou pokrytou roštím neb hlinou. Nikde jsem podobné neviděla a otec mínil, že jsou kolik set let staré. Neznám města českého v poloze tak malebné, jako Klatovy. Jak krásně již z dálky kreslí se četné věže města, mezi nimiž vyniká štíhlá a směle vypnutá věž Černá.*¹⁹²

Ze Zápisků vyplývá, že lidové prostředí bylo pro Marii, především díky kroji, velice blízké, že se v něm pohybovala ráda a poměrně volně. A protože se s ním zase nestýkala tak často, mohla si ho i trochu idealizovat: *„Seděla naproti nám měšťanka Rožnovská ještě ve Valašském kroji, již matka velké tančící dcery, ale ještě tak mladistvě vyhlížející a tak krásná, že radost na ni se podívat. vůbec bylo to k podivu, co tam bylo krásných děvčat. Na velkém plesu v Praze nesejde se tolik krásných děvčat jako v jediném Rožnově. Tak jemné mají tahy, tak něco distinguovaného, aristokratického, a nožky obzvláště malé.*¹⁹³

---

¹⁹² Zápisky z července 1886.

¹⁹³ Zápisky ze září 1879.

7. Poutě a posvátná místa

Marie navštívila během svých cest místa, která jsou spojována se zázraky, a proto jsou do dnešní doby navštěvována jako místa poutní.¹⁹⁴ Tak se např. vypravila v červnu 1883 s manžely Kusými na Hostýn. Šli pěšky, jak se na pouť sluší, a ubytovali se přímo nahoře v hostinci. Atmosféra tu byla celkem starosvětská, kolem kostela pásli Valaši ovce, v hostinci bylo vlhko a zima. Kostelík byl stále otevřen. Putovalo se tam k obrazu Panny Marie, za jejíž pomoc přinášeli lidé různé devocionále – voskové odlitky věcí a částí těla, se kterými jim Panna Marie pomohla. Marie si po návštěvě kostela zakoupila svaté obrázky. Marie popsala vzhled Valachů a jejich oblečení. „...*pak vyprovázel nás ten hezký pasák Valach, velmi malebný ve své drsné košili a rozhalené žlutavé huňaté haleně, s vysokým kloboukem, hezký hoch, statný. Zpívat nám nechtěl, že může zpívat, jen když jich je víc, samotnému že to nejde.*“¹⁹⁵ Marie velice litovala, že vstali až okolo 6 hodiny, kdy už byla odnesena dolů žinčice, a že si neprohlédli zařízení salaše. Ovce pásli pasáci pro sedláky, byli od nich najímáni za 40 krejcarů na den. Na salaši trávili pastevci tři až čtyři měsíce v roce. Na salaši žili pouze muži, každý měl na starost asi 100 ovcí.¹⁹⁶

Zásadní slovanskou slavností se měla stát oslava tisícího výročí smrti svatého Metoděje, která se konala 5. července 1885 na Velehradě. Kromě detailního popisu kroje a lidových staveb, si Marie povšimla také způsobu putování za zbožným účelem. Lidé šli v procesí, provázeni hudbou, někteří nesli kříže a obrazy svatých na tyčích. Neodradil je od toho ani déšť. Lidé se po cestě zastavovali u kapliček a křížků. V den svátku přišlo na Velehrad podle odhadu asi 50 000 poutníků, kteří nocovali v kostele a přilehlých ambitech a většinu jídla si přinesli s sebou na zádech. Jednotlivé oblasti dostaly přidělený konkrétní den, aby se počet lidí trochu redukoval. Marie tu zažila den, který byl určen pro poutníky ze Slovácka.

Poutníci chtěli využít poutě také jako možnosti vykonat svátost smíření, neboť k tomuto účelu tu mělo být k dispozici 30 kněží. Marie si všímala i působení kněží na moravský lid, a to nejen v oblasti mravní ale také národní. Právě kněží zde, podle Marie, posilovali národní

---

¹⁹⁴ Jednotlivým poutním místům se ve své knize věnuje ROYT Jan, *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*, Praha 2011.

¹⁹⁵ *Zápisky I*, s. 423.

¹⁹⁶ *Zápisky I*, s. 423–424.

uvědomění např. cestami na představení Národního divadla do Prahy.¹⁹⁷ Přesto k nim Marie zaujímá ambivalentní vztah. Na jedné straně byli kněží podle ní v těchto oblastech velkým přínosem pro vzdělanost, protože školy byly na Moravě, zvláště směrem k východu, dosti zanedbané. Na druhé straně jedním dechem prohlásí: „*Všechna jejich snaha se nese k tomu, aby vše zůstalo jako dosud, to je, aby byl lid stejně pobožný, stejně poddajný, pokorný a nevědomý.*“¹⁹⁸ A přitom: „*Čeho je třeba slováckému kraji? Dobrých národních škol a osvíceného kněžstva – nic jiného je nespasí, a proto se na ně musí působit touto cestou. Dejž Ti Bůh toho, čeho tak velice potřebuješ, má drahá, milovaná Slovači!*“¹⁹⁹

Jak už jsme ukázali, ani těmto původně čistě náboženským akcím se nevyhnula vlastenecká agitace. Tak tomu bylo i na Velehradě: „*Z kněžské strany si prý velice přáli, aby putovali i Němci. Skutečně se poštěstilo způsobit, že se na Velehrad vypravilo také jedno německé procesí. S těmi tu prý činili nesmírně mnoho ruchu, vítali je s velikou slávou a vůbec se o ně starali a všemožně si je předcházeli. To vše vyplývalo patrně z touhy smazati ze slavnosti té charakter slovanský, ten, který my bychom jí chtěli dát.*“²⁰⁰

Z poutě se tradičně vozily jako vzpomínka drobné dárky – svaté obrázky, růžence, sošky, křížky, modlitbičky. Tento sortiment byl ke koupi i na Velehradě v boudách okolo kostela.

Doklad další lidové pouti zaznamenala Marie poblíž Štramberka: „*P. Koňakovský ukazoval nám tam skálu, kde slavívá se každoročně tuším v den sv. Trojice zvláštní slavnost, odebírají se tam procesí, a v té pouti prodávají se samá pečená ucha, z cukru, těsta, perníku atd. Za vpádu Tatarů dostali se tito až v tato místa a ořezali tam všem lidem uši, slavnost ta pak zůstala na památku.*“²⁰¹

V této kapitole bychom se alespoň náznakem měli dotknout Mariiny víry. Marie podle svých Zápisků byla věřící katoličkou, pravidelně navštěvovala bohoslužby, v Praze docházela k františkánům do kostela k Panně Marii Sněžné ke zpovědi. O vlastním prožívání své víry se v denících, až na výjimky, nezmiňuje: „*Oratorium mělo u chrámu dvě velká okna, u druhého,*

---

¹⁹⁷ „*Účastníci se pouti té nejen osobnosti z vlasteneckých kruhů městských a národně uvědoměli jednotlivci z venkova, nýbrž i část lidu, kterýž by nikdy touha spatřiti divadlo nebyla přivedla do Prahy, kdyby vlastenečtí kněží někteří nebyli jim horlivě k cestě přimlouvali. Aby pak spíše k cestě je pohnuli, slíbili jim především, že je povedou k svatému Janu na hrad. Tak se stalo, a teprve po vykonané pobožnosti šli večer poutníci do divadla – někteří z nich jen na domluvu „velebného panáčka“.* Květy 1886, s. 690.

¹⁹⁸ Zápisky z července 1885.

¹⁹⁹ Ibidem.

²⁰⁰ Ibidem.

²⁰¹ Zápisky ze září 1879.

*v zadnější lavici jsem poklekla. O velké zbožnosti se nedalo mluvit a také v této společnosti nebylo náležitě volno.*²⁰²

Víru lidu si Marie oproti tomu idealizuje jako něco přirozeného: *„Tak hustě tlačilo se lidstvo do presbytáře ke kněžstvu, stýkaly se tu dva světy – slovanský a latinský – jen ta pokorná víra lidu mezi nimi překlenula most. Pohled na ceremoniální hierarchii a na pobožný lid mne podivně dojímal.*²⁰³

Ze Zápisků jsme se mohli přesvědčit, že pro Marii a prostředí, ve kterém se pohybuje, byly mnohem běžnější vlastenecké akce než ty náboženské, které byly tradičně udržovány ve své neměnné formě v lidovém prostředí a v prostředí městském byly už na ústupu.²⁰⁴

---

²⁰² Zápisky z července 1885, pout' na Velehrad.

²⁰³ Zápisky z července 1885.

²⁰⁴ ROYT Jan, *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*, Praha 2011.

8. Lidové zvyky dodržované na Malči a v Riegrově rodině

Maleč byla v době, kdy František Ladislav Rieger zakoupil její dominantu – zámek, vsí střední velikosti.²⁰⁵ Riegrovi získali prodejem statku v Suchdole a semilského mlýna dostatek finančních prostředků a F. L. Rieger se rozhodl pro koupi relativně velkého deskového statku Maleč. Stalo se tak k datu 23. října 1862, kdy Riegrovi koupili velkostatek za 340 000 zl., přičemž F. X. Auerspergovi zaplatili cca 170 000 zl. a zbytek připadl na převzaté dluhy, jež na Malči vážly. Rieger koupí velkostatku stabilizoval rodinné finance, protože výnos statku pokrýval úroky z hypoték váznoucích na statku a na pražském domě, zajišťoval rodině zásobování potravinami a zároveň přinesl Riegrovi prestiž a finanční nezávislost. Koupí tohoto deskového statku získal Rieger právo volit v rámci velkostatkářské kurie do zemského sněmu a říšské rady.²⁰⁶ Zároveň se Maleč stala oblíbeným letní bytem Riegrovy rodiny včetně Františka Palackého.²⁰⁷ Riegrovi se tak automaticky stali honorací, ke které se logicky upíraly zraky všech vesničanů a nejen jich. Manželé Červinkovi se aktivně zajímali o divadlo a některé kusy secvičili také s rodinou. Zvali na ně pak hosty jako byli hraběcí rodina Dobřenských, lesního, lékaře, učitele a faráře.²⁰⁸

Uvědomíme-li si navíc velkou obětavost Riegrovy manželky a dcery v péči o chudé, je tento vztah snadno vysvětlitelný. Zámek tvoří skutečnou dominantu obce a do dnešní doby se některé větší akce pořádají v jeho prostorách.²⁰⁹ Tak se Marie Červinková účastnila místních svateb coby čestný host. Zapisovala si při nich nové písně a vše, co ji zaujalo.²¹⁰ Zámek často navštěvovali faráři a učitelé ze širokého okolí jako přirozené intelektuální centrum. Jak Marie tak Václav se nejen angažovali ve věcech národního významu, ale odebírali i časopisy a knihy, které byly jistě k dispozici i návštěvníkům a které jsou dodnes součástí malečské knihovny. Manželé Červinkovi byli navíc oba literárně činní, Václav Červinka vydal v roce 1883 pod pseudonymem Q. F. Renatus povídku *Márinka* a složil i menší operu *Dal si hádat*

---

²⁰⁵ O Malči zatím nejpodrobněji pojednal ve své disertační práci Milan VOJÁČEK, *Velkostatek Maleč v riegrovské éře*, disertační práce FF UK, Praha 2006.

²⁰⁶ Podrobně ibidem.

²⁰⁷ Zajímavý obrázek Palackého na Malči podala Bohuslava HANČOVÁ, *Palacký v domácnosti*, in: *Památník Františka Palackého*, s. 130–136.

²⁰⁸ *Zápisky I*, s. 470.

²⁰⁹ Dnes např. sobotní mše v zámecké kapli nebo koncerty. Manželé Macháčkovi v budoucnu chystají otevřít zámek veřejnosti a pořádat tu další akce důležité pro obecní život.

²¹⁰ Tak byla pozvána např. na svatbu slečny Kolářové s Markem 16. listopadu 1880. Marie sice jela s nevěstou do kostela v kočáře, ale stěžuje si, že na hostině nezaznělo příliš nových písní, proto se na ní moc dlouho nezdržela. *Zápisky I*, s. 109.

na Mariino libreto. Marie jeho povídku hodnotila následovně: „*Líbila se mi velice, taková v ní pravdivost, důslednost postav, obrázky našeho života českého z venkova i města nadmíru zdařilé a takřka živé, přitom vcelku pěkné tendence a ideje.*“²¹¹.

Tím, že se Riegrovi alespoň na část roku přesunuli na venkov, získali větší náhled do vesnické společnosti a Rieger si jako vysoký politik mohl uvědomit problémy, které venkov zatěžují. Ve své řeči při odhalování pomníku bratrancům Veverkovým v Pardubicích v září 1883 např. upozornil na absenci vzdělávacích ústavů pro rolnické dcerky, které jsou často nuceny odejít za vzděláním do města a tím se často vesnickému prostředí nadobro vzdálí. Rieger bohužel nenaznačil, jak by si on sám takové školy představoval.²¹²

Každý rok chystala Marie pro chudé děti z Malče stromek. Nikdy ne o Vánocích, ty trávila vždycky s rodinou v Praze, ale až v únoru. Přesto nikdy nechyběl květinami ozdobený stromeček, cukroví a dárky – většinou šatstvo, které Marie také sama šila. Děti se scházelo hodně – např. v roce 1880 okolo 180,²¹³ v roce 1881 asi 150.²¹⁴ Při této bohuřibé činnosti pomáhala Marii širší rodina, např. Jan Palacký ml., správce velkostatku Štěpánov, s manželkou.

Marie se zapojila i do náboženského života obce. Nejenže se v zámecké kapli slavily mše svaté, Marie sama začala zpívat při některých náboženských slavnostech – jako např. o svatojánské pouti, kdy zazpívala v kostele v Nové Vsi Ó Maria jako Graduale.²¹⁵

V únoru se obvykle konala zabijačka, pro kterou Marie nejevila zvláštní nadšení a jejíž produkty se posílaly jako dárky do Prahy a někdy až do Vídně. Ve svých Zápiscích se zmiňuje o výrobě jitrnic a sulce, škvaření sádla a nasolování masa.²¹⁶ 1 února 1883 vezli Červinkovi dokonce osobně s sebou do Prahy jitrnice.²¹⁷ V této době se také stáčelo víno. Je mi to dosti signifikantní, jak popsali zabijačku Marie a jak její muž. Např. v roce 1884 si Marie zaznamenala: „*Zabíjelo se. Na oběd byli zde hosté. Den ušel hanebně rychle. Byla jsem zemdlena. Večer četla jsem Le demi-monde, Dumase.*“²¹⁸ Naproti tomu Václav Červinka viděl v produktech zabijačky velice vítanou pochoutku zvláště pro ty, kdo ji nezažívají tak

---

²¹¹ Zápisky I, s. 158–159.

²¹² Zápisky I, s. 477.

²¹³ Zápisky I, s. 26.

²¹⁴ Zápisky I, s. 128.

²¹⁵ Zápisky I, s. 159.

²¹⁶ Zápisky I, s. 128.

²¹⁷ Zápisky I, s. 349.

²¹⁸ Zápisky I, s. 564.

pravidelně jako Červinkovi. Svému tchánovi napsal: „*Jak to máme udělat letos se zabíjením? Nyní již pomalu na ty jitrnice nikdo nebude. Já je již kvůli kořenosti také nejím – zbude jen Mária. – Vyrobíme-li jaké, což abychom je do Vídně poslali – a ráčil byste českým a snad i jiným poslancům (pokud jsou demokratického původu) zajisté velmi praktickou a neelegickou vzpomínku na Čechy učinili předložením výborných jitrnic a klobasův z Malče.*“²¹⁹ O masopustu, který spadal do stejného období, se Marie nikterak nerozepisovala, omezila se na lakonickou poznámku, že po vesnici chodily maškary a že pekli koblíhy. Její manžel nejevil pro tento lidový svátek také žádné nadšení: „*Máme masopustní úterý – lidé nejsou v práci, a též potahům musel jsem dát odpoledne prázdno. Po vsích prohánějí se primitivní maškary – husar, žid a židovka, také jeden medvěd – za nimi houf dětí a tři šumaři – vybírají na kořalku a nikdo nic nedělá. Večer budou tančit.*“²²⁰

Podobně skepticky popsal Václav Červinka i zasvěcení nových stodol při žních v létě 1892: „*Tu šel jsem s ženci na pole a trval tam až naložen první povoz svázaného obilí. Vezl jej Šepek. Než povoz překročil práh nové stodoly, dal jsem zastavit, sejmout snop žita, který jsem sám vnesl do stodoly. Tu přikročila vrstvačka Březinová a přála jménem dělnic – by stodoly tyto pánům... Dále neuměla. Já řekl: Neumíš sice nic, ale doufám, že jménem dělnic vše dobré přeješ neb chceš přát. Tu ona vytáhla cedulku a přečetla z cedulky jednoduché ale pěkné přání. Já poděkoval a pokročiv se snopem prostřed stodoly, odevzdal jsem poklasnému Josefu Šmídovi klobouk a počal jsem: „Ve jménu Boha Otce i Syna i Ducha Svatého. Já vrchní hospodář tohoto statku jménem majitele tohoto statku i jeho rodiny, kteříž mne na toto místo postavili, děkuji Pánu bohu, že dopřál nám znovu postavit tuto schránku na polní úrodu, a prosím, by Pán Bůh plodiny naše vůbec a zejména v této stodole před vodou i ohněm, vůbec před všelikou pohromou chrániti a práci naši, kterouž konám co vrchní hospodář hlavou a dělnictvo rukama, požehnati ráčil, a všechny, kteří zde pracují a pracovati budou, před neštěstím ostříhal. Tak prosím jménem svým za přítomné a za budoucí, za dědice i následovníky. Požehnej nás Bůh Otec, Syn i Duch Svatý. A nyní přijměte Vy, co pracujete tuto první plodinu sem přivezenou z mých rukou, nechť pracujete vždy ve zdraví.“ Po těch slovech odevzdal jsem první snop žita do plivně Kateřině Coufalové k uložení. Poklasnému jsem řekl pak: „Vám tedy tuto stodolu tímto odevzdávám, hospodařte a pracujte tu poctivě a věrně a ve zdraví.“ Na to vjel první vůz s obilím do stodoly. Počali skládati - a já odešel po další práci, čímž byl obřad ukončen – dělníci ovšem ukončí dnešní počinek zavdáním – na kteréž obdrželi.*

²¹⁹ ANM, fond Libuše Bráfová, k. 15.

²²⁰ ANM, fond F. L. Rieger dopis V. Červinky F. L. Riegrovi z 18. 2. 96, karton 17.

*Téhož dne navštívil vozbu do prvně naplňované stodoly pán statku – navrátiv se právě téhož dne z Vídně.*²²¹

Atmosférou Malče byl unesen i Antonín Dvořák, který zde byl na návštěvě na přelomu dubna a května 1881, protože Marie pro něj psala libreto opery Dimitrij. Oslavu lidového svátku „Čarodějnic“, který Dvořáka okouznil, popisuje Marie následovně: *„Pohled na světla po krajině byl rozkošný. Byloť teplo a ticho – krajina poseta světly ze všech stran, až do dálky jako bludičky se ztrácela. Dvořák byl v unešení. Kdykoliv se mu něco líbilo, počal si hvízdát. K tomu ještě přihnali se hoši s košťaty, křičíce, hulákající blízko k nám, zář košťat osvěcovala les a myslivnu a tisíce jisker zářilo a rozprýštělo se, padalo na všechny strany, siluety tmavých postav, zář proti lesu, křik a živé pohyby dětí, byl to obraz rozkošný. Chvílemi po krajině v tichu nočním zvučely vzdálené křiky z jednoho pahorku k druhému se ozývající, pak zase hudba z daleka. Nemohli jsme se pohledu nasytit.*²²²

Podobně unesena byla Marie i následujícího roku, kdy popsala stejný svátek následovně: *„Byl to jeden z nejrozkošnějších večerů, které jsme zažili. Když jsme vyšli k triangulačnímu bodu, slunce již zapadlo. Vzduch, obloha byly čarokrásné a vidět jasně celé Krkonoše, ba za Vysokou stranou zdálo se, že i Říp, dále na všechny strany panoráma velkolepé. Rozkošný soumrak, pak počaly se vyskytovat čarodějnice. V Spálavě s hudbou stavěli máj. Krajinou nesl se výskot mládeže a zpěv. Když jsme šli dolů lesem, světlo měsíční mezi stromy pronikalo. V Předboři kvetoucí stromy třešňové ve svitu měsíce, bylo to rozkošné ...“*²²³ Obvykle Červinkovi v tento den šli procházkou na Kubátku, kde se jim naskytoval krásný výhled na pálení čarodějnic.

Na Malči se také tradičně na svátek Nanebevzetí Panny Marie 15. srpna konala pout'. Marie ji popisuje v roce 1881, kdy z jejího pohledu nebyla veselá – všichni mysleli na Národní divadlo. Jako každý rok se konala mše a na zámku se pak sešla k obědu místní honorace – faráři, úředníci a učitelé. Marie vzpomíná, že mládež se bavila vzájemným obdarováváním perníkovými výtvary z poutě.²²⁴

Dalším církevním svátkem, který se na Malči slavil, byl svátek svatého Václava. Den předem byla mše na Malči, přímo v den svátku v Nové Vsi. Je zajímavé, že se tento svátek slavil i

---

²²¹ Pamětní kniha Malče, zápis z 5. srpna 1892, s.124–125.

²²² Zápisky I, s. 155.

²²³ Zápisky I, s. 269.

²²⁴ Zápisky I, s. 182.

přímo v rodině, manžel tak např. dostal v roce 1881 od Marie darem Smetanovu Libuši a kravaty. Rodina si připila na svatého Václava.²²⁵ Pokud Marie nemohla navštívit své rodiče na den jejich narozenin a svátků, chodila v tyto dny do kostela a psala jim dopisy.

Na Vánoce jezdili Marie s Václavem k Riegrovým do Prahy. Svátky se odehrávaly v městském prostředí, a co nás trochu překvapí, že v poměrně velkém okruhu lidí. Marie s Václavem pořídili příbuzným většinou rukodělné dárky, které Marie často ušila a oba malovali. Sami pak dostávali často peníze, knížky a noty od soudobých českých autorů, oblečení. Štědrý den nebyl v této době ještě ryze rodinným svátkem, proto Marie většinou v tento den ještě obstarávala nákupy a její otec ještě také vyřizoval politické záležitosti. Tak se např. v roce 1883 sešel o Štědrém dnu výbor, aby projednal nákup Husova obrazu od Václava Brožíka.²²⁶ O vánočních svátcích chodili Riegrovi na návštěvy a do divadla. Po hlavních svátcích obcházela Marie dobročinné ústavy a potřebné rodiny.

Silvestr slavili Riegrovi zpravidla doma, často hráli společenské hry (jako např. kladivo a zvon v roce 1881)²²⁷ nebo šli do Národního divadla. Na Nový rok přicházelo k Riegrovým hodně lidí s gratulacemi. Vánoční svátky byly zpravidla ukončeny plesem, který se konal těsně po svátku Tří králů a na kterém se u Riegrových sešlo hodně známých lidí.

Naproti tomu Velikonoce trávila zpravidla celá rodina na Malči, na Bílou sobotu se jezdilo na vigílii do Nové Vsi, v neděli na mši do Libice. Rieger si ovšem nedopřál oddechu ani o Velikonocích – např. v roce 1882 se na Velký pátek účastnil správní rady, zatímco ostatní členové rodiny šli do kostela.²²⁸

Do života Malče se Marie zapojila i svou pomocí škole. V roce 1882 se např. na konci školního roku napeklo na zámku 388 koláčů, které se spolu se dvěma koši ovoce odvezly do Bezlejského lese, kde odbývaly děti školní výlet.²²⁹

Na popisu zvyků dodržovaných na Malči je nejmarkantnější rozdíl v úhlu pohledu Marie a jejího manžela, který popisuje vesnické prostředí Malče velice realisticky, bez nejmenšího náznaku idealizace.

---

²²⁵ Zápisky I, s. 204.

²²⁶ Zápisky I, s. 534–535.

²²⁷ Zápisky I, s. 236.

²²⁸ Zápisky I., s. 264.

²²⁹ Zápisky I., s. 289.

9. Závěr

Ukázali jsme, jak mělo Mariino rodinné prostředí zásadní vliv na formování jejích životních hodnot. Marie vyrůstala v přední české vlastenecké rodině a jejím úkolem, na který se připravovala, bylo zaujmout své místo v této elitě. Po ztroskotání v osobním životě se těžištěm jejího zájmu stalo sledování politiky, především chtěla zachytit činnost svého otce. Marie, ač žena, se v tomto prostředí vyhrazeném mužům pohybovala jako partner hovorů s politiky a žurnalisty.

Pro Mariino vnímání lidového prostředí je podstatné, že vyrůstala v měšťanské rodině, vždy se pohybovala mezi společenskou elitou, i její vzdělání tomu odpovídalo. Jejím přirozeným prostředím bylo město (Praha a Vídeň) s divadly, salóny, se společenským ruchem, prostředí, ve kterém mohla diskutovat a ve kterém ji všichni znali. Přesto si sňatkem vybrala život na Malči, kde rodina trávila na zámku letní pobyty. Riegrovi tu fungovali jako „vrchnost“, poskytovali místnímu obyvatelstvu práci a Marie se zde mohla věnovat charitě a vzdělávání venkovské mládeže. Charitativní činnost byla typickým projevem sebeuplatnění ženy z této vrstvy. Zde jí byla velkým vzorem její matka. Marie se charitativní činnosti v tomto vzdělávacím pojetí věnovala prakticky i teoreticky do konce života. Tato její snaha vyvrcholila založením spolku Záštitá.

Ke sledování lidové kultury se Marie dostala skrze vlastenectví. Vlastenci vnímali projevy lidové kultury jako znak národa, jako národní kulturu. Takto chápaná lidová kultura měla pro národ, který se konstituoval, klíčový význam. V tomto prostředí byla vychovávána i Marie, v rodině, která byla vlastenecká, která se aktivně podílela na vytváření české státnosti.

Pro Marii bylo vlastenectví, vlastenecký postoj a vlastenecké jednání především nárokem resp. úkolem, kterému bylo třeba dostát. S ohledem na to by se dalo předpokládat, že se bude k zájmu o projevy lidové kultury nutit, že se lidovým prostředím bude zabývat jen proto, že se to od ní očekává, že to patří v jejích kruzích k tradiční činnosti. Ze Zápisků jsme se naopak přesvědčili, že Marie našla v lidovém prostředí prvky, které jí zásadně oslovily a kterými se intenzivně zabývala.

Marie si dobře uvědomovala, že už v její době lidová kultura nenávratně mizí. Přitom viděla zásadní rozdíl mezi lidovým prostředím Čech a Moravy, Morava jí připadala jako bašta

tradice. Oblasti, které Marie ve svých Zápiscích popsala hodně detailně, jsou vlastně pouze dvě – Slovácko s částí Hané a Valašsko, především okolí Rožnova. Na druhou stranu si musíme uvědomit, že Marie necestovala cíleně za lidovou kulturou, že těžiště její činnosti se nacházelo jinde – v Praze a ve Vídni. Do českých oblastí, kde byla lidová kultura ještě zachovalá, jako byly např. Chodsko nebo Podkrkonoší, se Marie nevydala. Pokud se při svých cestách s lidovou kulturou setkala, vždy jí věnovala alespoň letmou zmínku, ale na Moravě byla lidovou kulturou nadšena spontánně. Je patrné, že ji lidové prostředí, to skutečně zachovalé lidové prostředí, kde se ještě takřka neprojevoval vliv města, vzalo za srdce. Protože jsou její popisy tohoto prostředí tak barvitě, tak citlivě a tak rozsáhlé, stěží se jedná pouze o Mariinu stylizaci.

Ne všechny projevy lidové kultury Marii zaujaly natolik, aby jim věnovala obšírný popis. Jejím srdečním tématem se stal lidový oděv, který ji esteticky velice oslovil. Ten líčí s takovým zájmem a s takovým smyslem pro detail, že nás nenechává na pochybách, že ji používání lidového kroje okouzlovalo. Celkový dojem z popisu jistě umocňuje i její velice poutavý literární styl.

Co je zajímavé, lidová tradice ji mnohem více fascinovala in situ. Pokud přijeli venkované ve svých tradičních krojích do Prahy nebo pokud jsou projevy lidové kultury prezentovány na výstavách či v muzeích, není Mariino nadšení zdaleka tak patrné. Mariin hluboký zájem o projevy lidového umění u ní nepřešel do roviny svérázu – sama nenosila kroj (nebo se o tom alespoň ve svých Zápiscích nezmiňuje), nepřenáší do prostředí své rodiny lidové zvyky. Chápala, že tyto tradice mají svůj význam na svém místě a že se nedají volně přenášet a provádět nikde jinde. Pak by došlo k vyprázdnění jejich obsahu. A právě proto jsou tyto tradice tak křehké a snadno mizí.

I přes svou romantickou povahu Marie nikdy nepodlehla iluzi, že by někdo mohl lidi na vesnici nutit, aby neopouštěli své „přirozené“ prostředí, svůj tradiční životní styl. Marie věděla, že ona sama žije v prostředí úplně odlišném a že jediné, co může pro uchování lidového umění udělat, je jeho popis. A to se jí, myslím, dost povedlo.

Mariiny Zápisky se ukázaly jako dobře využitelný pramen pro poznání jejího vztahu k etnografickým tématům a v kombinaci s dalšími prameny spojenými s rodinou (Pamětní kniha Malče, korespondence, studie v časopisech) podávají určitou deskripci těchto témat.

Literatura a prameny

Prameny nevydané

Archiv Národního muzea (ANM)

fondy:

Bráfová Libuše

Červinková-Riegrová Marie

Palacký František

Rieger Bohuš ml.

Rieger Bohuš st.

Rieger František Ladislav

Literární archiv Památníku národního písemnictví (LA PNP)

fond:

Marie Červinková-Riegrová

Rodina Macháčkova, Maleč

Pamětní kniha Malče

Prameny vydané

Edice

Marie Červinková-Riegrová: Zápisky I (1880–1884), Praha 2009.

Paměti, vzpomínky, literárně historické práce

BRÁFOVÁ-RIEGROVÁ Libuše, Maleč za Františka Palackého a dr. Františka Ladislava Riegra, Chrudim 1929.

ČERVINKA Václav, Vzpomínky na dr. F. L. Riegra, Osvěta 35, 1905.

ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ Marie, Marie Riegrová rodem Palacká, její život a skutky, nákladem obce pražské, národní tiskárna a nakladatelstvo v Praze (1892).

ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ Marie, Terezie Riegrová. Obrázek z Podkrkonoší, Praha 1897.

ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ Marie, Vzpomínky z mladých let dr. F. L. Riegra, Osvěta 33, 1903.

ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ Marie, Z moravské Slovače, Květy 1886, s. 276–282, 416–423, 689–694.

HANČOVÁ Bohuslava, Palacký v domácnosti, in: Památník Františka Palackého, s. 130–136.

LAUERMANNOVÁ-MIKSCHOVÁ Anna, Lidé minulých dob. Knihy lidských a básnických osudů. Praha 1940, ed. Miroslav Rutte. Studie s názvem Duše pomocná, s. 61–75.

VOLF Josef, Z pamětí starého českého sedláka. Kus selské historie z druhé poloviny 19. století, Hradec Králové 1932.

Literatura

Architektura 20. století, Praha 2001.

AUGUSTINOVÁ Božena, Marie Červinková-Riegrová, Životopisný nástin, Praha 1897.

Biografický slovník českých zemí, sv. 11, hesla Červinka Václav (s. 69–70), Červinková-Riegrová Marie (s.67–68), Praha 2009.

BROUČEK Stanislav – PARGAČ Jan – SOCHOROVÁ Ludmila – ŠTĚPÁNOVÁ Irena, Mýtus českého národa aneb Národopisná výstava československá 1895, Praha 1996.

BROUSILOVÁ Naděžda, Marie Červinková-Riegrová, dipl. práce FF UK, Praha 1993.

Československá vlastivěda III, Lidová kultura, Praha 1968.

DVOŘÁK Tomáš, Každodennost na Riegrově statku v Malči, Historický obzor 1997, č. 9–10, s. 224–226.

HEIDLER Jan, Zápisky Marie Červinkové-Riegrové, in: Sborník filosofické fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě III, č. 27, s. 3–13, Bratislava 1924.

HOSTOMSKÁ Anna, Opera. Průvodce operní tvorbou, Praha 1999.

HOUDKOVÁ Zlataše, Všední život Františka Ladislava Riegra a jeho rodiny na letním bytě v Malči v letech 1862–1903. Opera historica 4, České Budějovice 1995, s. 253–265.

HROCH Miroslav, Národy nejsou dílem náhody. Příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů, Praha 2009.

JAHN Jiljí V., F. L. Rieger. Obraz životopisný, Praha 1889.

JÍLEK Tomáš, Způsob života venkovského lidu západních Čech v 19. století, Studie k sociálním dějinám 19. století 7/1997, s. 381–397.

KLIMEŠ Vladimír, Česká vesnice v roce 1848, Praha 1949.

KOKEŠOVÁ Helena, Tereza Svatová a Marie Červinková-Riegrová, in: Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. pol. 19. st., Praha 2007.

- KOKEŠOVÁ Helena, Vztahy Eduarda Alberta a Marie Červinkové-Riegrové, in: Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. pol. 19. st., Praha 2007.
- KOŘALKA Jiří, Češi v Habsburské říši a Evropě 1815–1914, Praha 1996.
- KOŘALKA Jiří, František Palacký, Praha 1998.
- LANGHAMMEROVÁ Jiřina, Lidové kroje z České republiky, Praha 2001.
- LENDEROVÁ Milena, K hříchu i modlitbě, Praha 1999.
- LENDEROVÁ Milena, „A ptáš se, knížko má...“. *Ženské deníky 19. století*, Praha 2008.
- LENDEROVÁ Milena, *Dívčí a ženské deníky 19. století*, in: *Eva nejen v Ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*, Praha 2002.
- LENDEROVÁ Milena, Mezi Paříží a Moskvou. Riegrový cestý na jaře roku 1867, in: F. L. Rieger a česká společnost 2. pol. 19. století, Semily 2003.
- LUDVOVÁ Jitka a kol., Hudební divadlo, heslo Marie Červinkové-Riegrová, Praha 2006.
- MACURA Vladimír, Český sen, Praha 1998.
- MARŠÍKOVÁ Martina, Cesta Marie Červinkové-Riegrové do Itálie v roce 1888, in: Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. pol. 19. st., Praha 2007.
- NERADOVÁ Zlataše, Václav Červinka. Ze života rodiny českého vzdělance ve druhé polovině 19. století, diplomová práce PF JU, České Budějovice 1994.
- PINKAS Jaroslav, Mentalita české vesnice v 19. století. Sociálně-psychologická analýza, diplomová práce Ústav hospodářských a sociálních dějin FF UK, Praha 1999.
- ROYT Jan, Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století, Praha 2011.
- RYANTOVÁ Marie, Marie Červinková-Riegrová jako spolupracovnice svého otce, in: F. L. Rieger a česká společnost 2. pol. 19. století, Semily 2003.
- SAK Robert, Rieger, Příběh Čecha devatenáctého věku, Semily 1993.
- SAK Robert, Salon dvou století – Anna Lauermannová-Mikschová a její hosté, Praha 2003.

SECKÁ Milena, Americký klub dam a jeho charitativní činnost, in: in: Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. pol. 19. st., Praha 2007.

SKLENÁŘ Karel, Obraz vlasti. Příběh Národního muzea, Praha 2001.

SRŠEŇ Lubomír, Pražský salon u Palackých a Riegrových, in: Salony v české kultuře 19. století, Praha 1999, s. 93–107.

STLOUKAL Karel, Tři ženy z rodiny Palackého-Riegrovy, in: Velké ženy české, Praha 1997.

STRÁNSKÁ Drahomíra, Lidové kroje v Československu, Díl I., Čechy, Praha 1949.

ŠTAIF Jiří, Palacký, Rieger, Bráf: vůdčí rodina v české národní elitě 19. století. Kuděj 4, 2002, č. 1, s. 34–46.

ŠTĚPÁNOVÁ Irena – SOCHOROVÁ Ludmila – SECKÁ Milena. Ženy rodiny Náprstkovy, Praha 2001.

ŠTĚPÁNOVÁ Irena, Projevy svérázu v české společnosti 80. let 19. století, in: AUC, Studia Ethnographica IX/1996, s. 115–123.

ŠTĚPÁNOVÁ Irena, Renáta Tyršová, Praha-Litomyšl 2005.

ŠTĚPÁNOVÁ Irena, Salon a jídelna – centrum společenského života v prvním českém pensionátu pro dívky v Praze, in: Salony v české kultuře 19. století, Praha 1999, s. 187–195.

ŠTĚPÁNOVÁ Irena, Zařizování prvního českého penzionátu pro dívky v Praze 1898, in: Paginae Historiae 9, Praha 1999, s. 112–125.

URBAN Otto, Česká společnost 1848–1918, Praha 1982.

VOJÁČEK Milan, Literární mystifikace aneb jak také může vznikat životopis, in: Časopis národního muzea, řada historická, 2002/1–2, s. 98–102.

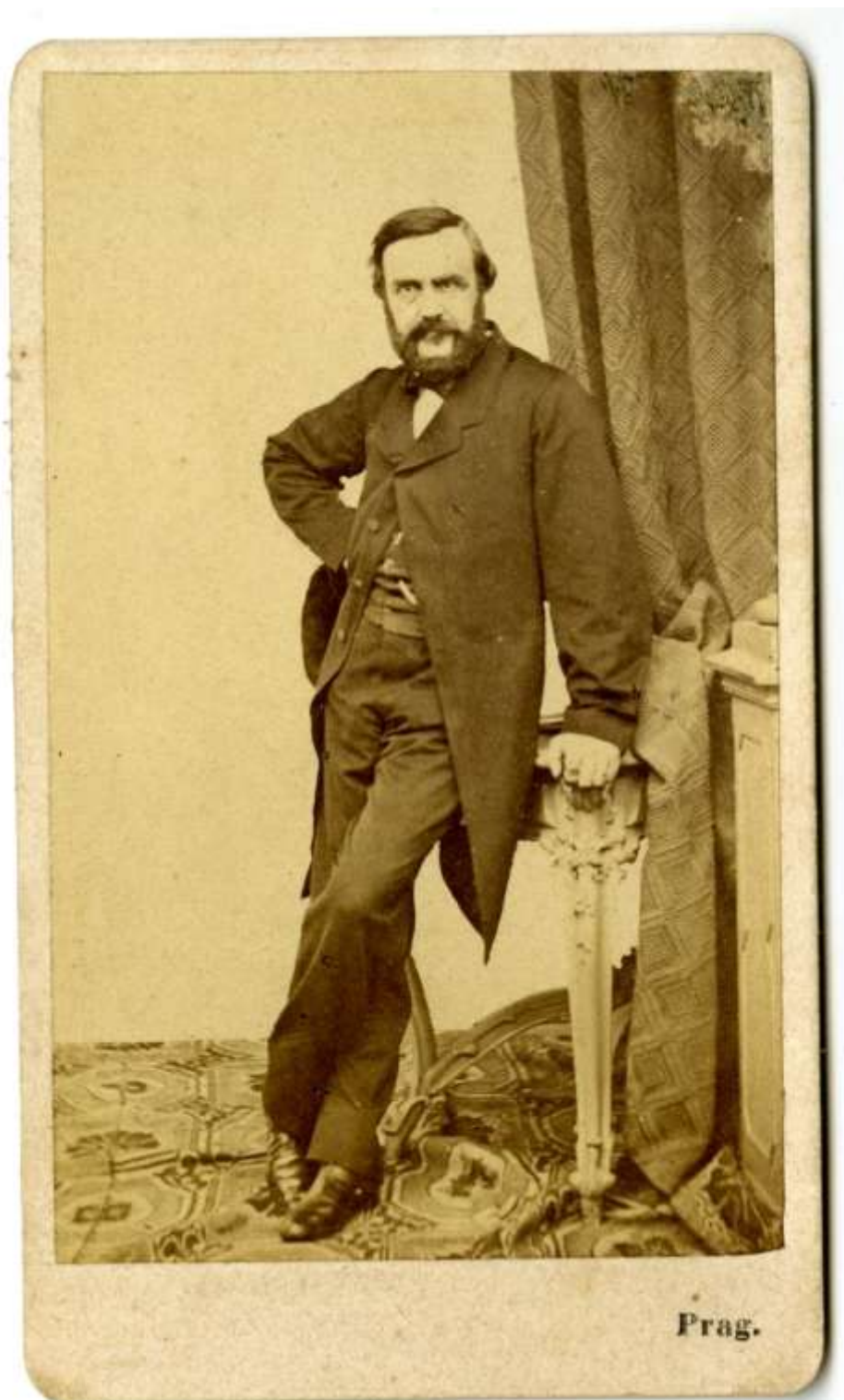
VOJÁČEK Milan, Odkaz budoucím generacím. Literární obraz vlastní rodiny vytvořený Marií Červinkovou-Riegrovou a jejím chotěm Václavem Červinkou, in: Žena umělkyně na přelomu 19. a 20. století, Roztoky 2005.

VOJÁČEK Milan, V zájmu národa? Rodinný život vnuček otce národa, Marie a Libuše Riegrových, in: „Oznamuje se láskám našim...“ aneb svatby a svatební zvyky v českých zemích v průběhu staletí, Pardubice 2007, s. 141–149.

VOJÁČEK Milan, Velkostatek Maleč v riegrovské éře, disertační práce, Ústav hospodářských a sociálních dějin FF UK, Praha 2006.

VOJÁČEK Milan, Vhodná partie pro syna vůdce národa. Nežádoucí sňatek Bohuše Riegra a Marie Červinkové aneb „rodinná tragédie“, in: Kuděj 4, 2002/1, s. 47–56.

Obrazová příloha

František Ladislav Rieger (1818–1903)

Marie Riegrová roz. Palacká (1833–1891)

Rodina Riegrova kol. 1862

Marie, Bohuš a Libuše Riegrovi kol. 1865

Marie Červinková-Riegrová v roce 1865

Marie Červinková-Riegrová v roce 1873

Marie Červinková-Riegrová v 80. letech

Václav Červinka (1844–1929)

Bohuslav Rieger (1857–1907)

Libuše Bráfová roz. Riegrová (1860–1930)

Rodina Riegrova kol. 1880

**(zleva: Václav Červinka, Marie Riegrová, Bohuslav Rieger.
Marie Červinková-Riegrová, F. L. Rieger a Libuše Riegrová)**

108.

1887. 3. květen. Prů. Více se vyjasnilo, bylo zřejmé, že deště z Kladna přišel.
 12. června. Navštívili jsme v Ledci komponistu a varhaníka koncertního pana Hlaváče.
 14. června. Pírali jsme tepro první sena vozy. Teloj dne přijel zdejší pan státník na letní pobyt z Prahy. 15. června pak navštívil ostatní rodina.
 16. června. Byl zde návštěvou pan Hlaváček se svým otcem.
 27. června. Dobbí příjmu přišel, při své mluvě, že jest průměrně chladno, a částečně dost silné větry. Nověch letas od jara takového nebylo. Větril stopy dobru, jetičku a sen, tiz nose, tizh bojinku lojnos. Pree převyze byl kotel z cukrovaru do Předboře. Lutoonas, který koupil v Kladně z Prahy, se kuhlá jak lid klad. Koupil jsme tizh dva mostoví váhy, a jiz re Spitic a z Doholína.

1887. 1. Cervence. Hosté z Ameriky přišli na Malce pybravsti
 mu a zapřisali se tito na památku S. Ruge

- Edw. J. Rose San Francisco Cal.
- Jan Keringer Chicago Ill.
- Jos. Kroschur. Chicago. Ill.
- Vaclar Harold Cleveland Ohio
- J. M. Kaslova Chicago Ill.

Dr. Věch
 H. Feltreich } přivodil host americký
 na hosti jizil na Malce.

Josef Husař
 kuzelník z města
 Chotibora

Frant. Jonaš
 kuzelník z města
 a o. č. 12

Francis Liška
 k. o. starosta

Hezkaiš
 kuzelník z města

Miroslav
 předst. Dobruška
 H. Prazak
 k. o. předseda Dobruška

Janek
 kuzelník z města Dobruška

Frant. Janek
 kuzelník z města Chotibora
 a návrstok starosty Chotibora

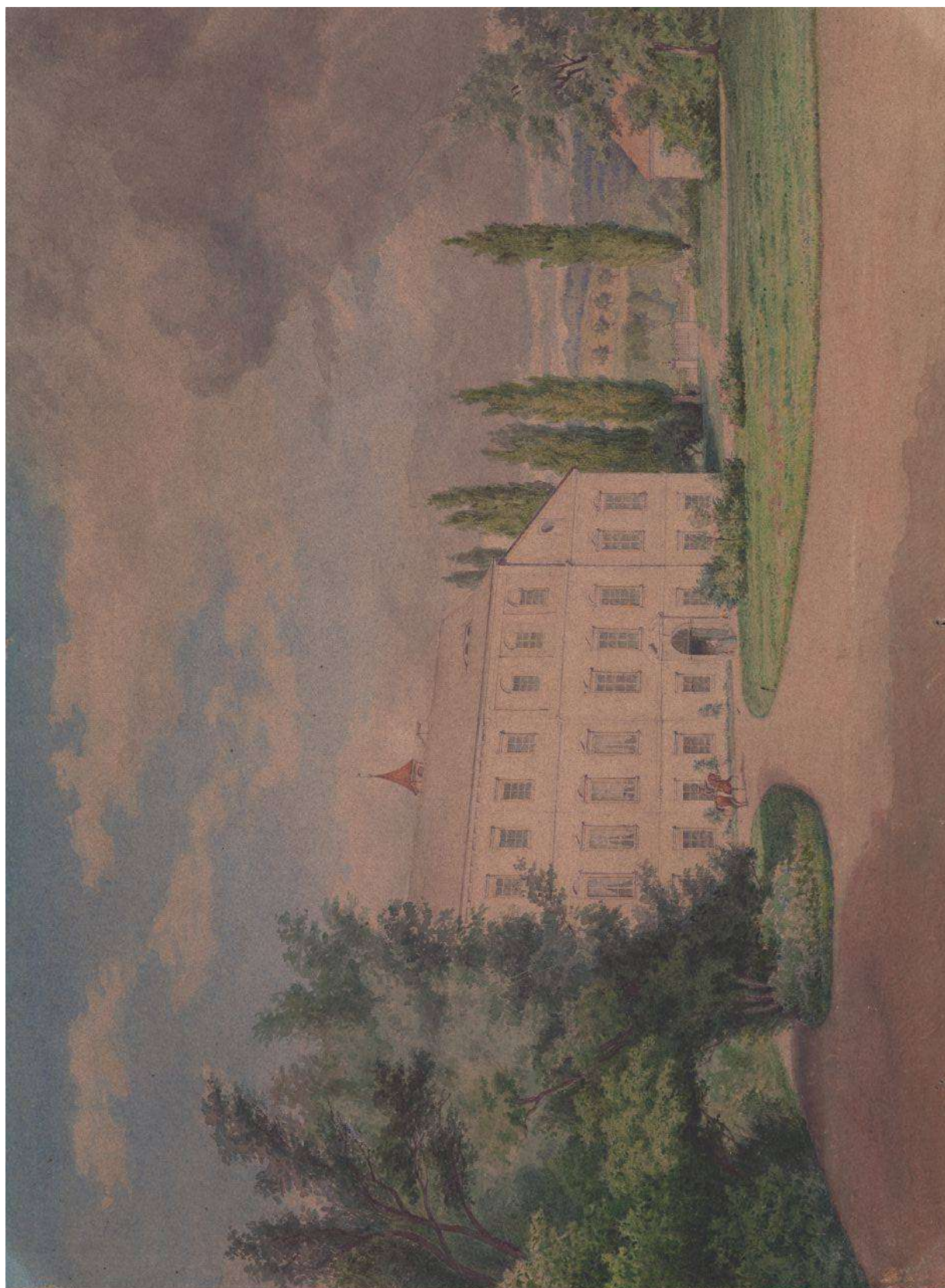
Frant. Krajinaš
 k. o. návrstok

Alfons
 kuzelník z města
 Jan Krajinaš
 k. o. návrstok

Pamětní kniha Malče 1887

Návštěva amerických krajanů

Marie Červinková-Riegrová - zámek Maleč